

Erciyes

Aylık Fikir Sanat Dergisi

- ◆ Anadolu'nun Zirvesi:
Erciyes'te Doğa ve Sporun Ritmi
Âlim GERÇEL 1
- ◆ Terini Dök Çayıra (Şiir)
Coşkun BOLAT 5
- ◆ Töreden Millî Egemenliğe:
Türk Siyasal Düşüncesinin
Tarihî Kaynakları, CHP'nin
Kurucu Mirası ve Çağdaş
Demokrasi Tartışmaları
Mehmet BİLGEHAN 6
- ◆ Gönül (Şiir)
Kadir ACI 16
- ◆ Duyguların Gönül Fırtınası:
Tabiat Metaforları Işığında
Duygu Yönetimi ve
Nefis Terbiyesi
Gülşen BİLGEHAN 17
- ◆ Algoritmayı Yönetim Ve
Dijital Patronluk: Yapay Zekâ
Çağında Çalışma Hakkı Ve
Kurumsal Sorumluluğun
Dönüşümü
Hakan TOPUZOĞLU 25
- ◆ Tarih Boyunca Türk Karakteri:
Türk'ü Türk Yapan
Ortak Özellikler
Osman KARAKEBELİ 29

YIL: 49

SAYI: 582

HAZİRAN 2026

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü

Âlim GERÇEL

Genel Yayın Müdürü

Ömer BÜYÜKBAŞ

Genel Yayın Danışmanı

Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ

Genel Yayın Yönetmeni

Mehmet BİLGEHAN

Halkla İlişkiler

Mehmet ÇAYIRDAĞ

Yaşar ELDEN

Düzenleyiciler

Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN, Prof. Dr. Remzi KILIÇ

Doç. Dr. Ahmet KAYASANDIK,

Öğr. Gör. Mehmet BİLGEHAN.

HAKEM HEYETİ

Prof. Dr. Ahmet BURAN (Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet CİHAN (İstanbul Medeniyet Üniv.)

Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Hacı Bektaş Veli Üniv.)

Prof. Dr. Kemal GÖDE (Süleyman Demirel Üniv. Emekli)

Prof. Dr. İlyas GÖKHAN (Niğde Ömer Halisdemir Üniv.)

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (Ege Üniv., TDK Bşk.)

Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL (Başkent Üniversitesi)

Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT (Akdeniz Üniversitesi)

Prof. Dr. M. Metin KARAÖRS (Erciyes Üniv. Emekli)

Prof. Dr. Zeki KAYMAZ (Ege Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa KESKİN (Erciyes Üniversitesi, Emekli)

Prof. Dr. Atabey KILIÇ (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Remzi KILIÇ (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Metin ÖZARSLAN (Hacettepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN (Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK (Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa TURAN (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (Ege Üniversitesi, Emekli)

Prof. Dr. Ali YAKICI (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Osman YILDIZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)

Doç. Dr. Ahmet KAYASANDIK (Abdullah Gül Üniversitesi)

(Not: Ünvan ve Soyadlarına göre alfabe sırasıyla)

Yazışma Adresi

Erciyes Dergisi, P.K. 218, 38002 KAYSERİ
Telefon – Belgeç: 0 532 725 37 13 -0 352 231 73 03

İdare Yeri

Sahabiye Mahallesi Muhtarlığı
Kalenderhane Sokağı, Nu.: 8
38010 Kocasinan/KAYSERİ

Ağ sayfası: www.erciyesdergisi.com.tr

E-posta: bilgi@erciyesdergisi.com
alimgercel@gmail.com

*İç Anadolu'nun Zirvesi:
Erciyes'te Doğa ve Sporun Ritmi*
Âlim GERÇEL.....1

Terini Dök Çayıra (Şiir)
Coşkun BOLAT.....5

*Töreden Millî Egemenliğe: Türk Siyasal
Düşüncesinin Tarihî Kaynakları, CHP'nin
Kurucu Mirası ve Çağdaş Demokrasi
Tartışmaları*
Mehmet BİLGEHAN.....6

Gönül (Şiir)
Kadir ACI.....16

*Duyguların Gönül Fırtınası: Tabiat Metaforları Işığında
Duygu Yönetimi ve Nefis Terbiyesi*
Gülşen BİLGEHAN.....17

*Algoritmayı Yönetim Ve Dijital Patronluk: Yapay
Zekâ Çağında Çalışma Hakkı Ve Kurumsal
Sorumluluğun Dönüşümü*
Hakan TOPUZOĞLU.....25

*Tarih Boyunca Türk Karakteri:
Türk'ü Türk Yapan Ortak Özellikler*
Osman KARAKEBELİ29

Dizgi ve Tasarım

Mehmet BİLGEHAN

Hakan TOPUZOĞLU

www.erciyesdergisi.com.tr

İnternet Sayfasında Yayınlanmaktadır.

İndirme ücretsizdir, satılmaz!

Yazılarınızı

E-posta: mebilgehan@gmail.com

İÇ ANADOLU'NUN ZİRVESİ: ERCIYES'TE DOĞA VE SPORUN RİTMİ

Âlim GERÇEL

Giriş

Erciyes Dağı, İç Anadolu'nun ortasında yükselen ve Kayseri şehrinin karakterini, iklimini ve tüm yaşam enerjisini tek başına şekillendiren devasa bir sönmüş volkandır. Bu coğrafi anıt, sadece fiziksel bir yükseklik olmanın ötesinde, şehre adım atan her insanın ruhuna dokunan mistik bir koruyucu gibidir. Doğa sporları açısından Erciyes, bir insanın sınırlarını keşfetmesi ve doğayla bütünleşmesi için İç Anadolu'daki en kusursuz sahadır.

Dağın her bir yamacı, yüzyıllar boyunca biriken volkanik toprak yapısıyla sporculara benzersiz bir zemin sunar. Sabahın ilk ışıkları dağın karlı tepelerine vurduğunda, şehirdeki durağan yaşam yerini dinamik bir doğa hareketliliğine bırakır. Yüksek irtifa sporcuları için burası, akciğerleri temiz hava ile doldururken dayanıklılığı en üst seviyede test eden doğal bir laboratuvarıdır.

Bu devasa volkanik kütle, Kayseri ovasının tam ortasında hem şehri kucaklayan hem de onu doğanın en sert ve güzel yüzüyle tanıştıran bir spor merkezidir. Bu nedenle Erciyes, sunduğu coğrafi zenginliklerle doğa ve spor tutkunlarının vazgeçilmez sığınağı olmayı sonuna kadar hak etmektedir.

Modern dünyada doğa sporları, insanların şehir hayatının boğucu ritminden kaçarak kendi özlerine, yani doğanın dingin ama meydan okuyan kollarına dönme arayışıdır. Erciyes ve çevresi, bu modern arayışa hem kışın beyaz örtüsüyle hem de yazın serin yaylalarıyla eksiksiz bir yanıt veren bir doğa harikasıdır.

Erciyes Dağı'nda gerçekleştirilen her sportif faaliyet, insanın fiziksel sınırlarını aşarken aynı zamanda doğanın büyüleyici gücüne saygı duymayı öğrenme sürecidir.

İnsan, bu dağın dik yamaçlarında rüzgara karşı dururken aslında kendi içsel engellerini aşmanın yollarını arar. Kaya tırmanışından kayak sporuna kadar uzanan geniş yelpaze, her seviyeden sporcuya kendi macerasını yazma şansı tanır. Yüksek dağ havasının getirdiği o keskin dinçlik,

sporcuların performansını artırırken zihinlerindeki tüm stresi bir anda silip süpürür.

İnsanın doğayla giriştiği bu dostane mücadele, Erciyes'in sunduğu eşsiz imkanlarla unutulmaz bir yaşam deneyimine dönüşür.

Erciyes'in vadilerinde ve zirvelerinde hayat bulan spor kültürü, insan ile doğa arasındaki o kopmaz bağı yeniden en güçlü şekilde inşa etmektedir. Bu bütünleşme sayesinde dağ, sporcular için sadece bir mekan değil, aynı zamanda bir yaşam tarzı sunan can yoldaşı haline gelir.

Zirve kavramı, insanlık tarihi boyunca her zaman ulaşılması gereken bir hedefi, zorlukların ardından gelen o büyük tatmin ve başarı duygusunu simgelemiştir. Erciyes Dağı'nın 3917 metrelik başı dumanlı zirvesi de doğaseverler için uzağından geçilemeyecek, mutlaka kulak verilmesi gereken asil bir çağrıdır.

Zirveye doğru atılan her adım, sporcuyu sadece fiziksel bir yüksekliğe taşımakla kalmaz, aynı zamanda doğanın sunduğu sonsuz özgürlük hissiyle tanıştırır. Bu çağrıya yanıt veren her dağcı, yukarılara tırmandıkça yeryüzünün sınırlarından sıyrıldığını ve gökyüzüne yaklaştığını hisseder.

Patikalarda yankılanan ayak sesleri, sessizliğin hakim olduğu bu devasa kütlede adeta doğanın kendi ritmiyle senkronize olur. Tırmanış esnasında karşılaşılan zorluklar, sporcular arasındaki dayanışmayı ve doğaya karşı duyulan kolektif saygıyı en üst düzeye çıkarır.

Her metrede değişen hava sıcaklığı ve rüzgarın sertliği, insana doğanın karşısında ne kadar küçük

ama bir o kadar da dirençli olduğunu hatırlatır. Dağın en büyük ve en anlamlı ödülüdür. İşte bu yüzden dağın en yüksek noktasına ulaşma arzusu, doğa sporlarının özündeki o saf keşfetme ve başarma dürtüsünü en iyi şekilde özetler. Bu muazzam deneyim, zirvenin çağrısını alan her sporcunun hayatında silinmez ve dönüştürücü izler bırakarak bir tutkuya dönüşür.

Kışın Beyaz Büyüsü ve Toz Karın Sırrı Kış turizmi ve kayak sporu denildiğinde akla ilk gelen unsur, karın kalitesi ve bu kalitenin sporcuya sunduğu kesintisiz, akıcı kayma deneyimidir. Erciyes, dünya üzerinde çok az kayak merkezinde rastlanan ve "toz kar" olarak adlandırılan kristalize kar yapısıyla kış sporları için adeta bir cennettir.

Erciyes'in nem oranının düşüklüğü sayesinde oluşan eşsiz toz kar yapısı, kayak ve snowboard tutkunlarına bulutların üzerinde uçuyormuş hissi veren bir zemin sunar. Bu özel kar, nem barındırmadığı için birbirine yapışmaz ve kayak takımlarının altında adeta yağ gibi kayıp gider.

Profesyonel kayakçılar, bu pürüzsüz yüzeyde hız yapmanın ve keskin dönüşler gerçekleştirmenin tadını başka hiçbir yerde bulamadıklarını sıkça dile getirirler.

Pistlerin genişliği ve rüzgarın karı sürekli yenilemesi, her sabah sporculara bakir ve taze bir pistte kayma lüksü sunar. Kayak yaparken yüzünüze çarpan o soğuk ama kuru hava, adrenalini yükseltirken vücuda tarif edilemez bir enerji pompalar.

Gün batımında karların üzerinde oluşan o muhteşem kızılılık, spordan alınan keyfi görsel bir şölene dönüştürerek zihinlere kazır. Erciyes'in kış aylarında sunduğu bu yüksek kaliteli kar kalitesi, burayı sadece yerel değil uluslararası düzeyde de bir kış sporları cazibe merkezi yapar.

Beyaz örtünün altındaki bu kaliteli yapı, Erciyes'i kış sporlarında dünya ligine taşıyan en önemli doğal unsurdur.

Bir kayak merkezinin başarısı, sadece doğal güzelliklerine veya kar kalitesine değil, aynı zamanda sporculara sunduğu mekanik hatların güvenliğine ve pist çeşitliliğine bağlıdır. Erciyes, son yıllarda yapılan dünya standartlarındaki yatırımlarla, birbirine bağlı onlarca kilometrelik pist ağı ve modern telesiyej sistemleriyle donatılmıştır.

Gelişmiş altyapı tesisleri ve kesintisiz pist tasarımları, Erciyes'i ziyaret eden sporcuların dağda zaman kaybetmeden, en yüksek konforla spor yapmalarını sağlar. Tek bir biletle dağın farklı yüzlerindeki (Tekir, Hacılar, Hisarcık, Develi) pistlere geçiş yapabilmek, kayakçılara muazzam bir özgürlük alanı sunar. Saatte binlerce insanı taşıyabilen modern ve kapalı telesiyejler, dondurucu soğuklarda bile sporcuları üşütmeden bir sonraki maceraya taşır.

Pistlerin her gece özel araçlarla ezilerek düzeltilmesi, sabahın erken saatlerinde spora başlayacaklar için kusursuz bir zemin hazırlar. Dağın farklı noktalarında konumlanan güvenlik ve ilk yardım ekipleri, sporcuların her an güvende hissetmesini sağlayarak kaygısız bir eğlence sunar.

Bu devasa altyapı gücü, Erciyes'in dik yamaçlarını sporcular için hem heyecan verici hem de son derece güvenli bir oyun alanına dönüştürür. Tesisleşmenin getirdiği bu üstün konfor, Erciyes'i doğa sporlarında profesyonelliğin ve kalitenin en net adresi haline getirmektedir.

Trekking ve doğa yürüyüşleri, insanın doğanın kalbine doğru ağır ağır ilerlerken çevresindeki ekosistemi derinlemesine gözlemlemesine imkan tanıyan en sakinleyici spor dallarından biridir.

Erciyes Dağı, yaz aylarında ovanın kavurucu sıcaklarından kaçmak isteyen doğaseverler için serin esintileri ve yeşeren alp çayırlarıyla muazzam bir sığınaktır. Erciyes'in yaz aylarında sunduğu trekking rotaları, sporcuları volkanik göller, gizli vadiler ve nadide endemik bitki türleriyle buluşturan bir keşif yolculuğudur.

Hafta sonları doğayla baş başa kalmak isteyenlerin ilk tercihidir. Yürüyüş yolları boyunca eriyen karlardan beslenen küçük derelerin şırıltısı, yürüyüşçülere eşsiz bir doğal melodiyle eşlik eder.

Dağın yüksek kesimlerinde, kayaların arasından fışkıran ve sadece bu yüksekliğe adapte olmuş renkli dağ çiçekleri fotoğraf tutkunlarını büyüler. Temiz dağ havası eşliğinde yapılan her yürüyüş, şehir hayatının getirdiği zihinsel yorgunluğu ve kas gerginliğini tamamen ortadan kaldırır.

Rehberler eşliğinde yapılan uzun soluklu yürüyüşler, katılımcılara yön bulma, kamp kurma ve doğada hayatta kalma gibi temel becerileri kazandırır.

Yolculuk esnasında aniden karşınıza çıkabilecek küçük kemirgenler veya yırtıcı kuşlar, dağın yaban hayatının ne kadar canlı olduğunu kanıtlar. Bu serin ve huzurlu yamaçlar, yaz boyunca doğaseverlerin hem spor yapıp zinde kaldığı hem de ruhlarını dinlendirdiği bir vahaya dönüşür. Yaz trekking turları, Erciyes'in kışın olduğu kadar yazın da doğa sporları için ne denli zengin bir potansiyele sahip olduğunu gösterir.

Dağcılık sporu, yüksek irtifada oksijen azlığıyla, değişken hava şartlarıyla ve dik zeminlerle mücadele etmeyi gerektiren, iradenin en yüksek düzeyde test edildiği bir disiplindir.

Erciyes, özellikle Şeytan Deresi ve Hörgüç Kaya gibi ikonik tırmanış rotalarıyla Türkiye'deki ve dünyadaki dağcıların en çok rağbet ettiği zorlu parkurlardan biridir.

Sabahın çok erken saatlerinde, henüz hava aydınlanmadan başlayan tırmanışlar, disiplin ve yüksek odaklanma gerektiren tam bir irade sınavıdır. Rüzgarın kulaklarınızda uğuldadığı o yüksek irtifada, ekibin birbirine olan güveni ve ip birliği hayati bir önem taşır.

Başarıyla tamamlanan her tırmanışın ardından dağcıların hissettiği o büyük tatmin duygusu, çekilen tüm fiziksel acıları ve yorgunlukları bir anda unutturur. Bu hırçın ve dik kulvarlar, dağcılık sporunun gerçek anlamda hakkının verildiği, adrenalin ve saygının harmanlandığı özel yerlerdir.

Dolayısıyla Erciyes'in zorlu tırmanış rotaları, dağcılık sporuna gönül vermiş profesyoneller için gerçek bir rüştünü ispat etme ve sınırları aşma meydanıdır.

Yamaç paraşütü, insanoğlunun en eski hayallerinden biri olan uçma dürtüsünü, doğanın rüzgar gücünü kullanarak en özgür biçimde gerçeğe dönüştüren adrenalin dolu bir spordur. Erciyes Dağı'nın yüksek kalkış pistleri ve eteklerinde oluşan uygun termik hava akımları, burayı gökyüzü tutkunları için mükemmel bir uçuş noktası haline getirir. Erciyes'in yamaçlarından gökyüzüne doğru havalanan paraşütçüler, dağın heybetini ve Kayseri ovasının uçsuz bucaksız düzlüğünü kuş bakışı izlemenin benzersiz hazzını yaşarlar.

Ali Dağı ile entegre şekilde yürütülen bu havacılık faaliyeti, bölgeyi dünya çapında yamaç paraşütü şampiyonalarına ev sahipliği yapacak

bir konuma taşımıştır. Gökyüzünde süzülürken altınızda uzanan volkanik vadilerin, yeşil alanların ve şehir silüetinin görüntüsü insana adeta zamanı durdurmuş hissi verir.

Rüzgarın yönünü ve hızını doğru hesaplayarak gökyüzünde saatlerce kalabilmek, sporcuların doğayla olan muazzam uyumunun bir göstergesidir. Gökyüzünün o sonsuz maviliğinde, sadece rüzgarın sesini duyarak süzülme, kelimelerle tarif edilemeyecek bir içsel huzur ve özgürlük sunar.

Hem tekli profesyonel uçuşlar hem de iki kişilik (tandem) turistik uçuşlar sayesinde, spora yeni merak salanlar bile bu heyecana ortak olabilir. İniş alanına doğru yavaşça süzülürken yaşanan o heyecan ve başarı duygusu, insanı bu spora ömür boyu bağlayacak kadar güçlüdür.

Gökyüzünün ve dağın birleştiği bu eşsiz deneyim, Erciyes'in sunduğu doğa sporlarının sınırlarının sadece toprakla değil, gökyüzüyle de çizildiğini gösterir. Sonuç olarak, Erciyes semalarında süzülen renkli paraşütler, dağın doğasını gökyüzünün özgürlüğüyle birleştiren en estetik spor gösterisidir.

Dağ bisikleti sporu, engebeli arazilerde, dik yamaçlarda ve dar patikalarda yüksek hız ve dengeyi birleştirerek doğanın ritmine ayak uydurmaya gerektiren dinamik bir aktivitedir.

Erciyes, son yıllarda özel olarak inşa edilen bisiklet parkurları ve downhill (tepeden aşağı) yarış rotalarıyla bisiklet sporcularının İç Anadolu'daki en gözde merkezi olmuştur.

Erciyes'in volkanik toprak yapısı ve değişken eğimli arazisi, dağ bisikletçilerine hem teknik becerilerini geliştirebilecekleri hem de hız sınırlarını zorlayabilecekleri muazzam parkurlar sunar.

Telesiyejlere bisiklet aparatlarının takılması sayesinde sporcular, hiç yorulmadan bisikletleriyle birlikte yüksek noktalara çıkıp oradan aşağıya doğru heyecan dolu inişler gerçekleştirebilirler. Taşların, kayaların ve sert virajların arasından geçerken gösterilen o anlık refleksler, sporcunun dağla olan fiziksel bağını en üst seviyeye çıkarır.

Tozu dumana katarak yamaçlardan aşağı süzülen bisikletçiler, doğanın zorlu şartlarına karşı mekanik bir güçle meydan okumanın keyfini sürerler. Parkurların uluslararası standartlara uygun olarak tasarlanması, her yıl yerli ve yabancı yüzlerce

profesyonel bisikletçiyi bu dağda buluşturmaktadır.

Dağ havasının temizliği, uzun soluklu kros (cross-country) sürüşlerinde sporcuların ciğerlerini açarak kondisyonlarını maksimum seviyeye ulaştırır. Sürüş sonrasında bisikletçilerin yüzündeki o çamurlu ve yorgun ama son derece mutlu ifade, bu sporun doğasındaki tatmini özetler. Erciyes'in dik yamaçlarında pedalların dönerken çıkardığı o ritmik ses, dağın sessizliğini sporun enerjisiyle harmanlayan harika bir senfonidir. Bu nedenledir ki Erciyes, dağ bisikleti tutkunları için her virajında yeni bir macera barındıran, keşfedilmeyi bekleyen devasa bir macera parkıdır.

Doğa sporları ve açık hava aktiviteleri sadece yoğun fiziksel çaba gerektiren branşlardan ibaret değildir; bazen doğanın en saf hallerine tanıklık etmek de en büyük sportif ve kişisel faaliyettir. Erciyes Dağı'nın hemen eteklerinde yer alan Hürmetçi Sazlığı, sulak alan ekosistemi ve burada yaşayan yüzlerce özgür yıldıza atıyla doğa fotoğrafçıların ve trekkingcilerin rüya rotasıdır.

Erciyes'in karlı zirvesinin fon oluşturduğu bu devasa sazlıkta, özgürce koşan yıldıza atlarını gözlemlemek ve fotoğraflamak, insana doğanın vahşi ve el değmemiş gücünü derinden hissettirir. Gün batımında, atların nallarından çıkan toz bulutunun güneş ışınlarıyla birleşmesi, burada spor yapan veya yürüyen insanlara dünya dışı bir görsel şölen sunar.

Sazlığın etrafında yapılan doğa yürüyüşleri, sulak alanın ev sahipliği yaptığı onlarca kuş türünün cıvıltılarıyla adeta bir terapi seansına dönüşür. Atların toplu halde, liderlerinin arkasından suya doğru ani hücumları sırasında çıkan o güçlü ses, doğanın kendi içsel ritminin ve gücünün en net dışavurumudur.

Fotoğraf sanatçıları ve doğa yürüyüşçüleri, bu büyüleyici manzarayı yakalayabilmek için saatlerce sabırla bekleyerek doğanın ritmine ayak uydurmayı öğrenirler. Modern hayatın getirdiği tüm yapaylıktan uzak olan bu alan, insanın tabiatla olan o ilkel ve saf bağını yeniden hatırlamasını sağlar.

Sazlığın ortasında, Erciyes'in gölgesinde geçirilen her dakika, sporun ve doğa keşfinin sadece kas gücüyle değil, ruhsal bir doyumla da ilgili olduğunu kanıtlar. Bu vahşi ve asil manzara,

Erciyes coğrafyasının sunduğu doğa maceralarının ne kadar çeşitli ve büyüleyici olduğunun en canlı, en unutulmaz kanıtıdır. Dolayısıyla Hürmetçi Sazlığı ve onun asil atları, Erciyes'in eteklerindeki bu eşsiz doğa sporları ve keşif serüvenini tamamlayan en zarif, en büyüleyici son halkadır.

Erciyes Dağı ve onun etrafında şekillenen Kayseri coğrafyası, yılın hiçbir döneminde durağanlaşmayan, her mevsim kabuk değiştirerek canlılığını koruyan nadide bir açık hava merkezidir. Kışın beyaz örtüsüyle kayakçıları ağırlayan dağ, yazın yerini yemyeşil çayırara, yürüyüşçülere ve gökyüzünü renklendiren paraşütçülere bırakarak dönüşümünü tamamlar.

Mevsimlerin getirdiği bu dinamik çeşitlilik, Erciyes'i sadece geçici bir spor alanı olmaktan çıkarıp, yılın 365 günü nefes alan aktif bir ekosisteme dönüştürür. Dağın sunduğu bu süreklilik, sporcuların antrenmanlarını ve doğa keşiflerini kesintiye uğratmadan sürdürebilmelerine olanak tanır. Her mevsim geçişinde doğanın renk paletinin tamamen değişmesi, aynı parkuru her seferinde ilk kez görüyormuş gibi bir acemilik ve heyecanla yürümeyi sağlar.

Doğanın bu cömert yapısı, insanı sürekli olarak açık havada kalmaya ve fiziksel aktivite yapmaya teşvik eden en büyük motivasyon kaynağıdır. Kış sporlarının heyecanı ile yaz sporlarının dinginliği bu dağın yamaçlarında kusursuz bir dengeyle bir arada var olur. İnsan, Bu muazzam coğrafya, her bir mevsiminde farklı bir spor dalının bayrağını dalgalandırarak doğaseverlerin kalbindeki yerini her geçen gün daha da sağlamlaştırır.

Erciyes'in dört mevsim yaşayan bu cömert doğası, onu Türkiye'nin ve dünyanın en istikrarlı, en üretken doğa sporları merkezlerinden biri haline getirmektedir

Doğa sporlarının insan yaşamına sunduğu en büyük katkı, sadece kasları güçlendirmek veya kondisyonu artırmak değil, aynı zamanda modern şehir hayatının yarattığı zihinsel kirliliği temizlemektir.

Erciyes Dağı'nın yüksek irtifası, temiz havası ve insanı sessizliğiyle sarmalayan vadileri, beden sınırları zorlanırken ruhun hafiflediği kusursuz bir arınma noktasıdır.

Erciyes'in zorlu parkurlarında ve temiz

havasında yapılan her sportif aktivite, insanın modern dünyanın stresinden arınarak kendi içsel dinginliğini bulmasını sağlayan bir şifa sürecidir. Şehirlerin gürültüsünden uzak, sadece rüzgarın ve kendi nefesinizin sesini duyduğunuz o yüksek noktalar, adeta bir zihinsel meditasyon alanı vazifesi görür. Fiziksel olarak yorulan beden, doğanın sunduğu o saf oksijen ve negatif iyonlar sayesinde normalden çok daha hızlı bir şekilde kendini yeniler ve dinçleşir.

Dağda geçirilen bir günün ardından hissedilen o tatlı yorgunluk, yapay hiçbir eğlencenin sunamayacağı kadar derin ve kaliteli bir uyku ile zihinsel rahatlama getirir. Sporcular, dağın hırçın doğasıyla mücadele ettikçe kendi içlerindeki gereksiz kaygılardan, egolardan ve günlük yaşamın küçük hesaplarından sıyrıldıklarını fark ederler.

Doğanın bu iyileştirici ve sakinleştirici gücü, Erciyes'in her bir kayasında, her bir kar tanesinde ve esen her rüzgarında kendini en derinden hissettirir. Bu yamaçlarda harcanan her damla ter, insanı kendi özüne yaklaştıran, zihnini berraklaştıran ve ona yaşam enerjisini yeniden kazandıran kutsal bir bedel gibidir. Kısacası Erciyes, sunduğu muhteşem doğasıyla sadece bir spor sahası değil, aynı zamanda beden ve ruhun birlikte iyileştiği, insanın kendini yeniden bulduğu kutsal bir arınma merkezidir.

Bir doğa harikasının gerçek değeri, sadece sunduğu mevcut imkanlarla değil, aynı zamanda gelecek nesillere aktarabileceği spor kültürü ve sürdürülebilir çevre bilinciyle ölçülür. Erciyes, uluslararası standartlardaki tesisleri, korunan doğal alanları ve her yıl yetişen genç sporcularıyla, geleceğe çok güçlü bir doğa ve spor mirası bırakmaktadır. Erciyes Dağı etrafında filizlenen profesyonel spor kültürü, gelecek nesillerin doğayı seven, çevreye saygılı ve sağlıklı bireyler olarak yetişmesini garantileyen en büyük güvencedir.

Dağda açılan kayak okulları, dağcılık kulüpleri ve bisiklet kampları, binlerce genci yapay dijital dünyalardan çıkarıp doğanın gerçek ve büyüleyici kollarına teslim eder.

Gelecekte de Erciyes, tıpkı bugün olduğu gibi, heybetli duruşuyla insanları kendine çekmeye ve onlara sporun en güzel hallerini sunmaya devam edecektir. Bu nedenle Erciyes'te inşa edilen bu güçlü spor ekosistemi, sadece bugünün doğaseverlerine

değil, geleceğin tüm kuşaklarına bırakılacak en asil, en değerli ve en sürdürülebilir yaşam mirasıdır.

İç Anadolu'nun kalbinde bir anıt gibi yükselen Erciyes Dağı, doğası, spor imkanları ve insana kattığı değerlerle bir coğrafi şekilden çok daha fazlası, bir yaşam öğretmenidir. Dağa spor yapmak, tırmanmak veya sadece onun eteklerindeki vahşi yaşamı gözlemlemek için gelen hiç kimse, buradan eski kendisi olarak ayrılmaz. Erciyes Dağı'nın dik yamaçlarında, beyaz pistlerinde ve sonsuz gökyüzünde kazanılan doğa ve spor deneyimleri, insanın hayatı boyunca unutamayacağı en derin, en kalıcı izleri bırakır. Zirveden bakıldığında kazanılan o geniş vizyon, günlük hayatın küçük sorunlarına karşı insana muazzam bir sabır ve olgunluk aşısı yapar. Dağın hırçın şartlarında test edilen irade, bireyin kendi hayatındaki zorluklara karşı da çok daha dirençli ve güçlü durmasını sağlar. O dik patikalarda yankılanan ayak sesleriniz, telesiyede yüzünüze çarpan o keskin soğuk ve yıldı atlarının nallarından çıkan o asil gürültü ruhunuzun bir köşesine ömür boyu kazanır. İşte bu kalıcı etkiler, doğanın ve sporun insan ruhu üzerinde gerçekleştirebileceği o muazzam dönüşümün, Erciyes özelindeki en somut ve en harika kanıtıdır. Son söz olarak, Erciyes Dağı, sunduğu sonsuz maceralar ve doğasının büyüleyici gücüyle, kalbinde spor ve özgürlük ateşi yanan her insanı kendi zirvesine davet eden zamansız bir yeryüzü lideridir.

TERİNİ DÖK ÇAYIRA

Pehlivan ilk önce atanı tanı,
Kılıç gibi keskindir er meydanı,
Meydanda emeğinle ör yarını,
Damla damla terini dök çayıra,

Hayal et ki hedefine eresin,
Bayrağını göndere çektiresin,
Türk'e kafa tutanı sindiresin,
İnan, azmet Mevla'm seni kayıra,

Şimşek hızıyla dalıp vur sarmayı,
Kartal kanadınla yapıp çırpmayı,
Olmazsa düşün kündeeye atmayı,
Allah sonunu getirsin hayıra,

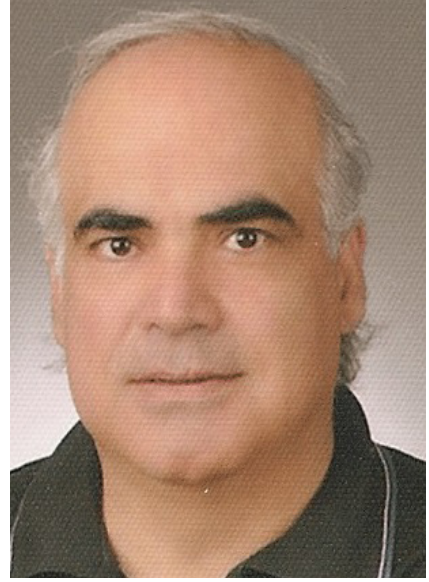
Coşkun BOLAT

TÖREDEN MİLLÎ EGEMENLİĞE: TÜRK SİYASAL DÜŞÜNCESİNİN TARİHİ KAYNAKLARI, CHP’NİN KURUCU MİRASI VE ÇAĞDAŞ DEMOKRASİ TARTIŞMALARI

Mehmet BİLGEHAN

Özet

Bu makale, çağdaş Türk siyaseti ve demokrasi tartışmalarında Cumhuriyet’in ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin kurucu mirasının, zaman zaman Osmanlı-Türk-İslâm birikiminden, eski Türk töresinden, siyasetnâme ve pendnâme geleneğinden ve daha geniş medeniyet havzalarından kopuk biçimde yorumlanmasına yönelik eleştirel bir gerekçeden hareket etmektedir. Çalışmanın temel iddiası, Mustafa Kemal Atatürk ve Millî Mücadele kadrosunun kurduğu Cumhuriyetçi siyasal mirasın, Osmanlı-Türk-İslâm geçmişini bütünüyle inkâr eden köksüz bir kopuş olarak değil; Kök Tengri inancı, Oğuz Kağan Destanı, Türk destanları, Orhun Kitabeleri, Uygur Türklerinin çok dîni ve çok dilli çeviri dönemi, Kutadgu Bilig, Arapça, Farsça ve Hint-Sanskrit kaynaklı siyaset ve ahlâk literatürü, siyasetnâme, pendnâme, Osmanlı ıslahat düşüncesi, Tanzimat-Meşrutiyet anayasal arayışı ve Türkçü modernleşme çizgisiyle birlikte okunması gerektiğidir. Bu bakış açısına göre CHP’nin Millî Mücadele’den doğan kurucu karakteri, herhangi bir siyasal zümreye “devletin sahibi” olma imtiyazı vermez; aksine milletin egemenliğine, bağımsızlığına, Meclis iradesine ve Cumhuriyet fikrine dayalı tarihi bir sorumluluk yükler. Makalenin ana fikri, çağdaş Türk demokrasisinin ancak Türk siyasal düşüncesinin uzun tarihî sürekliliği, medeniyetler arası etkileşimleri ve Cumhuriyet’in kurucu millî egemenlik anlayışı birlikte değerlendirildiğinde sağlıklı biçimde anlaşılabilir. Bu nedenle çalışma, geçmişü bugünün demokrasisiyle özdeşleştirmeden; fakat geçmişü inkâr etmeden, töreden millî egemenliğe uzanan tarihî çizgide adalet, liyakat, istişare, ahlâk, hukuk, halkın korunması, devlet sorumluluğu ve millet iradesi kavramlarını kronolojik ve mantıksal bir bütünlük içinde incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kök Tengri, Oğuz Kağan, Türk destanları, Orhun Kitabeleri, Uygurlar, çeviri dönemi, Kutadgu Bilig, siyasetnâme, pendnâme, Osmanlı mirası, CHP, Atatürk, Nutuk, millî egemenlik, çağdaş Türk demokrasisi.

Giriş

Bu makalenin yazılış gerekçesi, çağdaş Türk siyaseti ve demokrasi tartışmalarında Cumhuriyet’in kurucu mirasının çoğu zaman tarihî derinliğinden koparılıp ele alınmasıdır. Özellikle Cumhuriyet Halk Partisi’nin Millî Mücadele’den doğan kurucu parti kimliği, bazı yorumlarda devletin ve Cumhuriyet’in tek sahibi olma algısıyla özdeşleştirilebilmekte; buna karşılık Türk-İslâm-Osmanlı mirası, eski Türk siyasal düşüncesi, Hint-Sanskrit, Çin, İran ve Arap kaynaklı siyaset ve ahlâk literatürü gibi daha geniş tarihî zeminler Cumhuriyet düşüncesinin dışında bırakılabilmektedir. Bu makale, söz konusu yaklaşımı eleştirel biçimde sorgulamayı amaçlamaktadır. Çalışmanın temel bakış açısı, Mustafa Kemal Atatürk başta olmak üzere Millî Mücadele kadrosunun, Türk-İslâm-Osmanlı, geçmişini bütünüyle inkâr eden bir zihniyetle değil; imparatorluğun çöküş şartları içinde millî egemenlik, bağımsızlık, Meclis iradesi ve Cumhuriyet fikrini kurucu bir siyasal forma dönüştüren tarihî bir sorumluluk bilinciyle hareket ettiğidir. Bu nedenle Cumhuriyet ve CHP’nin kuruluş mirası, ne geçmişü bütünüyle reddeden köksüz bir modernleşme anlatısına ne de

yalnızca bir parti imtiyazı üzerinden devlet sahipliği anlayışına indirgenebilir. Aksine bu miras, Kök Tengri inancından Oğuz Kağan Destanı’na, Türk destanlarından Orhun Kitabeleri’ne, Orhun’dan sonra Uygur Türklerinin çeviri ve yazılı kültür dönemine, Kutadgu Bilig’den Arapça, Farsça ve Hint-Sanskrit kaynaklı siyaset ve ahlâk metinlerine, Osmanlı siyasetnâme ve ıslahatnâmelerinden Tanzimat ve Meşrutiyet’e, Ziya Gökalp ve Türk Ocakları’ndan Atatürk’ün fikir dünyası ve Nutuk’a uzanan uzun bir tarihî süreklilik içinde değerlendirilmelidir. Makalenin ana fikri, çağdaş Türk demokrasisinin ancak bu tarihî süreklilik ve dönüşüm çizgisi dikkate alındığında sağlam bir anlam bağlamına kavuşacağıdır. Bu çerçevede çalışma, geçmişin kurumlarını bugüne aynen taşımayı değil; geçmişteki adaletli yönetim, töre, ahlâk, liyakat, istişare, hukuk, halkın korunması ve millet iradesi gibi kavramların çağdaş demokrasi tartışmalarına nasıl kavramsal katkı sağlayabileceğini incelemektedir.

1. Eleştirel Çıkış Noktası: Kurucu Miras, Devlet Sahipliği Algısı ve Tarihî Süreklilik Sorunu

Bu makalenin eleştirel çıkış noktası, CHP’nin ve Cumhuriyet’in kurucu mirasının, zaman zaman “devletin sahibi olma” anlayışıyla daraltılması ve Türk siya-

sal düşüncesinin daha eski tarihî kaynaklarından kopuk yorumlanmasıdır. Bu meseleye Türk siyasal tarihi açısından bakıldığında Cumhuriyet Halk Partisi'nin kökeni, Millî Mücadele sürecinde oluşan Müdafaa-i Hukuk hareketi, Sivas Kongresi, Birinci Meclis tecrübesi ve Halk Fırkası'na uzanan siyasal örgütlenme çizgisiyle yakından ilişkilidir. Bu bölümün ana fikri, CHP'nin kurucu meşruiyetinin herhangi bir siyasal zümreye devlet üzerinde mülkiyet iddiası kazandırmadığı; aksine milletin bağımsızlığını ve egemenliğini siyasal kuruma dönüştürme sorumluluğu yüklediğidir. Millî Mücadele kadrosu, savaş şartlarında yalnızca askerî bir zafer kazanmakla kalmamış, aynı zamanda temsil, Meclis, millî irade ve Cumhuriyet kavramları üzerinden yeni bir siyasal meşruiyet zeminini kurmuştur. Bu zemin, Osmanlı'nın son dönemindeki anayasal tecrübeden, Meşrutiyet birikiminden, halk desteğinden, dinî-toplumsal meşruiyet dilinden ve Türk tarih bilincinden tamamen kopuk değildir. Atatürk ve kurucu kadro, saltanat ve işgal düzenine karşı yeni bir siyasal düzen kurarken, Türk milletinin tarihî varlığını ve bağımsız yaşama iradesini merkeze almıştır. Bu nedenle Cumhuriyet'in kuruluşunu Osmanlı-Türk-İslâm mirasını bütünüyle inkâr eden tek boyutlu bir kopuş olarak okumak eksik olur. Bununla birlikte Cumhuriyet'in sonraki dönemlerde bazı çevrelerce seçkin, dışlayıcı veya devlet merkezli biçimde yorumlanması ayrıca eleştirel olarak incelenmelidir. Bu ayırım yapılmadığında, Atatürk'ün millî egemenlik anlayışı ile sonraki dönemlerde oluşan devlet sahipliği algısı birbirine karıştırılır. Bu nedenle makale, CHP'nin kurucu mirasını hem sahiplenmeyi hem de bu mirasın daraltıcı yorumlarını eleştirmeyi gerekli görmektedir. Cumhuriyet'in kurucu partisi olan CHP, tarihsel anlamda Millî Mücadele'nin siyasal mirasçılarının biridir; fakat devletin veya milletin sahibi değil, millet egemenliği fikrine bağlı kalmakla yükümlü tarihî bir siyasal kurumdur.

2. Kök Tengri İnancı: Siyasal Meşruiyetin En Eski Kozmik Zemini

Kök Tengri inancı, eski Türk düşüncesinde göğün yüceliği, ilahî kudret, kozmik düzen, kut, töre ve kağanlık meşruiyetiyle ilişkili temel inanç alanını ifade eder. Bu kavrama Türk siyasal düşüncesi açısından bakıldığında Kök Tengri, yalnızca dinî bir tasavvur değil, aynı zamanda siyasal iktidarın kaynağını, sınırını ve sorumluluğunu açıklayan kurucu bir kavram olarak değerlendirilmelidir. Bu bölümün

ana fikri, eski Türklerde kağanlığın yalnızca güç, soy veya askerî başarıya değil, Tengri tarafından verilen kut ve töreye uygun yönetme sorumluluğuna dayandığıdır. Kök Tengri anlayışında gök, yer, insan ve kağanlık arasında kozmik bir düzen ilişkisi kurulur. Kağan, bu düzen içinde toplumu korumak, töreyi uygulamak ve devleti ayakta tutmakla yükümlü siyasal şahsiyettir. Kut, kağana verilen yönetme bahtı ve meşruiyet imkânı olarak anlaşılır; fakat bu imkân töreye uygun davranmakla korunabilir. Bu nedenle Kök Tengri anlayışı, iktidarı sınırsız ve keyfi bir güç alanı olarak değil, kozmik düzenle uyumlu bir sorumluluk alanı olarak temellendirir. Oğuz Kağan Destanı, Orhun Kitabeleri ve Kutadgu Bilig gibi metinlerde görülen kut, töre, adalet ve halk sorumluluğu kavramları bu eski inanç zemininden bütünüyle bağımsız değildir. Kök Tengri inancı, İslâmiyet sonrası Türk düşüncesinde doğrudan aynı biçimiyle devam etmese de siyasal meşruiyet, adalet, devletin bekası ve hükümdarın sorumluluğu kavramları aracılığıyla etkisini dönüştürerek sürdürmüştür. Bu nedenle Kök Tengri, Türk siyasal düşüncesinin en eski ana maddelerinden biri olarak tarihî süreklilik tartışmalarının başlangıç noktasında yer almalıdır. Kök Tengri anlayışı, çağdaş demokrasiye doğrudan bir model sunmaz; fakat Türk siyasal hafızasında iktidarın meşruiyet, düzen, sorumluluk ve toplumsal birlik fikriyle birlikte düşünüldüğünü gösteren ilk tarihî zemini oluşturur.

3. Oğuz Kağan Destanı ve Destanî Siyasal Hafıza

Oğuz Kağan Destanı, Türk siyasal hafızasında kağanlık, töre, birlik, fetih, düzen ve cihan hâkimiyeti fikrini temsil eden en önemli destanî anlatılardan biridir. Bu destana Kök Tengri ve töre anlayışı bağlamında bakıldığında Oğuz Kağan, yalnızca savaşçı bir kahraman değil, kut verilmiş, toplumu birleştirmek ve töreye göre düzenlemekle yükümlü hükümdar tipi olarak değerlendirilmelidir. Bu bölümün ana fikri, Oğuz Kağan Destanı'nda siyasal iktidarın bireysel kahramanlıkla sınırlı kalmadığı, kozmik meşruiyet, töre ve toplumsal düzen fikriyle birlikte kurulduğudur. Oğuz Kağan'ın olağanüstü özellikleri, mücadeleleri ve boyları birleştirilmesi, onun sıradan bir liderden çok kurucu kağan tipini temsil ettiğini gösterir. Destanda fetih yalnızca toprak genişletme amacı taşımaz; aynı zamanda düzenin yayılması ve dağınık unsurların bir merkez etrafında toplanması anlamına gelir. Töre, Oğuz Kağan'ın siyasal eylemlerine yön veren temel normatif çerçevedir. Bu

açından Oğuz Kağan, eski Türk devlet düşüncesinde kağanlığın yalnızca askerî güçle değil, kut, töre ve toplumsal sorumlulukla anlam kazandığını gösterir. Destanda görülen birlik fikri, daha sonraki Türk siyasal kültüründe devletin bekası, nizâm-ı âlem, adalet ve kamu düzeni gibi kavramlarla farklı biçimlerde devam eder. Bu devamlılık, Cumhuriyet'in millî birlik ve egemenlik fikrinin tarihî arka planını anlamak bakımından da önemlidir. Çağdaş demokrasi açısından Oğuz Kağan Destanı doğrudan demokratik bir metin değildir; ancak iktidarın toplumsal düzen kurma, ortak varlığı koruma ve meşruiyet üretme sorumluluğu bakımından önemli bir tarihî hafıza alanıdır. Oğuz Kağan figürü, çağdaş Türk siyaseti ve demokrasi tartışmalarında doğrudan kurum öneren bir model değil, siyasal meşruiyet, birlik, düzen ve sorumluluk kavramlarının tarihî arka planını gösteren kurucu bir semboldür.

4. Türk Destanları: Toplumsal Hafıza, Töre ve Ortak Kader Bilinci

Türk destanları, milletin tarih öncesi ve erken tarihî dönemlerdeki ortak tecrübelerini, kahramanlık anlatılarını, göç, savaş, devlet kurma, töre, aile, soy, vatan ve birlik fikrini sembolik biçimde aktaran sözlü kültür ürünleridir. Bu destanlara Türk siyasal düşüncesi açısından bakıldığında destanlar, yalnızca edebî veya mitolojik anlatılar değil, toplumun liderlik, meşruiyet, dayanışma, düzen ve ortak kader anlayışını taşıyan siyasal hafıza metinleri olarak değerlendirilmelidir. Bu bölümün ana fikri, Oğuz Kağan Destanı başta olmak üzere Türk destanlarının, daha sonra Orhun Kitabeleri'nde yazılı biçimde görülecek olan millet, kağanlık, töre ve devlet sorumluluğu fikrinin sözlü ve sembolik zeminini oluşturduğudur. Ergenekon, Göç, Türeyiş ve benzeri anlatılarda topluluğun felaketten çıkışı, yeniden doğuşu, yurt edinmesi veya yeni bir düzen kurması gibi temalar öne çıkar. Bu temalar, devletin yalnızca idarî bir yapı değil, milletin varlığını devam ettiren tarihî ve kültürel bir çerçeve olarak düşünüldüğünü gösterir. Destanlarda töre, açık hukuk metinleri biçiminde değil, davranış kalıpları, kahramanlık örnekleri, aile ve boy ilişkileri aracılığıyla aktarılır. Bu yönüyle destanî hafıza, siyasetnâmelerden önce gelen bir öğüt ve değer aktarımı alanıdır. Cumhuriyet'in millî egemenlik anlayışını anlamak için de bu destanî hafıza önemlidir; çünkü millet fikri yalnızca modern siyasal bir kategori değil, uzun tarihî hafızaya sahip ortak varlık

bilincidir. Çağdaş demokrasi açısından destanlar doğrudan temsil, anayasa veya yurttaşlık fikri sunmaz; ancak birlik, ortak sorumluluk, liderin görevleri, toplumsal dayanışma ve tarih bilinci bakımından önemli bir arka plan sağlar. Bu nedenle Türk destanları, Türk siyasal düşüncesinin yazılı dönemlerinden önce gelen sözlü ve sembolik ana maddeleri arasında değerlendirilmelidir. Destanî siyasal hafıza, çağdaş demokrasi tartışmalarında doğrudan model değil, toplumun ortak değerler ve meşruiyet arayışını anlamaya yarayan tarihî bir kaynak alanıdır.

5. Orhun Kitabeleri: Destanî Hafızanın Yazılı Siyasal Bilince Dönüşmesi

Orhun Kitabeleri, VIII. yüzyılda Bilge Kağan, Köl Tigin ve Tonyukuk adına dikilen ve Türk siyasal düşüncesinin erken yazılı hafızasını oluşturan temel metinlerdir. Bu kitabelere Kök Tengri, töre ve kağanlık anlayışı açısından bakıldığında, eski Türk devlet düşüncesinde iktidarın ilahî meşruiyet, tarih bilinci, halk sorumluluğu ve töreye bağlı düzen fikriyle birlikte kavrandığı görülür. Bu bölümün ana fikri, Orhun Kitabeleri'nin destanî hafızada bulunan kağanlık, töre ve halk sorumluluğu fikrini yazılı siyasal bilinç düzeyine taşıdığıdır. Yazıtlarda kağan, Türk budununu derleyip toparlayan, açları doyuran, çıplakları giydiren ve dağılmış halkı yeniden düzene kavuşturan bir lider olarak tasvir edilir. Bu anlatım, kağanlık yetkisinin yalnızca soy ve güçle değil, halka karşı sorumlulukla anlam kazandığını gösterir. Orhun metinlerinde Kök Tengri, yer, insan ve kağanlık düzeni arasında kurulan kozmik bağ, siyasal meşruiyetin metafizik zeminini oluşturur. Yazıtlarda aynı zamanda halkın aldanması, yöneticilerin hataları, yabancı etkiler, devletin çöküşü ve yeniden kuruluşu gibi tarihî-siyasal dersler de verilir. Bu yönüyle Orhun Kitabeleri, geçmiş tecrübenin gelecek nesillere siyasal öğüt olarak aktarılması bakımından siyasetnâme ve öğüt geleneğinin erken habercisi gibi okunabilir. Cumhuriyet'in kurucu metinlerinden Nutuk ile Orhun Kitabeleri arasında doğrudan tarihî eşitlik kurulamaz; ancak her iki metin de kendi bağlamlarında milletin karşılaştığı dağılma tehlikesini ve yeniden kuruluş iradesini anlatmaları bakımından karşılaştırılabilir. Çağdaş demokrasi açısından Orhun Kitabeleri doğrudan demokratik metinler değildir; ancak halkın refahı, yöneticinin sorumluluğu, devletin devamı, tarih bilinci ve kamu düzeni gibi kavramların erken Türk düşüncesinde mevcut oldu-

ğunu gösterir. Orhun Kitabeleri, yönetimin meşruyetini sorumluluk, düzen, halkın korunması ve tarih bilinciyle birlikte düşünmeye imkân veren tarihî bir zemin sunar.

6. Uygurlar ve Çeviri Dönemi: Çok Kaynaklı Yazılı Kültürün Doğuşu

Orhun Kitabeleri'nden sonra kronolojik ve kültürel gelişim çizgisinde Uygurlar ve çeviri dönemi önemli bir aşama olarak karşımıza çıkar. Uygur Türklerinin Maniheizm, Budist, Brahmi ve Sanskrit çevre metinleri, Türk kültürünün bozkır dünyasından yerleşik, şehirli, yazılı ve çok dinli bir medeniyet çevresine geçişini yansıtan temel metinlerdir. Bu metinlere Türk düşünce tarihi açısından bakıldığında Uygur dönemi, yalnızca din değişimi veya edebî tercüme süreci değil, aynı zamanda ahlâkî, toplumsal, dinî ve zihinsel dönüşümün metinleştiği bir dönem olarak değerlendirilmelidir. Bu bölümün ana fikri, Orhun Kitabeleri'nde görülen yazılı siyasal bilincin ardından Uygur döneminde Türkçenin çok kaynaklı, tercümeyle açık, dinî, ahlâkî ve felsefî kavramları taşıyabilen bir düşünce dili hâline geldiğidir. Uygurlar Maniheizm, Budizm ve farklı dinî-felsefî çevrelerle temas ederek Türkçeyi geniş bir kavram dünyasını ifade edebilen yazı dili hâline getirmiştir. Maniheizm çevre metinlerinde tövbe duaları, ilahiler, dinî kurallar, manastır düzenlemeleri ve ahlâkî öğütler yer alır. Budist çevre metinlerinde ahlâkî arınma, merhamet, bilgelik, karma, zihinsel disiplin ve kurtuluş gibi temalar öne çıkar. Brahmi harfli ve Sanskrit çevre metinleri ise Uygur Türklerinin Hint-Budist düşünce dünyasıyla temasını gösterir. Bu temas, Türk siyasal ve ahlâkî düşüncesinin tarih boyunca yalnızca tek bir kaynaktan beslenmediğini; Hint-Sanskrit, Çin-Budist, Soğd, Tohar ve başka medeniyet çevreleriyle etkileşim içinde geliştiğini ortaya koyar. Bu nedenle Uygurlar ve çeviri dönemi, Türk düşüncesinde Orhun'un siyasal yazılı hafızasından sonra gelen çok kaynaklı kültürel açılım evresidir. Bu dönem, çağdaş demokrasiye doğrudan siyasal model sunmasa da yazılı kültür, çeviri, kavram üretimi, medeniyetler arası etkileşim ve düşünsel çoğulculuk bakımından Türk siyasal ve toplumsal hafızasını zenginleştiren temel bir aşamadır.

7. Sanskrit, Çin ve Budist Kaynaklı Eski Uygurca Eserler

Uygurlar ve çeviri dönemi içinde Sanskrit, Çin ve Budist kaynaklı Eski Uygurca eserler ayrı bir

önem taşır. Bu eserler, Hint-Budist düşünce dünyasına ait metinlerin Eski Uygur Türkçesine doğrudan veya Çince, Toharca, Soğdça ve Tibetçe gibi aracı diller yoluyla aktarılmasıyla oluşan dinî, ahlâkî ve felsefî metinlerdir. Bu eserlere Türk düşünce tarihi açısından bakıldığında, Uygur dönemi yalnızca tercüme faaliyeti değil, Türkçenin Budist felsefe, ahlâk, kozmoloji, tövbe, arınma, merhamet, bilgelik ve kurtuluş gibi soyut kavramları karşılayabilecek bir yazı ve düşünce dili hâline gelme sürecidir. Bu bölümün ana fikri, Sanskrit, Çin ve Budist kaynaklı Eski Uygurca eserlerin Türk kültüründe çok kaynaklı düşünce yapısının erken ve güçlü örneklerinden birini meydana getirdiğidir. Altun Yaruk Sudur, Sanskritçe Suvarṇaprabhāsa-sūtra'ya dayanan ve Eski Uygurcaya Çince aracılığıyla aktarılan önemli bir metindir. Sekiz Yükmek Yaruk, Budist sutra geleneğine bağlı Eski Uygurca metinler arasında yer alır. Maitrisimit nom bitig, Maitreya Buda çevresinde gelişen Budist anlatı geleneğine ait olup Eski Uygurcaya Toharca A metinden aktarılmıştır. Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesi, Türkçede "İyi Düşünceli Prens ile Kötü Düşünceli Prens" olarak bilinen Budist ahlâkî anlatı geleneği içinde değerlendirilen önemli metinlerdendir. Çaçtani Beg Hikâyesi ve Dantipali Beg Hikâyesi de Budist çevre hikâye ve jataka geleneğiyle ilişkilendirilebilecek eserler arasında yer alır. Abhidharma, Vinaya ve Karmavācāna çevresine bağlı fragmanlar, Uygur Budistlerinin Sanskrit dinî terminolojisiyle ve Budist kurum diliyle temasını ortaya koyar. Bu eserler, Cumhuriyet döneminde görülen tarih ve dil çalışmalarının da yalnızca modern bir icat değil, Türkçenin eski derinliğini yeniden düşünme çabası olarak yorumlanabileceğini gösterir. Sanskrit, Çin ve Budist kaynaklı Eski Uygurca eserler, Türk düşüncesinin dar ve tek kaynaklı değil, tarih boyunca çok medeniyetli ve çok katmanlı biçimde geliştiğini gösteren önemli bir arka plan oluşturur.

8. Kutadgu Bilig: Töreden Adaletli Yönetime Geçiş

Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hâcib tarafından XI. yüzyılda kaleme alınan ve Türk-İslâm siyasal düşüncesinin en temel metinlerinden biri kabul edilen eserdir. Bu esere kronolojik gelişim açısından bakıldığında Kutadgu Bilig, Kök Tengri ve töre merkezli eski Türk siyaset anlayışı ile İslâmî adalet, akıl, bilgi ve saadet kavramlarını birleştiren geçiş metni olarak değerlendirilmelidir. Bu bölümün ana fikri, Kutadgu Bilig'de iktidarın sınırsız bir güç değil, adalet, bilgi ve ahlâkla

korunması gereken bir sorumluluk alanı olduğudur. Eserde hükümdarın temel görevi halkı adaletle yönetmek, zulümden kaçınmak ve devleti bilgiyle düzenlemektir. Kut, hükümdara verilen yönetme bahtı ve meşruiyet imkânıdır; ancak bu imkân kalıcı ve sınırsız değildir. Hükümdar adaletten uzaklaşırsa kutunu kaybedebilir; bu durum siyasal meşruiyetin ahlâkî sorumluluğa bağlı olduğunu gösterir. Kutadgu Bilig’de akıl, bilgi, ölçülülük ve adalet iyi yönetimin zorunlu şartları arasında yer alır. Eser, birey, toplum ve devlet düzenini birlikte ele alarak siyasal düşünce ile ahlâkî öğüt geleneğini birleştirir. Bu yönüyle Kutadgu Bilig, Cumhuriyet düşüncesinin çok daha sonraki millî egemenlik fikrine doğrudan kaynaklık eden bir anayasa metni değildir; fakat adaletli yönetim ve sorumlu iktidar bakımından uzun süreli siyasal hafızanın önemli bir halkasıdır. Çağdaş demokrasi açısından Kutadgu Bilig, yöneticinin sorumluluğu, kamu yararı, adaletli yönetim, bilgiye dayalı karar alma ve iktidarın ahlâkî sınırı bakımından önemlidir. Kutadgu Bilig, Türk siyasal düşüncesinde töreden adalete geçişi sistemleştiren ve çağdaş demokrasi tartışmalarına tarihî ahlâkî zemin sunan temel bir metindir.

9. Arapça, Farsça ve Hint-Sanskrit Kaynaklı Siyaset ve Ahlâk Literatürü

Arapça, Farsça ve Hint-Sanskrit kaynaklı siyaset ve ahlâk literatürü, Türk-İslâm düşüncesinin oluşumunda devlet yönetimi, hükümdarlık ahlâkı, bireysel terbiye, kamu düzeni, hikmet, fabl, öğüt ve temsil yoluyla önemli etkiler meydana getiren çok kaynaklı bir metin alanıdır. Bu literatüre Türk siyasal düşüncesi açısından bakıldığında Türk düşüncesinin yalnızca yerli veya yalnızca İslâmî bir çizgide değil, İran, Arap, Hint-Sanskrit ve dolaylı olarak Çin gibi medeniyet çevreleriyle temas içinde geliştiği görülür. Bu bölümün ana fikri, Türk siyasal geleneğinin medeniyetler arası etkileşimleri reddederek değil, onları seçici biçimde özümseyerek kendi siyasal ve ahlâkî dilini kurduğudur. Arapça literatürde Mâverdî’nin el-Ahkâmü’s-Sultâniyye’si, Fârâbî’nin el-Medînetü’l-Fâzılâsı, İbn Haldûn’un Mukaddime’si ve İbnü’l-Mukaffâ’nın eserleri hukuk, imamet, kamu düzeni, felsefi siyaset ve ahlâk konularında zemin oluşturur. Farsça literatürde Nizâmülmülk’ün Siyasetnâme’si, Kâbusnâme, Gazzâlî’nin Nasihatü’l-Mülûk’ü, Attâr’ın Pendnâme’si, Sa’dî’nin Bostan ve Gülîstan’ı, Câmî’nin Bahâristan’ı ve Tûsî’nin Ahlâk-ı Nâsırî’si yönetici ve birey ahlâkını güçlendirir. Hint-

Sanskrit literatürde Arthaśāstra, Manusmṛiti, Nītisāra, Pañçatantra, Hitopadeśa ve Kelîle ve Dimne geleneği siyasal akıl, tedbir, dostluk, düşmanlık, hikmet, ibret ve temsilî anlatı bakımından önemlidir. Bu eserlerin ortak özelliği, yönetim meselesini yalnızca güç tekniği olarak değil, ahlâk, bilgi, tedbir, adalet ve kamu yararı çerçevesinde ele almalarıdır. Bu nedenle Türk siyasal mirasını yalnızca Batı modernleşmesiyle açıklamak da, yalnızca tek bir dinî veya etnik çizgiye indirgemek de eksik kalır. Cumhuriyet düşüncesi de bu uzun tarihî etkileşimler zemininden tamamen kopuk değildir; aksine bu birikimi modern millet, egemenlik ve çağdaşlaşma kavramları içinde yeniden yorumlamıştır. Arapça, Farsça ve Hint-Sanskrit kaynaklı siyaset ve ahlâk literatürü, Türk demokrasinin tarihî arka planında çok kaynaklı düşünme, ahlâkî yönetim ve siyasal hikmet kavramlarını besleyen önemli bir alan oluşturur.

10. Siyasetnâme, Pendnâme ve Öğüt Kitapları: Yönetici ve Birey Ahlâkı

Siyasetnâme, devlet adamlarına yönetim sanatı ve devlet idaresinde dikkat edilmesi gereken ilkeler hakkında öğüt vermek amacıyla yazılan eserlerin genel adıdır; pendnâme ise birey ve toplum için ahlâkî öğütleri konu alan nasihat kitabı anlamına gelir. Bu iki metin türüne Türk siyasal düşüncesi açısından bakıldığında siyasetnâmeler yöneticinin, pendnâmeler ise bireyin ahlâkî sorumluluğunu merkeze alan tamamlayıcı kaynaklar olarak değerlendirilmelidir. Bu bölümün ana fikri, Türk-İslâm düşüncesinde iyi yönetimin yalnızca kanun ve kurum meselesi değil, aynı zamanda ahlâklı yönetici ve ahlâklı toplum meselesi olarak görüldüğüdür. Siyasetnâmelere hükümdarın adaletli olması, liyakatli görevliler seçmesi, halkı koruması, zulümden kaçınması, istişareye önem vermesi ve kamu düzenini sağlaması öğütlenir. Pendnâmelere ise bireye cömertlik, sabır, kanaat, hayâ, ilim, doğruluk, edep ve nefis terbiyesi tavsiye edilir. Bu iki tür birlikte ele alındığında, devlet düzeni ile bireysel ahlâk arasında güçlü bir bağ kurulduğu görülür. Kutadgu Bilig, Atabetü’l-Hakâyık, Divan-ı Hikmet, Garibnâme, Risâletü’n-Nushiyye, Güvâhî’nin Pendnâme’si, Hayriyye ve Lütfiyye gibi eserler bu geniş öğüt geleneğinin Türk edebiyatındaki örnekleri arasında değerlendirilebilir. Bu metinler, çağdaş demokrasi anlamında yurttaşlık ve temsil teorisini üretmez; fakat demokrasinin toplumsal zemininde ihtiyaç duyulan ahlâkî birey, sorumlu toplum ve

kamusal edep kavramlarını destekler. CHP ve Cumhuriyet mirası da bu ahlâkî derinlikten koparıldığından kuru bir devlet ideolojisine dönüşme riski taşır. Oysa Atatürk'ün millî egemenlik anlayışı, milletin ortak iradesine ve ahlâkî sorumluluğuna dayanan daha geniş bir siyasal anlam taşır. Bu nedenle siyasetnâme ve pendnâme geleneği, çağdaş Türk demokrasisinin tarihî ahlâk zeminini anlamak için önemlidir. Yönetici ahlâkî ile birey ahlâkî arasında kurulan bu tarihî bağ, demokrasinin yalnızca seçim tekniği değil, aynı zamanda sorumluluk kültürü olduğunu hatırlatır.

11. Osmanlı Siyasetnâmeleri, İslahatnâmeleri, Adaletnâmeleri ve Kanunnâmeleri

Osmanlı siyasetnâmeleri, ıslahatnâmeleri, adaletnâmeleri ve kanunnâmeleri, devlet düzeni, adalet, liyakat, kurumsal bozulma, hukukîlik ve idarenin sınırlandırılması gibi meseleleri ele alan metin ve uygulamalar bütünüdür. Bu geleneğe çağdaş Türk siyaseti açısından bakıldığında Osmanlı mirası, yalnızca aşılması gereken eski bir düzen değil, aynı zamanda yönetim sorunlarını teşhis etme, hukuku yazılı hâle getirme, adalet arama ve kurumsal kaliteyi koruma çabalarının tarihî alanıdır. Bu bölümün ana fikri, Cumhuriyet'in Osmanlı'dan kopuşunun bütünüyle inkâr değil, çöken imparatorluk düzeninden millî egemenlik temelinde yeni bir siyasal düzen çıkarma süreci olduğudur. Osmanlı döneminde Kelile ve Dimne, Kâbusnâme, Mirsâdü'l-İbâd, et-Tibrül-Mesbûk ve Sırrül-Esrâr gibi eserler tercüme edilerek siyasal kültür dünyasına kazandırılmıştır. Telif eserler arasında Kenzül-Küberâ ve Mehekkül-Ulemâ, Âsafnâme, Nushatû's-Selâtin, Koçi Bey Risâlesi, Kitâb-ı Müstetâb ve Nesâyihül-Vüzerâ gibi metinler dikkat çeker. XVI. yüzyıldan itibaren devlet teşkilâtındaki aksaklıklar, rüşvet, liyakatsizlik, adaletin bozulması ve kanun-ı kadimden uzaklaşma gibi meseleler ıslahatnâmelerin temel konuları hâline gelmiştir. Kanunnâmeler, devletin vergi, toprak, ceza, idarî görevler ve toplumsal düzenle ilgili yazılı normlar üretme çabasını gösterir. Adaletnâmeler ise merkezî otoritenin yerel yöneticilerin haksızlıklarını sınırlama ve halkın şikâyetlerini dikkate alma iddiasını yansıtır. Bu miras, modern hukuk devletiyle aynı şey değildir; fakat hukukun, adaletin, denetimin ve kurumsal düzenin Türk siyasal hafızasında önemli bir yeri olduğunu gösterir. Cumhuriyet'in kurucu kadrosunu Osmanlı mirasını bütünüyle inkâr eden

bir hareket gibi göstermek bu nedenle tarihî sürekliliği görmezden gelir. Osmanlı siyaset ve hukuk mirası, çağdaş Türk demokrasisinin tarihî arka planında kurumsal sorumluluk, adalet, denetim ve hukukîlik kavramlarının anlaşılması bakımından vazgeçilmezdir.

12. Tasavvufî Ahlâk, Ahilik ve Halk Bilgeligi: Demokrasinin Toplumsal Zemini

Tasavvufî ahlâk, Ahilik ve halk bilgeligi, Türk toplumunda bireysel olgunluk, meslek ahlâkı, toplumsal dayanışma, edep, merhamet, eleştirel mizah ve ortak değerler alanını oluşturan kültürel kaynaklardır. Bu alanlara siyasal düşünce açısından bakıldığında demokrasi yalnızca devlet kurumlarıyla değil, toplumun ahlâkî olgunluğu, sivil dayanışması ve ortak aklıyla da ilişkilidir. Bu bölümün ana fikri, çağdaş Türk demokrasisinin tarihî toplumsal zemininde tasavvufî terbiye, Ahilik teşkilatı ve halk bilgeligi gibi kaynakların önemli yer tuttuğudur. Ahmed Yesevî, Mevlânâ, Yunus Emre ve Hacı Bektaş Veli çizgisinde insanın nefis terbiyesi, edep, merhamet ve toplumsal barış gibi değerler öne çıkar. Ahilik geleneği ise meslek hayatını ahlâk, dürüstlük, kalite, dayanışma ve toplumsal sorumlulukla birleştirir. Fütüvvetnâmelerde yiğitlik, cömertlik, doğruluk, kardeşlik, hizmet ve edep gibi ilkeler işlenir. Dede Korkut anlatıları, Nasreddin Hoca fıkraları, atasözleri ve halk hikâyeleri ise toplumun ahlâkî ve siyasal sevgisini gündelik dilde yaşatır. Bu kaynaklar, modern demokrasi kurumlarını doğrudan üretmez; fakat demokrasinin ihtiyaç duyduğu güven, hoşgörü, sorumluluk, eleştiri, ortak akıl ve toplumsal dayanışma değerlerini besler. Cumhuriyet'in halkçılık anlayışı da bu toplumsal zeminden bütünüyle kopuk değildir; halka rağmen halkçılık yorumları eleştirilebilir, fakat halkı siyasal meşruiyetin kaynağı kabul eden kurucu anlayış önemlidir. Bu ayırım yapılmadığında Cumhuriyet ya köksüz bir modernleşme projesi ya da dar bir devlet ideolojisi gibi yanlış yorumlanır. Oysa Türk siyasal düşüncesinde devlet ile toplum arasındaki ilişki, tarih boyunca ahlâk, edep, dayanışma ve halk sorumluluğu üzerinden kurulmuştur. Tasavvufî ahlâk, Ahilik ve halk bilgeligi, çağdaş demokrasinin toplumsal ve ahlâkî arka planını güçlendiren tarihî kaynaklardır.

13. Tanzimat ve Meşrutiyet: Klasik Miras ile Modern Anayasal Düşünce Arasında Geçiş

Tanzimat ve Meşrutiyet dönemleri, Osmanlı-Türk siyasal düşüncesinde kanun, hürriyet, meşveret, anayasa, parlamento, temsil, vatandaşlık ve eşitlik kavramlarının modern anlamda tartışılmaya başlandığı dö-

nemlerdir. Bu döneme kronolojik gelişim açısından bakıldığında Tanzimat ve Meşrutiyet, klasik adalet, kanun ve istişare fikrinin modern anayasal demokrasi kavramlarıyla buluştuğu geçiş eşiği olarak değerlendirilmelidir. Bu bölümün ana fikri, Cumhuriyet'in birdenbire ortaya çıkmadığı; Tanzimat, Islahat, Yeni Osmanlılar, Kanûn-ı Esâsî, I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet gibi aşamalarla hazırlanan uzun bir anayasal arayışın sonucu olduğudur. Tanzimat Fermanı, can, mal ve namus güvenliği, vergi ve askerlik düzeni gibi konularda devletin hukukî sınırlandırılması fikrini öne çıkarmıştır. Islahat Fermanı, Osmanlı tebaası arasında eşitlik ve hukukî statü tartışmalarını genişletmiştir. Yeni Osmanlılar, hürriyet, meşveret, meclis ve anayasa kavramlarını İslâmî ve Osmanlı siyasal dili içinde yorumlamaya çalışmıştır. Kanûn-ı Esâsî, Osmanlı tarihinde anayasal düzen ve parlamento tecrübesinin başlangıç noktalarından biridir. II. Meşrutiyet dönemi, siyasal partiler, basın, dernekler, temsil, kamuoyu ve anayasal siyaset bakımından daha canlı bir tartışma ortamı oluşturmuştur. Bu süreç, Cumhuriyet'in millî egemenlik ve Meclis merkezli siyasal düzenine tarihî bir hazırlık oluşturur. Bu nedenle Cumhuriyet'i Osmanlı anayasal mirasını bütünüyle reddeden bir kopuş olarak değil, bu mirası dönüştürerek yeni bir siyasal forma kavuşturan bir eşik olarak görmek gerekir. Tanzimat ve Meşrutiyet, çağdaş Türk demokrasisinin kurumsal ve kavramsal arka planını anlamak için vazgeçilmez bir geçiş halkasıdır.

14. Türk Ocakları, Ziya Gökalp ve Türkçü Düşünce: Millî Kültürden Cumhuriyet'e

Türk Ocakları ve Türkçü düşünce çevresi, II. Meşrutiyet döneminden Cumhuriyet'e uzanan süreçte millî kimlik, kültür, dil, tarih, toplumsal dayanışma ve modernleşme kavramlarını Türk milleti merkezinde tartışan fikir hareketini ifade eder. Bu çevreye Türk siyasal düşüncesinin kronolojik gelişimi açısından bakıldığında Türk Ocakları ve Ziya Gökalp çizgisi, klasik töre, millet, kültür ve devlet fikrini modern ulus, yurttaşlık, millî kültür ve çağdaşlaşma kavramlarıyla ilişkilendiren önemli bir geçiş halkası olarak değerlendirilmelidir. Bu bölümün ana fikri, Türkçü düşüncenin Cumhuriyet'e giden süreçte yalnızca etnik bir kimlik arayışı değil, aynı zamanda kültür, eğitim, dil, toplumsal dayanışma ve modern devlet fikrini bir arada ele alan bir modernleşme projesi olduğudur. Ziya Gökalp, Türkçülüğü kültür temelli bir toplum ve millet anlayışı içinde yorum-

lamış; hars, medeniyet, millî terbiye, dil, ahlâk, din, hukuk ve iktisat gibi alanları birlikte düşünmüştür. Onun Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak formülü, Osmanlı son döneminde Türk kimliği, İslâmî aidiyet ve modern Batı medeniyeti arasında sentez arayışını göstermesi bakımından önemlidir. Türkçülüğün Esasları adlı eseri, Cumhuriyet öncesi ve erken Cumhuriyet döneminde millî kültür, dil, toplum ve çağdaşlaşma tartışmalarına yön veren metinlerden biri olarak kabul edilebilir. Yusuf Akçura'nın Üç Tarz-ı Siyaset'i, Osmanlıcılık, İslâmcılık ve Türkçülük seçeneklerini karşılaştırarak modern siyasal kimlik tartışmasının teorik çerçevelerinden birini sunmuştur. Ahmet Ağaoğlu, Mehmet Emin Yurdakul, Hamdullah Suphi Tanrıöver ve İsmail Gaspıralı gibi isimler de Türkçü-modernleşmeci düşünce çevresinin farklı boyutlarını temsil etmiştir. Bu hareket, çağdaş demokrasi açısından doğrudan liberal demokratik kurum teorisi üretmemiştir; ancak millî egemenlik, halk eğitimi, yurttaşlık bilinci, dilde birlik ve toplumsal katılım fikrine katkı sağlamıştır. CHP'nin kuruluş mirasını anlamak için bu Türkçü ve millî kültürçü zemin dikkate alınmalıdır. Çünkü Cumhuriyet'in kurucu düşüncesi, Osmanlı'yı ve Türk-İslâm geçmişini bütünüyle yok saymaktan çok, millî kültür temelinde yeni bir siyasal birlik kurmaya yönelmiştir. Türk Ocakları ve Ziya Gökalp çizgisi, çağdaş Türk demokrasisinin kültürel zeminini anlamak için millî kimlik, yurttaşlık, eğitim, dil, tarih ve modernleşme kavramları bakımından önemli bir kaynak alanıdır.

15. Mustafa Kemal Atatürk'ün Fikir Dünyası ve Nutuk: Millî Egemenliğin Kurucu Yorumu

Mustafa Kemal Atatürk'ün fikir dünyası, Osmanlı son döneminin askerî, siyasal ve entelektüel birikimi ile modern bilim, tarih, hukuk, dil, ulus, egemenlik ve çağdaşlaşma düşüncelerinin birleştiği geniş bir düşünce alanını ifade eder. Bu düşünce dünyasına Cumhuriyet'in kuruluşu ve çağdaş Türk demokrasisi açısından bakıldığında Atatürk, yalnızca askerî ve siyasî bir lider değil, aynı zamanda okuyan, not alan, tartışan, tarih ve toplum meselelerini kavramsal düzeyde düşünen kurucu bir entelektüel şahsiyet olarak değerlendirilmelidir. Bu bölümün ana fikri, Atatürk'ün Cumhuriyet fikrinin yalnızca askerî zaferin sonucu olarak değil, geniş bir okuma kültürü, tarih bilinci, millî egemenlik anlayışı, hukuk devleti arayışı ve çağdaşlaşma düşüncesiyle şekillendiğidir. Atatürk'ün düşüncesinde millî egemenlik, millet ira-

desi, bağımsızlık, laiklik, çağdaşlaşma, bilim, eğitim ve hukuk düzeni temel kavramlar olarak öne çıkar. Bu kavramlar, Cumhuriyet'in klasik hükümdarlık meşruiyetinden halk egemenliği esasına geçişini temsil eder. Nutuk, bu geçişin en önemli kurucu metinlerinden biridir. Nutukta Mondros Mütarekesi sonrasındaki dağılma tehlikesi, manda ve himaye tartışmaları, kongreler, Meclis'in açılışı, Millî Mücadele, saltanatın kaldırılması ve Cumhuriyet'in ilanı bir siyasal meşruiyet zinciri içinde anlatılır. Bu zincirin merkezinde milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararının kurtaracağı düşüncesi yer alır. Bu nedenle Nutuk, CHP'nin veya herhangi bir partinin devlet üzerindeki sahiplik iddiasını değil, milletin bağımsızlık ve egemenlik iradesini merkeze alan kurucu bir siyasal anlatıdır. Atatürk ve kurucu kadro, saltanat düzenine karşı Cumhuriyet'i kurarken Osmanlı-Türk tarihî hafızasını bütünüyle inkâr eden bir çizgide değil, çöken imparatorluk yapısından millî egemenliğe dayalı yeni bir siyasal düzen çıkarma çizgisinde hareket etmiştir. Bu yüzden Atatürk'ün fikir dünyasını dar bir parti ideolojisine indirgemek de, onu tarihî mirastan tamamen koparmak da eksik olur. Atatürk'ün fikir dünyası ve Nutuk, çağdaş Türk demokrasisinin millî egemenlik, bağımsızlık, Meclis, Cumhuriyet ve halk iradesi kavramları bakımından temel kurucu zemindir.

16. CHP'nin Kurucu Anlamı: Millî Mücadele Partisi mi, Devlet Sahipliği Algısı mı?

CHP'nin kurucu anlamı, Millî Mücadele sürecinde oluşan Müdafaa-i Hukuk hareketi, Halk Fırkası teşkilatlanması ve Cumhuriyet'in siyasal kurumlaşmasıyla ilişkilidir. Bu meseleye eleştirel siyaset tarihi açısından bakıldığında CHP'nin kuruluş mirası ile sonraki dönemlerde ortaya çıkan devlet sahipliği algısı arasında ayırım yapmak gerekir. Bu bölümün ana fikri, CHP'nin tarihsel olarak Millî Mücadele'nin siyasal örgütlenmesinden doğmuş olmasının ona devletin sahibi olma hakkı değil, millet egemenliği ilkesine sadakat sorumluluğu verdiğidir. Halk Fırkası'nın kuruluş çizgisi, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk hareketinin siyasal partiye dönüşmesiyle bağlantılıdır. Bu dönüşümün merkezinde bağımsızlık, Meclis, millî irade, Cumhuriyet ve halk egemenliği kavramları yer alır. Ancak tek parti dönemi ve devlet-parti yakınlığı, sonraki yıllarda CHP'nin devletle özdeş görülmesine veya bazı çevrelerce devletin doğal sahibi gibi algılanmasına yol açmıştır. Bu algı, Atatürk'ün millî

egemenlik fikriyle aynı şey değildir. Atatürk'ün kurucu siyasal düşüncesinde devletin sahibi bir parti veya zümre değil, millettir. Bu nedenle CHP'nin kurucu mirasını savunmak ile CHP üzerinden devlet sahipliği iddiası üretmek birbirinden ayrılmalıdır. Aynı şekilde CHP eleştirisi yapılırken de Millî Mücadele kadrosunun tarihî rolü, Atatürk'ün bağımsızlık mücadelesi ve Cumhuriyet'in kurucu değeri inkâr edilmemelidir. Eleştirilmesi gereken nokta, Cumhuriyet mirasının tek bir partiye, tek bir zümreye veya tek bir ideolojik yorumla hapsedilmesidir. Bu bakımdan CHP'nin Türk demokrasisindeki yeri, hem kurucu parti kimliği hem de çoğulcu demokrasi içinde diğer partilerle eşit bir siyasal aktör olma zorunluluğu üzerinden değerlendirilmelidir. CHP, Millî Mücadele'den doğan tarihî bir siyasal kurumdur; fakat Cumhuriyet'in, devletin ve milletin tek sahibi değil, millî egemenlik ilkesine bağlı kalmakla yükümlü partilerden biridir.

17. Cumhuriyet Dönemi Demokrasi Tecrübesi: Kurucu Mirasın Sınavı

Cumhuriyet dönemi demokrasi tecrübesi, Osmanlı'dan devralınan devlet geleneği, anayasal birikim, modernleşme arayışı ve ulus-devlet inşası üzerinde şekillenen siyasal kurumlar ve demokratikleşme süreçleri bütünüdür. Bu döneme tarihî süreklilik ve kopuş açısından bakıldığında Cumhuriyet, bir yandan Osmanlı-Türk anayasal mirasını devralmış, diğer yandan egemenlik, yurttaşlık, laiklik, temsil ve modern hukuk kavramlarıyla yeni bir siyasal düzen kurmuştur. Bu bölümün ana fikri, çağdaş Türk demokrasisinin Cumhuriyet döneminde kurucu miras ile çoğulcu siyaset arasındaki gerilimler içinde şekillendiğidir. Cumhuriyet'in kuruluşunda egemenliğin millete ait olduğu fikri, klasik hükümdarlık meşruiyetinden modern halk egemenliği anlayışına geçişini temsil eder. Tek parti dönemi, modernleşme ve kurumsallaşma açısından önemli olmakla birlikte çoğulcu demokrasi bakımından sınırlı bir siyasal alan oluşturmuştur. Çok partili hayata geçiş, seçim, muhalefet, siyasal rekabet ve temsil kavramlarının kurumsal görünürlük kazanmasını sağlamıştır. Türkiye'de demokrasi tecrübesi, askerî müdahaleler, vesayet tartışmaları, parti kapatmaları, kimlik meseleleri ve hukuk devleti sorunlarıyla kesinti- li bir seyir izlemiştir. Buna karşılık seçim geleneği, siyasal katılım, yerel yönetimler, sivil toplum ve kamuoyu demokrasinin toplumsal köklerini güçlendirmiştir. Bu süreçte asıl mesele, Cumhuriyet'in kurucu değerlerini çoğulcu demokrasinin önünde engel hâline getirmek

değil, onları millet egemenliği, hukuk devleti, temsil ve özgür yurttaşlık ilkeleriyle uyumlu biçimde yorumlamaktır. CHP dâhil bütün siyasal partiler, Cumhuriyet'i sahiplenirken onu tekeline alma eğiliminden kaçınılmalıdır. Çünkü Cumhuriyet'in gerçek sahibi herhangi bir parti değil, milletin kendisidir. Cumhuriyet dönemi demokrasi tecrübesi, kurucu mirasın ancak çoğulculuk, hukuk ve millet iradesiyle birlikte yaşatılabileceğini göstermektedir.

18. Modern Tarihçiler ve Demokrasi Kuramı: Geçmiş Ne İnkâr Ne de İdealleştirme

Modern Türk tarihçiliği ve demokrasi kuramı, klasik siyasetnâme, pendnâme, Osmanlı ıslahat düşüncesi, Cumhuriyet'in kurucu mirası ve çağdaş demokrasi tartışmaları arasında eleştirel bağ kurmak bakımından önemlidir. Bu alana Halil İnalçık, Şerif Mardin, Niyazi Berkes, Kemal Karpat, Feroz Ahmad, Metin Heper, Tarık Zafer Tunaya, Bülent Tanör ve İlber Ortaylı gibi araştırmacılar üzerinden bakıldığında çağdaş Türk demokrasinin yalnızca anayasal kurumlar ve seçim süreçleriyle değil, tarihî devlet geleneği, hukuk anlayışı, merkez-çevre ilişkileri, modernleşme, sekülerleşme ve toplumsal değişme süreçleriyle birlikte anlaşılması gerektiği görülür. Bu bölümün ana fikri, geçmişin ne bütünüyle reddedilmesi ne de bugünün sorunlarını çözecek eksiksiz bir model gibi idealleştirilmesi gerektiğidir. Halil İnalçık, Osmanlı devletini hukuk, kanun, adalet ve kurumsal düzen bağlamında inceleyerek klasik metinlerdeki adalet fikrinin tarihî karşılıklarını anlamaya imkân verir. Şerif Mardin, merkez-çevre yaklaşımıyla Türk siyasetindeki devlet seçkinleri ve toplumsal çevre gerilimini açıklayan önemli bir çerçeve sunar. Niyazi Berkes, Türkiye'de çağdaşlaşma ve sekülerleşme süreçlerini devlet, din, toplum ve reform ilişkisi üzerinden yorumlar. Kemal Karpat, çok partili hayata geçişi toplumsal değişimlerle birlikte ele alarak demokrasiyi yalnızca elit tercihlerine indirgemeyen bir yaklaşım geliştirir. Demokrasi kuramı açısından ise modern demokrasi, halk egemenliği, temsil, anayasal hukuk devleti, kuvvetler ayrılığı, temel haklar, çoğulculuk, katılım, hesap verebilirlik ve sivil toplum kavramları üzerine kurulur. Klasik metinlerde halk çoğu zaman korunması gereken topluluk olarak görülürken modern demokraside halk egemenliğin kaynağıdır. Bu nedenle Türk siyasal mirası modern demokrasiyle özdeşleştirilmemeli, fakat onun ahlâkî ve hukukî arka planı olarak eleştirel biçimde değerlendirilmelidir.

Modern tarihçilik ve demokrasi kuramı, Cumhuriyet'i ne köksüz bir kopuş ne de tamamlanmış bir demokrasi modeli olarak değil, tarihî süreklilikler ve modern kurumsal dönüşümler içinde anlamayı mümkün kılar.

Sonuç

Bu makalede çağdaş Türk siyaseti ve demokrasi tartışmaları, CHP'nin ve Cumhuriyet'in kurucu mirasının tarihî kaynaklarından kopuk biçimde yorumlanmasına yönelik eleştiriden hareketle yeniden değerlendirilmiştir. Çalışmanın ana fikri, Cumhuriyet'in ve Atatürk'ün kurucu düşüncesinin Osmanlı-Türk-İslâm birikimini, eski Türk siyasal hafızasını, medeniyetler arası etkileşimleri ve Türkçü-modernleşme çizgiyi bütünüyle reddeden köksüz bir kopuş olarak okunamayacağıdır. Kök Tengri inancı siyasal meşruiyetin kozmik zeminini, Oğuz Kağan Destanı ve Türk destanları siyasal birlik ve töre hafızasını, Orhun Kitabeleri destanı hafızanın yazılı siyasal bilince dönüşmesini, Uygurlar ve çeviri dönemi çok kaynaklı yazılı kültürün doğuşunu, Kutadgu Bilig adaletli yönetim fikrini, Arapça-Farsça-Hint-Sanskrit kaynaklar siyasal hikmet ve ahlâkî öğretiyi, siyasetnâme ve pendnâme geleneği yönetici ve birey ahlâkını, Osmanlı siyaset ve hukuk metinleri kurumsal düzen arayışını, Tanzimat ve Meşrutiyet anayasal geçişi, Türk Ocakları ve Ziya Gökalp millî kültür ve çağdaşlaşma fikrini, Atatürk ve Nutuk ise millî egemenlik ve Cumhuriyet'in kurucu siyasal anlatısını temsil eder. Bu tarihî çizgi, Cumhuriyet'in geçmişi inkâr ederek değil, geçmişten devraldığı sorunları ve imkânları modern millet egemenliği temelinde dönüştürerek kurulduğunu gösterir. CHP'nin kurucu rolü de bu çerçevede anlaşılmalıdır: CHP, Millî Mücadele'den doğan tarihî bir kurumdur; fakat devletin ve Cumhuriyet'in sahibi değil, millet egemenliği ilkesine bağlı kalmakla yükümlü siyasal aktörlerden biridir. Çağdaş Türk demokrasinin sağlıklı gelişimi, Cumhuriyet'in kurucu değerlerini tarihî derinliğinden koparmadan, fakat onları çoğulculuk, hukuk devleti, temsil ve temel haklarla birlikte yorumlamaya bağlıdır. Makale, geçmişin siyasal mirasını bugünün demokrasiyle özdeşleştirmeden; fakat geçmişi inkâr etmeden, töreden millî egemenliğe uzanan uzun düşünce hattını çağdaş demokrasi tartışmaları için kavramsal bir zemin olarak değerlendirmektedir.

Bu bağlamda özellikle vurgulanması gereken husus, CHP'nin Millî Mücadele'den doğan kurucu parti kimliği ile Cumhuriyet'i ve devleti tek başına sahiplenme eğilimi arasında yapılması gereken ayırım-

dır. CHP'nin tarihsel kökeni, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk hareketi, Sivas Kongresi, Birinci Meclis tecrübesi ve Halk Fırkası'na uzanan siyasal örgütlenme çizgisiyle yakından ilişkilidir. Bu tarihî köken, CHP'ye Türk siyasal tarihinde önemli bir kurucu rol kazandırmıştır; ancak bu rol, partiyi devletin, milletin veya Cumhuriyet'in tek sahibi hâline getirmez. Cumhuriyet'in asıl meşruiyet kaynağı herhangi bir parti veya siyasal zümre değil, milletin bağımsızlık iradesi ve millî egemenlik ilkesidir. Bu nedenle CHP'nin kurucu mirası, ancak devlet sahipliği iddiasından arındırıldığında ve millet egemenliği, çoğulcu demokrasi, hukuk devleti ve temsil ilkeleriyle birlikte yorumlandığında tarihsel anlamına uygun biçimde değerlendirilebilir. Aksi hâlde Millî Mücadele'nin ortak kurtuluş fikri dar bir parti imtiyazına indirgenmiş olur ki bu durum, Atatürk'ün Nutuk'ta ortaya koyduğu millî irade ve Cumhuriyet anlayışıyla da bağdaşmaz.

Bunun yanında Cumhuriyet'in kuruluşunu Osmanlı-Türk-İslâm mirasını bütünüyle reddeden köksüz bir kopuş olarak değerlendirmek de eksik ve indirgemeci bir yaklaşımdır. Mustafa Kemal Atatürk ve Millî Mücadele kadrosu, saltanat ve işgal düzenine karşı yeni bir siyasal düzen kurarken Türk milletinin tarihî varlığını, devlet tecrübesini, Meclis geleneğini, bağımsızlık idealini ve toplumsal meşruiyet kaynaklarını bütünüyle yok saymamıştır. Cumhuriyet, geçmişin kurumlarını aynen devam ettiren bir restorasyon hareketi değildir; fakat geçmişi tamamen inkâr eden hafızasız bir modernleşme projesi de değildir. Daha doğru bir ifadeyle Cumhuriyet, Kök Tengri'den Oğuz Kağan'a, Orhun Kitabeleri'nden Uygur çeviri dönemine, Kutadgu Bilig'den siyasetnâme ve pendnâme geleneğine, Osmanlı islahat düşüncesinden Tanzimat ve Meşrutiyet'e, Türkçü modernleşme çizgisinden Atatürk'ün Nutuk'ta sistemleştirdiği millî egemenlik anlayışına kadar uzanan tarihî birikimin modern Cumhuriyet formu içinde yeniden yorumlanmasıdır. Bu nedenle çağdaş Türk demokrasininin sağlıklı biçimde gelişebilmesi, ne geçmişi inkâr eden köksüz bir modernleşme anlayışına ne de geçmişi değişmez bir siyasal model gibi kutsayan donuk bir tarihçiliğe dayanmalıdır. Asıl ihtiyaç, tarihî mirası eleştirel biçimde okuyarak adalet, liyakat, istişare, hukuk, ahlâk, halk iradesi ve çoğulculuk ilkelerini çağdaş demokratik düzen içinde yeniden anlamlandırmaktır.

Kaynakça

Ağaoğlu, A. (1933). Devlet ve Fert, Cumhuriyet Matbaası,

İstanbul.

Ahmad, F. (1993). The making of modern Turkey. London: Routledge.

Akçura, Y. (1904). Üç tarz-ı siyaset. Kahire: Türk Anıtkabir Derneği. (2001-2018).

Atatürk'ün okuduğu kitaplar (C. 1-24). Ankara: Anıtkabir Derneği Yayınları.

Arsal, S. M. (1947). Türk tarihi ve hukuk. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Atatürk, M. K. (1927). Nutuk. Ankara: Türk Tayyare Cemiyeti.

Atatürk, M. K. (1997). Nutuk: 1919-1927. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Atatürk Araştırma Merkezi. (t.y.). Atatürk ansiklopedisi. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Attâr, F. (1985). Pendnâme (M. N. Gençosman, Çev.). İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Banguoğlu, T. (1986). Türkçenin grameri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Bang, W., & Gabain, A. von. (1929-1931). Türkische Turfan-Texte. Berlin: Akademie der Wissenschaften.

Berkes, N. (1964). The development of secularism in Turkey. Montreal: McGill University Press.

Berkes, N. (2002). Türkiye'de çağdaşlaşma. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Bilge, K. (t.y.). Orhun yazıtları.

Birgivi, M. (t.y.). Vasiyetnâme.

Borak, S. (1992). Atatürk'ün okuduğu kitaplar ve kitaplığı. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 9, 73-84.

Canım, R. (t.y.). Pendnâmeler ve Türk edebiyatında benzer nitelikli öğüt kitapları, 153-159.

Caferoğlu, A. (1968). Eski Uygur Türkçesi sözlüğü. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları

Clauson, G. (1972). An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish. Oxford: Oxford University Press.

Cunbur, M. (1973). Atatürk ve millî kültür. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Çobanoğlu, Ö. (2003). Türk dünyası epik destan geleneği. Ankara: Akçağ Yayınları.

Danişmend, İ. H. (1971). İzahlı Osmanlı tarihi kronolojisi. İstanbul: Türkiye Yayınevi.

Davison, R. H. (1963). Reform in the Ottoman Empire, 1856-1876. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Durkheim, É. (1986). Sosyolojik metodun kuralları (C. Meriç, Çev.). İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Ercilasun, A. B. (2004). Başlangıçtan yirminci yüzyıla Türk dili tarihi. Ankara: Akçağ Yayınları.

Ergin, M. (1989). Dede Korkut kitabı I: Giriş-metin-faksimile. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınlar

Ergin, M. (2005). Orhun abideleri. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Fârâbî. (t.y.). el-Medinetü'l-fâzıla.

Findley, C. V. (1980). Bureaucratic reform in the Ottoman Empire: The Sublime Porte, 1789-1922. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Foucaux, P. E. (1892). Le Lalita Vistara. Paris: Ernest Leroux.

Gabain, A. von. (1950). Alttürkische Grammatik. Leipzig: Otto Harrassowitz.

Gazzâlî. (1938). Nasihatü'l-mülük. Tahran.

- Gazzâlî. (t.y.). İhyâü ulûmî'd-dîn.
- Gökalp, Z. (1918). Türkleşmek, İslâmlaşmak, muasırlaşmak. İstanbul.
- Gökalp, Z. (1923). Türkçülüğün esasları. Ankara.
- Gökalp, Z. (1925). Türk medeniyeti tarihi. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Gökalp, Z. (1976). Türkçülüğün esasları (M. Kaplan, Haz.). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Güvâhî. (1983). Pendnâme-Güvâhî (M. Hengirmen, Haz.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Hançerlioğlu, O. (1983). Düşünce tarihi. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Heper, M. (1985). The state tradition in Turkey. Beverley: Eothen Press.
- Heyd, U. (1950). Foundations of Turkish nationalism: The life and teachings of Ziya Gökalp. London: Luzac.
- İbn Haldûn. (2004). Mukaddime (S. Uludağ, Çev.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İbnü'l-Mukaffâ'. (t.y.). Kelile ve Dimne.
- İnalçık, H. (2000). Osmanlı'da devlet, hukuk, adalet. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- İnalçık, H. (2003). Osmanlı İmparatorluğu klasik çağ: 1300-1600. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1980). Kutadgu Bilig ve kültür tarihimizdeki yeri. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1997). Türk millî kültürü. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Karpat, K. H. (1959). Turkey's politics: The transition to a multi-party system. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Karpat, K. H. (1972). The transformation of the Ottoman state, 1789-1908. International Journal of Middle East Studies, 3(3), 243-281.
- Karpat, K. H. (2001). The politicization of Islam: Reconstructing identity, state, faith, and community in the late Ottoman state. Oxford: Oxford University Press.
- Kâşgarlı Mahmud. (2006). Divânü lugâti't-Türk (B. Atalay, Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kınalızâde Ali Çelebi. (t.y.). Ahlâk-ı Alâî.
- Koçi Bey. (t.y.). Koçi Bey risalesi.
- Köprülü, M. F. (1976). Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1981). Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Le Coq, A. von. (1911-1926). Türkische Manichaica aus Chotscho. Berlin: Akademie der Wissenschaften.
- Levend, A. S. (1963). Siyaset-nameler. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, 167-194.
- Lewis, B. (1961). The emergence of modern Turkey. London: Oxford University Press.
- Mardin, Ş. (1962). The genesis of Young Ottoman thought. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Mardin, Ş. (1973). Center-periphery relations: A key to Turkish politics? Daedalus, 102(1), 169-190.
- Sebüktegin'in Pendnâmesi: Tanıtma, Farsça metin ve Türkçeye tercümesi. İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, VI(1-2), 203-233.
- Montesquieu. (2014). Kanunların ruhu üzerine (F. Baldaş, Çev.). İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Mosleh, M. F. (2025). The monarch's spatial accessibility: Examining six mirrors for princes in the medieval Islamic period. Nazar e-Bagh, 22(150), 45-56.
- Nasîrüddîn-i Tüsî. (t.y.). Ahlâk-ı Nâsirî.
- Nizâmülmülk. (1965). Siyâsetnâme (M. Qazvîni, Ed.). Tahrâr: Zovvar.
- Ortaylı, İ. (1983). İmparatorluğun en uzun yüzyılı. İstanbul: Hil Yayın.
- Ögel, B. (1971). Türk mitolojisi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (1988). Türk kültürünün gelişme çağları. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Özbudun, E. (2011). The constitutional system of Turkey: 1876 to the present. New York: Palgrave Macmillan.
- Pañcatantra. (t.y.). Pañcatantra.
- Roux, J.-P. (1999). Türklerin ve Moğolların eski dini (A. Kazancıgil, Çev.). İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Rousseau, J.-J. (2013). Toplum sözleşmesi (V. Günyol, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sarıbıyık, M. (2003). Siyasetnâmeler bağlamında siyaset-ahlak ilişkisi. İslâmîyât, VI(1), 105-118.
- Sinor, D. (Ed.). (1990). The Cambridge history of early Inner Asia. Cambridge: Cambridge University Press.
- Şen, S. (2018). Eski Uygur Türkçesi metinleri üzerinden Budizm ve Maniheizm'in savaşa bakışı.
- Tanör, B. (1992). Osmanlı-Türk anayasal gelişmeleri. İstanbul: AFA Yayınları.
- Tanör, B. (2004). Osmanlı-Türk anayasal gelişmeleri. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tekin, Ş. (1976). Uygurca metinler II: Maytrisimit. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (1995). Orhon yazıtları: Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk. İstanbul: Simurg.
- Tekin, T. (2003). Orhon Türkçesi grameri. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- Togan, Z. V. (1970). Umumi Türk tarihine giriş. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (1952). Türkiye'de siyasi partiler, 1859-1952. İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (1988). Türkiye'de siyasal gelişmeler, 1876-1938. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Türk Ocakları. (1912-1931). Türk Yurdu dergisi.
- Yılmaz, C. (2009). Siyasetnâme. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 37, 304-306.
- Yusuf Has Hâcib. (1984). Kutadgu Bilig (R. R. Arat, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yusuf Has Hâcib. (2008). Kutadgu Bilig (R. R. Arat, Çev.). İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Zahirî-i Semerkandî. (t.y.). Sindbâdnâme.

GÖNÜL

Yaşlan dedim, yaşlamıyorum

Ah bu gönül! Ah bu gönül!

Uslan dedim, uslanmıyorum

Ah bu gönül! Ah bu gönül!

Deli taydır, koşar gider

İrmak olur koşar gider

Dere tepe aşar gider

Ah bu gönül! Ah bu gönül!

Kadir ACI

DUYGULARIN GÖNÜL FIRTINASI: TABİAT METAFORLARI IŞIĞINDA DUYGU YÖNETİMİ VE NEFİS TERBİYESİ Gülşen BİLGEHAN

Özet

Bu makale, duyguların kaygısızca ifade edilmesi, tanınması, yönetilmesi ve sentezlenmesi sürecini tabiat metaforları üzerinden ele almaktadır. Park ortamı, Karacaoğlan'ın "Yeşilbaşlı Gövel Ördek" şiirindeki ördek metaforu, Zamantı Nehri'nin coşkulu akışı ve yapay göldeki kayık imgesiyle duyguların hem doğal coşkusu hem de bilinçli yönetimini somutlaştırmaktadır. Klasik üç kuvvet (kuvve-i aklıye, şeheviyeye, gadabiyeye) dengesi ve nefis terbiyesiyle ulaşılan nefis-i mutma'inne hali, duygusal olgunluğun zirvesi olarak sunulmaktadır. Makale, fitrat, kendini tanıma, duygusal sentez ve sezgi gücü kavramlarını bütünleştirerek, bireysel huzur ile toplumsal barış arasındaki ilişkiyi vurgular. Sonuç olarak, duyguları özgürce yaşamak, bilinçle yönetmek ve tabiatla yoğurmak, insanın en anlamlı gönül yolculuğudur.

Anahtar Kelimeler: Duygu Yönetimi, Nefis Terbiyesi, Nefis-i Mutma'inne, Tabiat Metaforları, Karacaoğlan Şiiri, Zamantı Nehri, Duygusal Sentez, Fitrat, Gönül Fırtınası, Kendini Tanıma

Abstract

This article examines the process of the carefree expression, recognition, management, and synthesis of emotions through nature metaphors. It embodies both the natural exuberance and the conscious management of emotions through a park setting, the duck metaphor in Karacaoğlan's poem "Yeşilbaşlı Gövel Ördek" (Green-Headed Mallard), the enthusiastic flow of the Zamantı River, and the image of a boat on an artificial lake. The state of nefis-i mutma'inne (the tranquil self), achieved through the balance of the three classical faculties (the faculties of intellect, desire, and anger — kuvve-i aklıye, şeheviyeye, gadabiyeye) and the discipline of the ego (nefis terbiyesi), is presented as the pinnacle of emotional maturity. By integrating the concepts of fitrah (innate nature), self-knowledge, emotional synthesis, and intuitive power, the article emphasizes the relationship between individual inner peace and social harmony. In conclusion, experiencing emotions freely, managing them consciously, and blending them with nature constitutes humanity's most meaningful journey of the heart.

Keywords: Emotion Management, Discipline of the Ego, Nefis-i Mutma'inne (The Tranquil Self), Nature Metaphors, Karacaoğlan's Poetry, Zamantı River, Emotional Synthesis, Fitrah (Innate Nature), Storm of the Heart, Self-Knowledge.

Giriş

Uzun zamandır duygu, duygu yönetimi ve duyguların konuşma, yazma kaygısı duyulmadan serbest ve rahat bir şekilde ifade edilmesi konusunda, düşüncelerimi ve bilgilerimi öğrencilerimle, hangi meslek grubunda olursa olsun bu konuya ihtiyaç duyan kişilerle de paylaşmak istiyorduk. Bu konuda bir takım bilgileri, gönül fırtınası halinde sizlerle paylaşmaya karar vermenin coşkusuyla, içimiz içimize sığmaz bir halde, bahçesinde cıvılcıvı bir enerjyle koşuşan çocukların bulunduğu bir parkta, iri bir ağacın gölgesinde kalmış tahta bir bankın üzerine zihnimizdeki düşünceleri planlamak ve biraz da rahatlamak amacıyla oturduk. İçinde bulunduğumuz ortamı, içimde akan duygularımla birlikte sizlerle paylaşmak, duygular hakkında yer yer bilimsel yer yer de sohbet havasında sizlerle bir gönül yolculuğuna çıkmak istedik.

Uzun zamandır duyguların kaygısızca ifade edilmesi ve duygu yönetimi konusu, öğrencilerden çeşitli meslek gruplarına kadar geniş bir kesimin temel ihtiyacı haline gelmiştir. Bu ihtiyacı, tabiatın dingin bir park ortamında içten bir gönül fırtınası şeklinde ele almak, hem bilimsel hem de insani bir derinlik katar. Duyguları gönül fırtınası halinde serbestçe paylaşmak, insanın iç dünyasını en doğal biçimde dışa vurmanın yoludur. Parktaki cıvılcıvı koşuşan çocuklar, iri ağa-

cın gölgesindeki tahta bank ve içimizi dolduran coşku, bu paylaşımı besleyen unsurlardır. Öğrencilerle derslerde, seminerlerde dinleyenlerle, dostlar ve meslektaşlarla yapılan sohbetler bu ihtiyacın yaygınlığını gösterir. Tabiatın çağrıştırdığı duygular, ifadeyi zenginleştirerek gönül yolculuğunu başlatır. İçimizde akan duyguları parkın enerjisiyle birleştirmek, paylaşımı daha samimi kılar. Bu yaklaşım, duygusal farkındalığı artırmanın etkili yöntemlerinden biridir. Duyguların gönül fırtınası halinde kaygısızca ifade edilmesi, bireysel ve kolektif gelişimin temel taşıdır. Böylece daha huzurlu ve bilinçli bir varoluşa adım atılmış olur.

Yıllar boyunca kürsülerde, toplantı salonlarında veya dost meclislerinde biriktirdiğimiz hayat derslerini, şimdi bu ağaçların gölgesinde yepyeni bir solukla dile getiriyoruz. Doğanın bize sunduğu o eşsiz dinginlikten ilham alarak başlattığımız bu sohbetlerde; sadece zihninizi yeni fikirlerle beslemeyi değil, aynı zamanda ruhunuza da dokunmayı amaçlıyoruz. Gelin, yaprakların hışırtısı eşliğinde kurduğumuz bu samimi gönül köprüsüyle, hem aklımızda hem de yüreğimizde yepyeni pencereler açalım.

Parkta insanda doğallık hissi uyandıran yapay bir göl var. Bu göl manzarası, bir nehirle tamamlanmış. Gölün üstünde başlarını gölün sularına daldırıp çıkaran ördekler, Karacaoğlan'ın "Yeşilbaşlı gövel ördek" şiirini hatırlatıyor:

Yeşilbaşlı gövel ördek Tellî turnam sökün gelir
Uçar gider göle karşı İnci mercan yükün gelir
Eğricesin tel tel etmiş Elvan elvan kokun gelir
Döker gider, yâre karşı Yâr oturmuş yeke karşı

Şahinim var bazlarım var Hani Karac'oğlan hani

Tel alışkın sazlarım var Veren alır tatlı canı
Yâre gizli sözlerim var Yakışmazsa öldür beni
Diyemiyom ele karşı Yeşil bağla ala karşı

Tabiatın en sevimli varlıklarından bir olan yabani ördekleri su kenarlarında, yeşillikler arasında yaşamayı tercih ederler. Tabiatın bu çeşitli renklerini, en uyumlu bir şekilde ehil ve yabani ördeklerde görür ve sevdiği güzelleri renk, şekil ve hareket bakımından ördeklere benzetir.

Parkta yer alan yapay göl ve onu tamamlayan nehir manzarası, insanda güçlü bir doğallık hissi uyandırarak duygusal bir kapı aralar. Peyzaj mimarlarının tabiatı taklit ederek yarattığı bu ortam, şairlerin kullandığı imgelerle duyguları somutlaştırma sanatına benzer. Karacaoğlan'ın "Yeşilbaşlı gövel ördek" şiiri bu bağlamda en çarpıcı örnektir. Şair, yeşilbaşlı gövel ördeği sevgilinin tazeliğine, parlak güzelliğine ve aşıkta yarattığı duygusal çırpınışlara metafor yapar. "Uçar gider göle karşı", "eğricesin tel tel etmiş", "döker gider yâre karşı" dizeleri, ördeğin sudaki hareketini âşığın yüreğindeki kanat çırpıntısına, sevgilinin tel tel saçlarını tarayan zarif haline benzetir. "Tellî turnam sökün gelir, inci mercan yükün gelir, elvan elvan kokun gelir" ifadeleri ise aşk duygusunun renk renk, duygusal zenginliğini ve coşkusunu tabiat üzerinden somutlaştırır. Bu metaforlar, soyut duyguları tabiatın sevimli varlıklarıyla somutlaştırarak derinlemesine hissettirir. Böylece duygusal yolculuk daha etkileyici ve kalıcı hale gelir.

Peyzaj mimarları, şairlerin yaptığını daha somut bir şekilde insanlarda doğal bir manzara hissi yaratmak için, tabiattaki doğal malzemeyi kullanırlar. Bu doğal malzemenin canlılığını tamamlayacak en uygun malzeme, ördektir. Sevgilinin güzelliğini hatırlatan bir malzeme güzel bir tabiat manzarası hissi bizde uyandırabilir. Ördekler, hepsi ne kadar da birbirine benziyor. Kanat çırpışları, davranışları, birbirinin kopyası adeta. Nehrin etrafına doğallık versin diye iri iri kayalar geliş güzel bir şekilde yerleştirilmiş. Kayaların arasında kurumuş kütükler, etraftaki ağaçlardan kopmuş duygusu yaratmak istercesine mimari bir kaygı ve ustalıklı dizilmiş. Her şey insanda olumlu duyguları çağrıştırmak için bir araya getirilmiş. Yer yer benzerlik, bazen fark-

lılık ve tezatlıklarla insanın huşuyu, huzuru yakalaması istenmiş. Tıpkı insan doğası gibi...

İnsan olumlu (müsbet, pozitif) ve olumsuz (menfi, negatif) duygularla donatılmış doğal bir varlıktır. Duygularımızı, nefsimizi (ruh, can), olumsuz olanların mecrasını değiştirip olumlu hale getirebilmek ve kendimiz için ulvi, yüce duygular oluşturabilmek için anlamamız gerekir. Bunun için iyi ile kötüyü ayırt edebilecek bir ruh olgunluğuna da sahip olmalıyız. Eskiler bu hale Allah'a yakınlaştıran hal anlamında "nefs-i mutma'inne" demişler.

İnsan olarak farklı meleke, kuvvet ve güçlere sahibiz. "Kuvve-i akliye": İyi ile kötüyü, yanlış ile doğruyu birbirinden ayıran, ölçen, biçen meleğimizdir. "Kuvve-i şehaviye": Her türlü zevk ve lezzeti içine alan, yeme, içme, uyuma, eğlenme gibi her türlü menfaatli şeyi çeken, cezbeden kuvvetimizdir. "Kuvve-i gadabiye" ise: Gadap, öfke, savunma mekanizmasını aşırılıklardan koruyup "orta" çizgiye çekerek dengeli bir hayat sürdürmeyi temin eden gücümüzdür.

İnsan, olumlu ve olumsuz duygularla donatılmış doğal bir varlık olarak bu duyguları yönetmek için ruh olgunluğuna ihtiyaç duyar. Klasik terminolojiyle kuvve-i akliye, kuvve-i şehaviye ve kuvve-i gadabiye, insanın üç temel melekesini temsil eder. Bu kuvvetlerin dengesi, eskilerin "nefis terbiyesi" dediği süreçle nefs-i mutma'inne haline ulaşmayı sağlar. Nefs-i mutma'inne, nefsin huzura erdiği, tatmin olduğu ve derin bir sükûnete kavuştuğu en olgun mertebedir. Bu halde kişi, dış etkenlere bağımlı olmadan iç huzur yaşar, Allah'a tevekkül eder, ölüm korkusunu yener ve "Ey mutmain nefis! Dön Rabbine, razı etmiş ve razı edilmiş olarak" hitabına mazhar olur. Parktaki yalnız kayık, durgun göl ve dallarda ötüşen kuşlar, iç huzurun ve sükûnetin sembolleridir. Her bireyin aynı manzaraya bakarken farklı duygusal tecrübelerle algılaması, duyguların öznelliğini ortaya koyar. Duygu yönetimi, nefis terbiyesiyle ulvi duygulara ulaşmanın anahtarıdır. Bu denge, insanı hem kendine hem çevresine karşı daha güçlü kılar.

Duygu yönetimini, eskilerin tabiriyle, "nefis terbiyesi"ni düşünürken, gözlerim yapay göle takılıyor. Gölün üzerinde sadece bir kayık var. Öylece, yalnız duruyor. Yanında benzeri başka bir kayık yok... Yapay da olsa, göl manzarasını tamamlayan doğal varlıklarla birlikte bu manzaradan, etrafa hayat ve sükûnet fişkırlıyor... Ağaç dallarında kuşlar, birbiriyle uyumlu, hoş bir ezgi yaratmak istercesine ötüşüyorlar. Ağaç dallarının arasından hışırtıyla geçen rüzgâr, ritmik bir şekilde salınarak, insanı hoş bir duygu yoğunluğuna itiyor. İnsan kendi özünde tatlı bir huşuya ulaşıyor.

Çevrede oturan insanların solumaya çalıştığı hava, kemiklerimize kadar bizi ısıtan güneş, ağaçlardaki yemyeşil yapraklar, manzarayla uyum içerisinde her şey birbirine benzese de, etrafımdaki insanlar benimle benzer özelliklere sahip olsalar da, aynı duyguları paylaşmıyoruz, aynı duygularla etrafımızdaki manzaraya bakmıyoruz. İnsan, kadın ya da erkek olarak doğal benzerliklerimiz varsa da duygularımız farklı, farklı duyguları aynı anda tecrübe ediyoruz. Bu nedenle bakışlarımıza yansıyan duygu diğerine kıyasla çok farklı. Belki de, her gün farklı tecrübe edilmiş duygularla baktığımızdan, her yeni günde bu manzarayı farklı algılıyoruz. Farklı tecrübelerle dayalı, farklı duygular nasıl da etkiliyor algılarımızı. Aslında manzarada değişen bir şey yok, değişen sadece farklı tecrübelerle yaşanmış duygunun yarattığı farklı algılar...

Köyümü ikiye bölen ve köyün içinden geçerken coşkuyla akan Zamantı Nehri'ni hatırlıyorum. Bir nehrin kopyasıyla, tabii bir nehir arasında çok büyük farklar olduğunu düşünüyorum, o anda. Türlü düşüncelere dalmama sebep olan bu minyatür nehir, Zamantı kadar özgür değil, coşkunca akıyor. Yer yer tarlasını sulamak için akış yönünü tarlasına doğru değiştirmek isteyenlere inat, hiçbir engellemeye kulak bile asmadan kendi rotasında akıp gidiyor. Ama bu küçük nehir oldukça durgun, içine atılan çöplerini bile temizlemekten aciz, başkalarının kendini temizlemesine muhtaç. Nehir kendi kontrolüyle akamıyor, itici başka bir güce muhtaç. Ama Zamantı öyle mi? Zamantı kendi kontrolüne sahip, akışını engellemek isteyen kötü emelli kişilere ve yatırımlara rağmen, kendi akışını kendi bildiğince yönetiyor.

Biz kendi içine sıkışmış su birikintisi gibiyiz. Bazı şeyler bizim kontrolümüzde değil, kendimizi Zamantı gibi özgür hissedemiyoruz. Çoğu zaman karşılaştığımız zayıf bir engel bile üstesinden gelemeyeceğimiz zorluklarla bizi pes ettiriyor. Zamantı'nın zaman zaman etrafa taşarak yanındaki tarlalara zarar verdiğini de hatırlıyorum. Yönetemediğim, yönlendiremediğim duygularım da taşıdığı bana zarar veren ruh hallerim ortaya çıkıyor. Başkasına değil ama kendime duygularımın verdiği zararı hak etmediğimi düşünüyorum.

Zamantı gibi coşkuyla akan yıllarımı hatırlıyorum, duygusal yönden güçlü olduğum o yıllar, belki etraftaki ağaçları, kuşları, yaprakları, havayı, rüzgârı, baharda akan yağmurları, kışın yağın karları, nehrin hangi yöne akacağını yönetemiyordum. Ama kendi içimde akan duyguları, kendimce özgürce hiçbir engel olmadan yönetebiliyordum. Büyük bir hedef ve ideallerle meşgul olan zihnimde beni engelleyecek, kor-

kutacak, bana engel çıkartacak olumsuz hiçbir duygu yok.

Çevre faktöründen bağımsız olarak insanda doğuştan var olduğu düşünülen değişmez özelliklerin bütünü insan doğasını oluşturuyor. Buna fitrat ya da yaratılış diyebiliriz. Peygamber efendimiz bir hadisinde "Dünyaya gelen her insan fitrat üzere (inanma duygusuyla) doğar..." buyurmuştur. İnsanın doğası hayat denilen döngü içerisinde gelişmiştir. İnsan hayat içerisinde varlığını devam ettirebilmek için çabalamak zorundadır. İnsan çevresine uyumunu sağlayacak araçlardan yoksundur ve bunları kendi oluşturmak zorundadır. İrade, ruh, zekâ, lisan, kültür, medeniyet ilmi buluşlar, keşif, tabiatı değiştirme çabası insanın doğadan kopuş macerasıdır. Bunlar insanın doğaya uyumunu sağlayan kol değnekleridir. Hayat döngüsü içinde irade, zekâ, kültür ve medeniyet gibi araçlar, doğaya uyum sağlamanın kol değnekleridir. Nehir yatağını değiştirememekle birlikte barajlarla akışını kontrol etmek gibi, duyguların yönü de insan iradesiyle değiştirilebilir. Yapay göldeki kayık, duyguları istenilen istikamete yönlendirebilecek araçların sembolüdür. Zamantı Nehri'nin özgür ama bazen taşkın akışı, yönetilemeyen duyguların hem gücünü hem tehlikesini hatırlatır. Kendi içimizdeki su birikintilerini Zamantı gibi coşkulu ve kontrollü hale getirmek mümkündür. Fitrat temelinde duyguları yönetmek, kendini gerçekleştirme ve huzura ulaşma yolculuğunun vazgeçilmez koşuludur. Bu çaba, bireysel olgunluğu toplumsal uyumla bütünleştirir.

İnsan, nehirleri akış istikametini değiştiremez ama onların yatağını değiştirebilir. Belirli yerlerde yapacağı baraj göllerinde hırçın akan bu nehrin, asice akışını durgunlaştırabilir. Nehri kendi amaçlarına uygun olarak balık çiftliklerine, elektrik santrallerine dönüştürebilir. Bu baraj gölünün hareket edebilmek için, suni gölün üzerinde duran kayık benzeri, araçlar üretebilir. Etraftaki ağaçları, taşı, toprağı, bitki örtüsünü, canlıları, doğayı ve diğer varlıkları kontrol edemeyiz, biz yönetemeyiz belki, ancak bu kayığı kendi istediğimiz şekilde, kendi güvenliğimizi sağlayacak şekilde planlayabilir, endüstriyel tasarımlarla en iyi mekanizmalarla donatarak kendi güvenliğimizi sağlayacak modern kol değneklerine dönüştürebiliriz. Belki bu kayıkla Zamantı Nehri'nin akışı istikametinde bu kayığı istediğimiz istikamette hareket ettiremeyiz ama gerek bu gölde, gerekse diğer baraj gölünde bu kayığı istediğimiz istikamete hareket ettirebilir, kontrol edebilir, yönlendirebiliriz. Duygularımızı neden yönetemeyelim? Onları da yönetebilir, bizi ulvi, yüce değerlere ulaştıracak şekilde değişik duygularla olumlu yönde

daha güçlü ruh hallerine ulaşabiliriz.

Unutmayalım, insan olarak kendimize ve dünyaya farklı açılardan bakabiliriz. Ne olduğumuza yönelik soru, yaratılış anından itibaren idrak ettiğimiz bize has önemli bir meraktır. Diğer varlıklardan farklı olarak kendi hakkımızda soru sorabilir, kendimizi sorgulayabiliriz. Bu soruya tek ve nihai bir cevap veremediğinden kendimize has yorumlar ortaya koyarız. Kendimize yönelik bu yorumlar, yine kendimize yansır ve bu yorum varlığımızın bir parçası olur. Bizi meşgul eden ilk ve son olabilecek bu soru sayesinde biz, devamlı hissettiğimiz hayret, huzursuzluk sayesinde daha bilinçli olabilir ve karşılaştığımız problemlerin üstesinden daha kolay gelmemizi sağlayacak bir anlayışa sahip olabiliriz. Kendini tanıma sorusu, insan varoluşunun en köklü merakı olup duygusal tecrübelerle sürekli derinleşir. Parktaki ağaç gövdesindeki oyukların zamanla kapanması gibi, olumsuz duygusal izler de sentezle onarılabilir. Duyguları ayırıştırmak, sentezlemek ve olumlu sonuçlar üretmek, ilişkilerde barış ve mutluluğu getirir. Sezgi gücü, görünenin ötesindeki ipuçlarını yakalayarak zihin okumayı mümkün kılar. Duygu yaşanmayan bir hayatın eksik kalacağı açıktır. Kendini psikolojik ihtiyaçlar ve kişilik örüntüleri açısından tanımak, farkındalığı geliştirir. Duyguları tanımak, sentezlemek ve yönetmek, daha mutlu ve huzurlu bir yaşama giden en etkili yoldur. Bu farkındalık yolculuğu, her bireyin doğal hakkıdır ve toplumun genel kalitesini yükseltir.

İçimde, parktaki gibi değil, ama köyümdeki Zamantı Nehri gibi akan duygularım var. Çoğu zaman kontrol edemediğim duygular, bunlar. Doğal (tabii) duygular... Kendimizi öncelikle psikolojik ihtiyaçlarımız, beklentilerimiz açısından anlamak ve tanımak zorundayız. Sonra da, bize benzer özelliklerle yaratılmış hemcinsimizi...

Her insan parmak izi gibi farklı kişilik yapısına sahiptir. İnsandaki farklı kişilik örüntüsünü anlamak, ayırıştırmak için özellikle temel insan duygularını kendi temel duygularımızdan başlayarak tanımalıyız. Belki temel duygularımızı coşkun akışını engellemek için bu akışın gücünü kullanmak için baraj kullanarak bu duyguların akışını da kontrol edebilir, kendi istediğimiz şekilde yönetebiliriz.

Duygular, tabiat varlıklarıyla kurulan benzetmeler aracılığıyla somutlaşır ve insan ruhunun derinliklerini ifade eder. Karacaoğlan'ın şiirindeki ördek metaforu, sevgilinin güzelliğini ve duygusal çırpınışları tabiat üzerinden somutlaştırırken, aynı zamanda âşıkta yarattığı tel tel heyecanları ve kanat çırpıntılarını da hissettirir. Bu benzetmeler, soyut duyguları anlaşılır kılmanın en etkili yoludur. Ördeklerin suya dalıp çıkması, kanat

çırpınışları ve renk uyumu, yürekteki duygusal dalgalanmayı hissettirir. Tel tel saçlar ve bahçede oturan yâr imgesi, sevgilinin güzelliğini tabiatla bütünleştirir. Peyzaj mimarlarının kullandığı kayalar ve kütükler gibi duygusal unsurlar da dengeli bir bütün oluşturur. Tezatlar ve benzerlikler, insanda huşu ve huzur duygusunu aynı anda uyandırır. Tabiatın sevimli varlıkları, duyguları istiareyle anlatmada güçlü bir araçtır. Tabiat metaforları üzerinden duyguları somutlaştırmak, ifadeyi zenginleştirir ve derinleştirir. Böylece duygusal paylaşım daha samimi ve etkili hale gelir.

Yapay göl ve minyatür nehir, doğal duygusal akış ile suni kontrol arasındaki gerilimi temsil eder. Zamantı Nehri'nin coşkulu ve özgür akışı ile yapay nehrin durgunluğu, duygusal farkı gözler önüne serer. Engellere rağmen kendi rotasında akmayı sürdüren nehir, güçlü iradenin sembolüdür. İçine atılan çöpleri temizleyemeyen durgun su, kontrolsüz duyguların acizliğini hatırlatır. Taşan nehir ise yönetilemeyen duyguların kendine ve çevreye verebileceği zararı simgeler. Duygusal akışın bilinçli yönetimi, özgürlük ve denge getirir. Bu metafor, günlük hayatta duyguları yönlendirmenin pratik önemini vurgular. Parktaki manzara, bu dersi somut biçimde sunar. Yapay göldeki yalnız kayık, duyguları istenilen yöne hareket ettirebilecek araçların simgesidir. Duyguları Zamantı gibi coşkulu ama kontrollü akıtmak mümkündür. Duygu yönetimi, içimizdeki su birikintilerini özgür nehre dönüştürür. Bu anlayış, insanı zorluklar karşısında daha dirençli kılar.

İnsan doğası, fitrat üzerine kuruludur ve duygusal çeşitlilik bireysel kişilikleri belirler. Her insanın parmak izi gibi benzersiz duygusal örüntüsü vardır. Psikolojik ihtiyaçlar ve beklentiler, duyguları şekillendirerek algıları etkiler. Temel duyguları tanımak, onların coşkun akışını baraj gibi kontrol etmeyi sağlar. Farklı tecrübeler, aynı manzaraya farklı bakış açıları getirir. Fitrat ve kişilik farkları, duygusal yönetimi zorlu kılar. Bu farkındalık, empatiyi ve toplumsal uyumu artırır. İnsan, benzerlikler içinde bile farklı duygular yaşar. Duygusal birikim, algıları sürekli değiştirir. Kendini ve hemcinsini tanımak, bu çeşitliliği anlamının ilk adımındır. Duygusal örüntüleri ayırıştırmak, daha bilinçli ilişkiler kurmayı mümkün kılar. Böylece bireysel gelişim hız kazanır.

Özellikle bir kadın olarak ben, kendi yaşamımın sahibi olarak, kendi içimde süregelen psikolojik güçlere pasif olarak boyun eğmek yerine, güçlü bir şekilde buna karşı koymayı öğrenmeliyim. Kendi iç hülyalarımın ya da dış etkilerin esiri olmayı reddederek öncelikle, kendi psikolojik gelişimimi öğrenmeli ve kendime ayna tutarak farkındalık düzeyini geliştirmeliyim. Kendimi

yaratılış doğama uygun bir biçimde tanıyabilmeliyim. Hepimizin içinde farklı, zıt ve birbiriyle çatışan psikolojik ögeler mevcuttur. Bu nedenle, hepimiz, kendi varlığımızı keşfetme, becerilerimizi etkin bir biçimde kullanmamıza yardım edebilecek yöntemlere ihtiyaç duyar ve kendi yaşamımızın sahibi ve yöneticisi olmak isteriz. Genellikle içimizdeki farklı kişiliklerimizle ya da alt benliğimizdeki farklı duygularla mücadele ederek kendi kişiliğimizle ilgili bizi toplumda etkin bir yere ulaştıracak bilgi ile donanmak ve gerektiğinde en doğru kararı zamanında verebilecek yeteneğe sahip olmak isteriz. Özellikle bir kadın olarak kendi psikolojik güçlere pasif biçimde boyun eğmek yerine aktif yönetim öğrenilmelidir. İç hülyalar ve dış etkilerin esiri olmamak, güçlü bir farkındalık gerektirir. Kendine ayna tutarak psikolojik gelişimi izlemek, olgunlaşmayı hızlandırır. Zıt ve çatışan psikolojik ögelerle mücadele, doğru karar alma yeteneğini geliştirir. Kendi yaşamının sahibi ve yöneticisi olmak, yaratılış amacına uygun bir haktır. Kendi iç dünyasını yönetmek, toplumsal etkinliği de yükseltir. Bu çaba, pasiflikten aktif sorumluluğa geçişi sağlar. Psikolojik ihtiyaçları tanımak, beklentileri gerçekçi kılar. Farklı alt benliklerle yüzleşmek, bütünlüğü getirir. Duygusal olgunluk, kadın-erkek her bireyin kendi yaşamını yönlendirmesini mümkün kılar. Bu yaklaşım, iç huzuru kalıcı kılar.

Her şeyden önce, duygularımı tanımak, önce onları ayırıştırmak, sonra da bu duygularla daha olumlu sonuçlar elde edebilmek için bu duyguları birbirleriyle birleştirmeyi, sentezlemeyi öğrenmeliyim. Gözlerim gölgesine sığındığım ağacın gövdesine odaklandı. Âşıkların kendilerinde çizdiği kalpler arasına oyulan harfleri takıldı, gözlerim. Ağacın gövdesi o andan itibaren kaybettiği dokularını yeniden dokumak istercesine varlığındaki organik ve inorganik maddeleri, kimyasalları harekete geçirmiş olmalı ki, yer yer bu oyuklar kapanmaya yüz tutmuş. Bu doğal onarım tabiatın tüm varlıkları üzerinde etkilidir. Kendine has bir hareket ilkesiyle çalışır. Varlıkların yaşam sürelerini sağlıklı bir biçimde devam ettirecek gerekli düzenleme ve birleştirme görevini üstlenir.

Birleştirmek, yani sentezleme, varlıkların yaşamını bir nevi yeniden amorti etmektedir. Kimyasal birleşimler biçimindeki inorganik maddelerde bunların belirtilerini bulabilirsiniz. Organik yaşamda karmaşık, belirgin bir biçimde hareket eden canlı cisimlerin kendi varlıklarını öz denetimlerini yaparak zaman içerisinde aşınma ve yıpranmalara karşı dokuların yeniden hassas bir şekilde kendileri için gerekli dengeyi kurarak takdire şayan bir biçimde yenilediklerini görmekteyiz. Tabiat kendi varlık âlemine ait bütün var-

lıkları kendi içerisinde var olan organik ve inorganik maddeler kombinasyonlarıyla kendi varlığını tabii bir biçimde sürdürme başarısını göstermektedir.

Duyguları ayırıştırmak ve sentezlemek, olumlu sonuçlar üretmenin temel yöntemidir. Parktaki ağacın gövdesindeki oyukların zamanla kapanması gibi, olumsuz duygusal izler de sentezle onarılabilir. Tabiatın organik ve inorganik maddeleri birleştirme ilkesi, ruhsal yenilenmeyi örnekler. Temel duyguları harekete geçirerek olumsuz çentikleri telafi etmek mümkündür. Suni kimyasallar gibi yapay duygusal müdahaleler ise tehlikeli sonuçlar doğurur. Duygu sentezi, ruhsal onarımı ve dengeyi sağlar. Bu süreç, varlıkların doğal yenilenme mekanizmasını taklit eder. Duyguları benzerleriyle birleştirmek, ilişkileri düzenler. Organik birleşimler gibi duygusal sentezler de yaşamı amorti eder. Duyguları bir arada kullanmak, olumsuzlukları pozitif güce dönüştürür. Böylece iç bütünlük sağlanır.

Kişilerarası ilişkilerde duygusal sentez, problemleri önceden tahmin etmeyi ve önlem almayı mümkün kılar. Aile, sosyal, ulusal ve insanlık düzeyinde ideal ilişkiler, yaratılış amacına uygun barış getirir. Cinsiyetler arası ebedi dinamikler, duygusal anlayışla daha uyumlu hale gelir. Duyguları sentezleyerek kişilerarası bağları güçlendirmek esastır. Duygusal sentez, toplumsal uyumu ve huzuru güçlendirir. Bu yetenek, çatışmaları azaltır ve işbirliğini artırır. İlişkilerde doğru sentez, mutluluğun anahtarıdır. Ortak duygusal zemin oluşturmak, empatiyi derinleştirir. Grup dinamiklerinde duygusal denge, kolektif başarıyı getirir. Duyguları birleştirmek, ideal ilişkiler kurmayı kolaylaştırır. Böylece barış ve mutluluk kalıcı olur.

Duygular, anlık yaşantılarla geçmiş tecrübeleri ve iç dünyayı birbirine bağlar. Kendini tanıma süreci, cesurca duyguların izini sürmeyi gerektirir. Duygu yaşanmayan bir hayatın eksik ve tuzsuz kalacağı açıktır. Anlık duyguların geçmişle bağlantısını anlamak, farkındalığı artırır. Duyguları tanımak ve anlamak, daha mutlu bir yaşamın temel hakkıdır. Bu çaba, bilimsel ve insani boyutlarıyla zenginleşir. Geçmiş tecrübeler, mevcut duyguları renklendirir. Duygusal izleri sürmek, kendini keşfetmeyi derinleştirir. İç dünyayla dış dünya arasındaki köprüyü kurmak esastır. Duygu farkındalığı, yaşam kalitesini yükseltir. Bu yolculuk, her an paylaşılmaya değerdir.

Sezgi gücü, duygular aracılığıyla görünenin ve söylenenin ötesindeki ipuçlarını yakalar. Adlandıramayan duygusal sinyaller, sezgiyle anlam kazanır. Karşı tarafın algı, niyet ve beklentilerini zihin okumayla tespit etmek insan kapasitesinin bir parçasıdır. Ses tonu, tavır ve hareketler hızla algılanarak uyum

sağlanır.

Duygusal sezgi, ilişkilerde derin empati ve uyum sağlar. Bu kapasite, görünmez bağları güçlendirir. Sezgi, duyguların rehberliğinde çalışır. Karşıdaki kişinin güçlü duygularını hissetmek, iletişimi zenginleştirir. Zihinsel durumları temsil etmek, ilişkisel zekâyı artırır. Sezgi ve duygu birliği, insan potansiyelini en iyi şekilde ortaya çıkarır. Bu sayede daha anlayışlı ilişkiler kurulur.

Kuvve-i akliye, şeheviye ve gadabiye olmak üzere üç temel kuvvetin dengesi, duygusal yönetimde esastır. Bu kuvvetleri orta çizgiye çekmek, nefis terbiyesinin amacıdır. Olumsuz duyguların mecrasını değiştirerek ulvi duygulara dönüştürmek mümkündür. Nefs-i mutma'inne haline ulaşmak, nefsin ego savaşlarından kurtulup Rabbine teslim olarak derin huzur ve tatmin bulmasıdır. Bu mertebede kişi aşırılıklardan uzak, dengeli bir hayat sürer; tevekkül, sabır, şükür ve rıza hâkim olur. Duygu yönetimi, ruh olgunluğunun ve nefis terbiyesinin meyvesidir. Bu denge, insanı aşırılıklardan korur. Üç kuvvetin uyumlu çalışması, dengeli bir hayat sunar. Ruh olgunluğu, bu üçlünün dengesinde doğar. Üç kuvvetin dengesi, ulvi duygusal hallere kapı açar. Böylece iç huzur kalıcılaşır.

Algılar, farklı duygusal tecrübelerle sürekli değişir ve aynı manzarayı farklı kılan da bu birikimdir. Her yeni günde duygusal deneyimler, bakış açısını yeniden şekillendirir. Değişen şey manzara değil, duyguların yarattığı algıdır. Farklı tecrübeler, duygusal çeşitliliği zenginleştirir. Duygusal birikim, algılarımızı derinden etkiler. Bu etkiyi bilinçli yönetmek, farkındalığı artırır. Aynı ortamda farklı duygular yaşamak, insan doğasının zenginliğidir. Algı değişimi, duyguların gücünü gösterir. Geçmiş duygular, şimdiki yorumları renklendirir. Duygularla şekillenen algılar, varoluşu daha anlamlı kılar. Bu anlayış, esnekliği geliştirir.

Baraj ve kayık metaforları, duyguları kontrol edilebilir araçlara dönüştürmenin sembolüdür. Hırçın akan nehirleri barajlarla durgunlaştırıp enerjiye çevirmek gibi, duyguları da istenilen istikamete yönlendirebiliriz. Yapay göldeki kayığı modern tasarımlarla donatmak, duygusal güvenliği sağlar. Endüstriyel kol değnekleri gibi duygusal araçlar geliştirmek mümkündür. Duyguları araçsallaştırarak yönetmek, kontrolü ve özgürlüğü dengeler. Bu yaklaşım, Zamantı'nın taşkınlığını disipline eder. Kendi iç barajlarımızı kurmak, akışı verimli kılar. Duygusal yönlendirme, hedeflere hizmet eder. Güvenli bir kayık gibi duyguları taşımak, huzuru getirir. Duygu yönetimi, modern ve bilinçli bir tasarımdır. Bu sayede iç yolculuk güvenli hale gelir.

Kendini sorgulama, "Ben kimim?" sorusuyla başlayan hayret ve huzursuzluk duygusuyla bilinçlenmeyi tetikler. Bu merak, varoluşun ilk ve son sorusudur. Kendimize dair yorumlarımız, varlığımızın parçası haline gelir. Problemler karşısında daha derin bir anlayış geliştiririz. Kendini tanıma ve sorgulama, sürekli gelişimin itici gücüdür. Bu süreç, farkındalığı artırır. Hayret duygusu, yeni keşiflere kapı açar. Kendimizi yorumlamak, dönüşümü sağlar. Soru sorma kapasitesi, insanı diğer varlıklardan ayırır. Kendini sorgulamak, daha bilinçli ve olgun bir hayata götürür. Bu merak, huzursuzluğu verimli kılar.

Tabiatın sentezleme ve yenilenme ilkesi, duygusal onarım için güçlü bir model oluşturur. Ağacın oyuklarını kendi maddeleriyle kapatması gibi, duygusal yaralar da organik sentezle iyileşir. Organik ve inorganik birleşimler, yaşamı dengede tutar. Suni müdahaleler ise doğal dengeyi bozar. Doğal duygusal sentez, ruhsal sağlığı korur ve yeniler. Bu ilke, varlıkların yaşam süresini uzatır. Duyguları birleştirerek tehlikeleri bertaraf etmek mümkündür. Tabiatın hareket ilkesi, duygusal öz denetimi örnekler. Yenilenme, amorti mekanizması gibi işler. Tabiatın sentez prensibi, duygusal dünyada da geçerlidir. Bu sayede kalıcı denge sağlanır.

Duygusal çeşitlilik, benzerlikler içinde farklı bakış açıları ve tecrübeler yaratır. Kadın ve erkek olarak doğal benzerliklerimize rağmen duygusal deneyimlerimiz özeldir. Aynı manzaraya farklı duygularla bakmak, insan zenginliğidir. Farklı kişilik örüntüleri, empati gerektirir. Duygu farklılıkları, zenginlik kaynağıdır ve empatiyle köprülenir. Bu farklar, ilişkileri derinleştirir. Benzerlikler içinde çeşitlilik, uyumu zorlar ama ödüllendirir. Duygusal öznellik, algıları renklendirir. Her bireyin duygusal dünyası benzersizdir. Duygusal çeşitliliği kabul etmek, daha kapsayıcı bir anlayış getirir. Bu kabul, toplumsal barışı güçlendirir.

Zamantı gibi coşkulu akan yıllar, engelsiz ve güçlü duygusal akışı hatırlatır. Büyük idealler ve hedeflerle meşgulken olumsuz duygular kendiliğinden geride kalır. Kendi içimizde akan duyguları özgürce yönetebilmek, o dönemin en değerli yanıdır. Engeller karşısında pes etmemek, iç gücü gösterir. Özgür ve coşkulu duygusal akış, büyük hedeflere güç verir. Bu hal, iç huzuru ve motivasyonu besler. Yılların getirdiği tecrübe, duygusal yönetimi olgunlaştırır. Coşkuyla akan duygular, yaratıcılığı artırır. Olumsuzlukları aşmak, Zamantı'nın taşkınlığını disipline etmek gibidir. Duygusal coşku ve yönetim bir arada, anlamlı bir yaşam sunar. Bu denge, idealleri gerçekleştirir.

Duyguların gönül fırtınası halinde serbestçe ifade edilmesi, tabiat metaforları eşliğinde duygu yönetimi

ve nefis terbiyesiyle anlam kazanır. Parktaki manzara ve Zamantı Nehri gibi imgeler, bu yolculuğun somut rehberleri olarak işlev görür. Duygu yönetimi ve sentezi, ruhsal olgunluğa ulaşmanın temel yoludur. Bu süreç bireysel farkındalığı artırır. Toplumsal ilişkilerde uyum ve empatiyi güçlendirir. Olumsuz duygusal izler sentezle onarılır. Sezgi gücüyle görünenin ötesi algılanır. Fıtratımıza uygun bir yaşam mümkün hale gelir. İç görünümün dengesi huzuru kalıcı kılar. Kendini tanıma yolculuğu mutluluğu getirir. Duyguların gönül fırtınası halinde yönetilmesi, insan olmanın en değerli serüvenidir. Böylece daha bilinçli, huzurlu ve anlamlı bir varoluş inşa edilmiş olur.

Nefis terbiyesiyle ulaşılan nefis-i mutma'inne hali, duygusal dengenin ve ruh olgunluğunun zirvesini temsil eder. Klasik üç kuvvetin orta çizgide dengelenmesi, aşırılıklardan korur. Ruh olgunluğu, etkili duygu yönetimiyle elde edilir. Bu denge insanı ulvi duygulara taşır. Olumsuz mecralar olumlu akışa çevrilir. Tabiatın yenilenme ilkesi ruhsal onarımı destekler. İç huzur kalıcılıştır. Allah'a yaklaşma duygusu güçlenir. Dengeli bir hayat tarzı oluşur. Nefis terbiyesi günlük pratiklerle pekişir. Nefis terbiyesi ve duygu dengesi, en yüce insani hedeflerden biridir. Bu sayede birey hem kendine hem topluma karşı daha güçlü ve huzurlu olur.

Kendini sorgulama ve duygusal sentezleme süreci, olumsuz izleri onararak barışa ve mutluluğa giden kapıyı aralar. Parktaki ağacın kendi yaralarını kapatması gibi, duygusal oyuklar da doğal sentezle iyileşir. Farkındalık ve sentez yolculuğu, huzurlu bir yaşama çıkar. Bu süreç her bireyin doğal hakkıdır. Sezgi ve empati ilişkileri ideal kılar. Geçmiş tecrübelerle bugünün algısı bütünleşir. Kendini tanıma cesareti dönüşümü tetikler. Toplumsal ve ulusal düzeyde uyumlu ilişkiler kurulur. Duygu çeşitliliği zenginlik olarak kabul edilir. Duyguları ayırıştırmak ve sentezlemek, kalıcı mutluluğun anahtarıdır. Bu anlayışla insanlık daha empatik ve olgun bir seviyeye yükselbilir.

Zamantı Nehri gibi coşkulu fakat kontrollü duygusal akış, büyük ideallere hizmet eder ve engelleri aşmayı mümkün kılar. Baraj ve kayık metaforları, duyguları istenilen istikamete yönlendirebileceğimizi gösterir.

Duygusal yönetim, yaşam kalitesini yükseltir ve özgürlüğü dengeler. Tabiatın dersleri bu süreçte yol göstericidir. İçimizdeki su birikintileri özgür nehere dönüşür. Taşkınlıklar disipline edilir. Hedeflerle meşguliyet olumsuz duyguları geride bırakır. Kendi yaşamımızın sahibi olmak aktif bir tutum gerektirir. Duygusal coşku yaratıcılığı besler. Özgür ve bilinçli

duygusal akış, anlamlı bir hayatın temelidir. Bu dengeyle iç yolculuk hem güvenli hem verimli hale gelir.

Ruhumun derinliklerinde mi, beynimin kıvrımlarının bir yerinde mi yoksa kalbimde mi bilemiyorum, başkalarının açtığı çentikleri, oyukları, yine temel duygularımı harekete geçirerek, duygular arasında birliklik sağlayarak, olumsuz şekilde çizilmiş çentikleri, oyukları yeniden telafi edebilecek şekilde, her neredeler ise, benim için oluşturacakları tehlikeleri bertaraf edebileceğime inanıyorum. Duyguları benzerleriyle birleştirmek, bir arada kullanarak diğer insanlarla aramdaki çok sayıda ilişkiyi düzenleyebilirim.

Her şeyden önce, insan çiftinin cinsiyetleri arasındaki ebedi şekilde devam eden ilişkilerimin iç ve dış problemleri konusunda olacaklarla ilgili önceden tahminde bulunup, gerekli önlemleri alabilirim. Sorunların çözümünde kişilerarası ilişkilerin doğru sentezlenmesi çok önemlidir. Daha sonra aile grupları, sosyal gruplar, ulusal gruplar ve tüm insanlık ile ideal bir şekilde yaratılış amacım doğrultusunda, beni barışa, huzura ve mutluluğa götürecektir ilişkilerimi kurabilme yeteneğine kavuşabilmem çok önemlidir.

Duyguların insan yaşamındaki yerini ve işlevini anlamak kendini tanımaya çalışan bir kişi için de önemlidir. İnsanın hayatta yaşadıkları ile ilişkili olarak canlanan duygular; geçmişte yaşananlarla ve iç dünyamızla bağlantılıdır. Sizlerle birlikte cesur biçimde duyguların izini sürmek istiyorum ve bunun her anını sizinle paylaşmak duygusuyla dopdoluyum. İnanın, kendisini tanıması daha mutlu ve huzurlu bir yaşama ulaşması için çok yararlı bir girişimdir. Duygu yaşama, duygulanma insan olma özelliğimin tadı tuzudur. Duygunun yaşanmadığı bir yaşam düşünemiyorum. Yaşamıma eşlik eden duygularımı tam bilimsel olarak olmazsa da tanımanın hakkım olduğunu düşünüyorum. Umarım sizler de benimle hemfikirsinizdir.

Duygular aynı zamanda benim sezgi gücüm, bazen görünürde açık bir veri olmadığı halde bazı şeyleri görünenin ve söylenenin ötesinde sezilememe yardımcı olur. Adlandırılmayan ya da fark edilmeyen ipuçlarının yakalanması ile yaşanan duygu aslında bir şeylerin sezilmesidir.

İnsan olarak ilişki kurduğumuz kişilerin algı, amaç, inanç, niyet ve beklentilerini kapsayan özel zihinsel durumları tespit ve temsil eden, zihin okumayı gerçekleştiren kapasite ve potansiyele sahibiz. Karşı tarafın güçlü duygularını algılayabilir, karşılaştığımız kişinin tavırlarını, ses tonunu ve hareketlerini hızla algılayarak uyum içinde olabiliriz.

Duyguları kaygısızca ifade etmek, yönetmek ve sentezlemek, insanın en değerli ve sürekli serüvenidir.

Parktaki gönül fırtınası, bu serüvenin davetkâr başlangıcıdır. Duygu farkındalığı, huzurlu ve mutlu bir geleceğin temel taşıdır.

Tabiat metaforları ve fitrat bilgisi rehberlik eder. Bireysel olgunluk toplumsal barışı destekler. Sezgi, empati ve nefis terbiyesi birleşir. Her birey kendi Zamantı'sını özgürce akıtabilir. Olumlu duygular ulvi amaçlara hizmet eder. Bu yolculukta bilimsel ve insani bakış iç içe geçer. Duyguların gönül fırtınasıyla yönetilmesi, insan ruhunu en derin biçimde besler. Böylece daha empatik, olgun ve huzurlu bir insanlık tasavvuru gerçekleşmiş olur.

Sonuç Bölümü

Duyguların gönül fırtınası halinde serbestçe ifade edilmesi, tabiat metaforları eşliğinde duygu yönetimi ve nefis terbiyesiyle anlam kazanır. Parktaki manzara ve Zamantı Nehri gibi imgeler, bu yolculuğun somut rehberleri olarak işlev görür. Duygu yönetimi ve sentezi, ruhsal olgunluğa ulaşmanın temel yoludur. Bu süreç bireysel farkındalığı artırır. Toplumsal ilişkilerde uyum ve empatiyi güçlendirir.

Nefs terbiyesiyle ulaşılan nefis-i mutma'inne hali, duygusal dengenin ve ruh olgunluğunun zirvesini temsil eder. Ruh olgunluğu, etkili duygu yönetimiyle elde edilir. Bu denge insanı ulvi duygulara taşır. Olumsuz mecralar olumlu akışa çevrilir. Tabiatın yenilenme ilkesi ruhsal onarımı destekler. İç huzur kalıcılaşır. Allah'a yakınlaşma duygusu güçlenir. Dengeli bir hayat tarzı oluşur. Nefs terbiyesi günlük pratiklerle pekişir. Nefs terbiyesi ve duygu dengesi, en yüce insani hedeflerden biridir. Bu sayede birey hem kendine hem topluma karşı daha güçlü ve huzurlu olur.

Kendini sorgulama ve duygusal sentezleme süreci, olumsuz izleri onararak barışa ve mutluluğa giden kapıyı aralar. Parktaki ağacın kendi yaralarını kapatması gibi, duygusal oyuklar da doğal sentezle iyileşir. Farkındalık ve sentez yolculuğu, huzurlu bir yaşama çıkar. Bu süreç her bireyin doğal hakkıdır. Sezgi ve empati ilişkileri ideal kılar. Duygu çeşitliliği zenginlik olarak kabul edilir. Duyguları ayırtırmak ve sentezlemek, kalıcı mutluluğun anahtarıdır. Bu anlayışla insanlık daha empatik ve olgun bir seviyeye yükselebilir.

Zamantı Nehri gibi coşkulu fakat kontrollü duygusal akış, büyük ideallere hizmet eder ve engelleri aşmayı mümkün kılar. Baraj ve kayık metaforları, duyguları istenilen istikamete yönlendirebileceğimizi gösterir. Duygusal yönetim, yaşam kalitesini yükseltir ve özgürlüğü dengeler.

Tabiatın dersleri bu süreçte yol göstericidir. İçimizdeki su birikintileri özgür nehre dönüşür. Taşkınlıklar disipline edilir. Hedeflerle meşguliyet olumsuz duygu-

ları geride bırakır. Kendi yaşamımızın sahibi olmak aktif bir tutum gerektirir. Duygusal coşku yaratıcılığı besler. Özgür ve bilinçli duygusal akış, anlamlı bir hayatın temelidir. Bu dengeyle iç yolculuk hem güvenli hem verimli hale gelir.

Duyguları kaygısızca ifade etmek, yönetmek ve sentezlemek, insanın en değerli ve sürekli serüvenidir. Parktaki gönül fırtınası, bu serüvenin davetkâr başlangıcıdır. Duygu farkındalığı, huzurlu ve mutlu bir geleceğin temel taşıdır. Tabiat metaforları ve fitrat bilgisi rehberlik eder. Bireysel olgunluk toplumsal barışı destekler. Her birey kendi Zamantı'sını özgürce akıtabilir. Olumlu duygular ulvi amaçlara hizmet eder. Bu yolculukta bilimsel ve insani bakış iç içe geçer. Duyguların gönül fırtınasıyla yönetilmesi, insan ruhunu en derin biçimde besler.

Karacaoğlan'ın yeşilbaşlı gövel ördek metaforu, makalenin temel mesajını özetler niteliktedir. Tabiat varlıklarını kullanarak sevgiliye ve aşka dair duyguları somutlaştıran şair, duyguların hem coşkun hem zarif doğasını gözler önüne serer. Tabiat metaforları, duyguları tanımak ve yönetmek için güçlü bir köprüdür. Ördeğin göle uçuşu, tel tel saçların rüzgârda salınışı ve yârin yele karşı oturuşu, duygusal çırpınışlarla huzuru aynı anda barındırır. Bu imgeler, Zamantı'nın coşkusu ve parkın dinginliğini birleştirir. Duyguları bastırmak yerine onları doğal mecrasında bilinçli yönlendirmek mümkündür.

Nefs-i mutma'inne mertebesine ulaşmak, bütün bu çabanın nihai hedefidir. Duygu yönetimi, üç kuvvetin dengesi ve sentezleme süreciyle bu huzur haline varılır. Nefs-i mutma'inne, duygusal olgunluğun zirvesidir. Bu mertebede kişi iç huzuru dış şartlara bağımlı olmaksızın yaşar. Karacaoğlan'ın doğa imgeleriyle hissettirdiği huşu, nefis terbiyesinin meyvesidir. Zamantı gibi coşkulu ama kontrollü bir akış, mutmain nefisle mümkündür. Kendini tanıma, sentez ve sezgi bu huzuru besler.

Duyguların gönül fırtınası, parkta başlayan bu yolculuk, her bireyin kendi iç dünyasında devam etmelidir. Tabiat metaforlarından fitrat bilgisine, Karacaoğlan'ın şiirinden nefis-i mutma'inneye uzanan bu yol, çağımızın en önemli yolculuğudur. Duygularımızı özgürce ifade etmek, bilinçle yönetmek ve sentezlemek, insan olmanın en anlamlı serüvenidir.

Bu farkındalıkla bireyler daha güçlü, ilişkiler daha derin, toplumlar daha huzurlu olur. Her sabah yeni bir duygusal algıyla uyanmak, Zamantı gibi coşkuyla akmak ve mutmain bir kalple huzura ermek hepimizin hakkıdır. Bu gönül yolculuğuna çıkmak, daha güzel bir insanlık tasavvurunun ilk adımıdır.

ALGORİTMİK YÖNETİM VE DİJİTAL PATRONLUK: YAPAY ZEKÂ ÇAĞINDA ÇALIŞMA HAKKI VE KURUMSAL SORUMLULUĞUN DÖNÜŞÜMÜ

Hakan TOPUZOĞLU

Özet

Bu makale, yapay zekâ ve veri temelli sistemlerin çalışma hayatına entegrasyonu ile ortaya çıkan "algoritmik yönetim" kavramını sosyo-teknik bir perspektifle çok boyutlu olarak incelemektedir. İşe alım, performans ölçümü, görev dağıtımı ve denetim gibi geleneksel yönetici işlevlerinin algoritmalar tarafından kısmen veya tamamen üstlenilmesi, salt bir otomasyon süreci değil; "dijital patronluk" olgusunu doğuran yeni bir yönetsel düzen olarak ele alınmaktadır. Çalışmada, algoritmik otoritenin çalışma hakkı ve mahremiyet üzerinde yarattığı riskler küresel vaka örnekleri (Amazon, Deliveroo, Uber) üzerinden incelenirken, Avrupa Birliği (GDPR, Yapay Zekâ Yasası) ve Türkiye (KVKK) mevzuatı çerçevesinde çalışanların hukuki güvenceleri tartışılmaktadır. Algoritmaların "kara kutu" yapısının yarattığı asimetrik güç ilişkisini dengelemek amacıyla sendikal örgütlenmenin ve yeni nesil toplu iş sözleşmelerinin (TİS) kritik rolü vurgulanmaktadır. Makale, verimlilik odaklı dijitalleşmeye karşı; insanın stratejik ve etik denetim rolünü koruduğu, algoritmik denetim (audit),

itiraz hakkı ve şeffaflık mekanizmalarıyla desteklenen adil bir insan-yapay zekâ iş bölümü modeli önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Algoritmik Yönetim, Dijital Patronluk, Çalışan Hakları, Algoritmik Şeffaflık, Kişisel Verilerin Korunması (KVKK/GDPR), Toplu İş Sözleşmesi (TİS), İnsan-Yapay Zekâ Etkileşimi.

Abstract

This article provides a multidimensional examination of "algorithmic management"—a concept emerging from the integration of artificial intelligence and data-driven systems into the workplace—from a socio-technical perspective. The partial or complete assumption of traditional managerial functions by algorithms, such as recruitment, performance evaluation, task allocation, and supervision, is analyzed not merely as a technical automation process, but as a novel managerial paradigm that gives rise to the phenomenon of "digital bossism." The study investigates the risks that algorithmic authority poses to labor rights and workplace privacy through global case studies (e.g., Amazon, Deliveroo, Uber), while evaluating the legal safeguards available to employees under the legislative frameworks of the European Union (GDPR, AI Act) and Turkey (KVKK). Furthermore, it emphasizes the critical role of unionization and next-generation collective bargaining agreements (CBAs) in mitigating the asymmetrical power dynamics generated by the "black box" nature of algorithms. As an alternative to strictly efficiency-driven digitalization, the article proposes an equitable human-AI division of labor model wherein humans retain their strategic and ethical oversight roles, fortified by algorithmic audits, the right to appeal, and robust transparency mechanisms.

Keywords: Algorithmic Management, Digital Bossism, Labor Rights, Algorithmic Transparency, Protection of Personal Data (KVKK/GDPR), Collective Bargaining Agreement (CBA), Human-AI Interaction.

Giriş

Algoritmik yönetim, geleneksel olarak insan yöneticiler tarafından yürütülen karar alma, denetim, koordinasyon ve değerlendirme süreçlerinin yapay zekâ destekli algoritmalar aracılığıyla kısmen ya da tamamen yeniden düzenlenmesi anlamına gelir. Bu kavram, yalnızca teknik bir otomasyon uygulaması olarak değil, kurumların yönetim kültürünü, karar alma biçimlerini ve çalışanlarla kurduğu ilişkiyi dönüştüren sosyo-teknik bir yönetim modeli olarak değerlendirilmelidir. Dijital dönüşümle birlikte iş

alım, performans değerlendirme, vardiya planlama, çalışan takibi ve üretkenlik ölçümü gibi süreçler veri temelli karar sistemlerinin etkisine girmiştir. Bu süreçlerde algoritmalar, yöneticilerin kararlarını destekleyen araçlar olmaktan çıkarak yönetim pratiğinin görünmeyen ve giderek belirleyici hâle gelen aktörleri konumuna yükselmektedir.

Böylece kurumlarda kararın kaynağı yalnızca insan deneyimi, sezgi veya kurum kültürü değil; büyük veri, makine öğrenmesi, risk skoru, performans göstergesi ve tahmin modelleri olmakta-

dır. Bu dönüşüm, hız, maliyet ve verimlilik bakımından önemli imkânlar sunsa da çalışma hakkı, mahremiyet, açıklama hakkı ve kurumsal sorumluluk açısından yeni sorun alanları doğurmaktadır. Bu bakımdan algoritmik yönetim, yapay zekâ çağında yalnızca yönetimi destekleyen teknik bir araç değil, karar alma, denetleme, yönlendirme ve değerlendirme süreçlerinde kimi durumlarda "dijital patronluk" işlevi üstlenen yeni bir yönetsel düzen olarak değerlendirilmelidir.

Algoritmik Yönetimin Sosyo-Teknik Niteliği

Algoritmik yönetim, insan, veri, teknoloji ve kurum kültürünün karşılıklı etkileşiminden doğan sosyo-tekniik bir yönetim biçimidir. Bu yaklaşım, algoritmaları yalnızca teknik araçlar olarak değil, kurum içindeki sosyal ilişkiler, hiyerarşiler, güç yapıları ve örgütsel tercihlerle birlikte işleyen sistemler olarak değerlendirmeyi gerektirir. Bir algoritma aynı teknik yapıya sahip olsa bile farklı kurum kültürlerinde farklı sonuçlar doğurabilir. Katılımcı ve şeffaf bir kurumda algoritmik sistem karar desteği sağlayabilirken, katı ve gözetimci bir kurumda baskı aracına dönüşebilir.

Kurumların algoritmik yönetime yönelmesinde en görünür gerekçe verimlilik ve ölçek vaadidir. Bu vaade yalnızca kârı artıran bir mekanizma olarak değil, büyük veri ve karmaşık iş akışlarını yönetilebilir hâle getiren bir organizasyon kapasitesi olarak bakmak gerekir. İnsan kaynaklarında binlerce özgeçmişin kısa sürede taranması, lojistikte rota ve sürücü performansının analiz edilmesi, platformlarda milyonlarca kullanıcı ile hizmet sağlayıcının eşleştirilmesi bu kapasitenin somut örnekleridir. Ancak verimlilik, yönetim kalitesinin tek ölçütü olamaz. Çalışan refahını, adaleti, güveni ve insan onurunu zedeleyen bir verimlilik anlayışı uzun vadede kurumsal sürdürülebilirliği de zayıflatabilir.

Dijital Patronluk ve Yönetsel Gücün Dönüşümü

Dijital patronluk, algoritmik sistemlerin çalışanları izleme, performansı ölçme, görevleri dağıtma ve karar süreçlerini yönlendirme yoluyla fiilen yönetsel otorite kullanması anlamına gelen açıklayıcı bir kavramdır. Bu kavram, algoritmik yöneti-

min yalnızca yöneticiye yardımcı olan teknik bir araç olmaktan çıktığını, kimi durumlarda çalışan üzerinde doğrudan yönlendirici ve denetleyici bir güç hâline geldiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Bu dönüşümün gerçek dünyadaki yansımaları, uluslararası vaka çalışmalarında çarpıcı biçimde görülmektedir. Örneğin, İtalya'daki Bologna Mahkemesi'nin 2023 yılında verdiği bir karar, yemek teslimat platformu Deliveroo'nun kullandığı algoritmanın, kuryeleri ayrımcı bir biçimde değerlendirerek belirli grupları avantajlı vardiyalardan mahrum bıraktığını tescillemiştir [1].

Benzer şekilde, e-ticaret devi Amazon'un depolarında uygulanan algoritmik yönetim sistemleri, çalışanların hareketlerini saniye saniye izleyen tarayıcılar ve hız ölçüm metrikleri aracılığıyla sürekli bir performans baskısı yaratmaktadır. Hatta araştırmalar, bu tür sistemlerin yalnızca verimlilik artışı için değil, çalışanların sendikalaşma eğilimlerini tahmin etmek ve engellemek amacıyla bir kontrol aygıtı olarak da kullanılabildiğini göstermektedir [2]. Uber gibi taşıma platformlarında ise, algoritmanın sürücülere farklı ücretler sunarak "algoritmik ücret ayrımcılığı" uyguladığı ve bunun ABD işçi hukukunu ihlal edebileceği tartışmaları devam etmektedir [3].

Hukuki Çerçeve: Avrupa ve Türkiye Bağlamında Çalışan Hakları

Dijital patronluğun yarattığı otorite kayması, yasal düzenlemeler açısından önemli bir sınav niteliğindedir. Avrupa Birliği düzeyinde, Genel Veri Koruma Tüzüğü (GDPR) algoritmik yönetim karşısında temel bir koruma kalkanı sunar. GDPR'ın 22. maddesi, ilgili kişinin yalnızca otomatik işlemeye dayalı kararlara (bazı istisnalar dışında) tabi olmama hakkını güvence altına alırken; 13. ve 14. maddeler otomatik karar alma süreçlerinin mantığı hakkında şeffaf bilgi verilmesini zorunlu kılar [4]. Bunun yanı sıra, Avrupa Parlamentosu tarafından kabul edilen Yapay Zekâ Yasası (AI Act) istihdam ve çalışan yönetimi alanında kullanılan sistemleri "yüksek riskli" kategorisine alarak katı şeffaflık kuralları getirmiş, 2024 yılında onaylanan Platform Çalışması Direktifi ise platform işçilerine algoritmik kararlara

itiraz etme ve insan müdahalesi talep etme hakkını doğrudan tanımıştır [5]. Türkiye bağlamında ise algoritmik yönetim, 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK) çerçevesinde değerlendirilmelidir. KVKK'nın 11. maddesinin (g) bendi, "İşlenen verilerin münhasıran otomatik sistemler vasıtasıyla analiz edilmesi suretiyle kişinin kendisi aleyhine bir sonucun ortaya çıkmasına itiraz etme" hakkını düzenler [6]. Bu madde, Türkiye'deki çalışanlar için dijital patronluğa karşı en önemli hukuki dayanaklardan biridir. Ancak, uygulamanın henüz yeni olması nedeniyle, işe alım, performans değerlendirme veya işten çıkarma süreçlerinde algoritmik sistemlerin kullanımı konusunda içtihatların ve Kişisel Verileri Koruma Kurumu (KVKK) kararlarının daha da belirginleşmesi gerekmektedir. Türkiye'deki kargo şirketlerinin rota ve performans takibi ile yemek platformlarındaki kurye puanlama sistemleri, bu yasal çerçevenin en çok test edileceği alanlar olarak öne çıkmaktadır.

Sendikal Boyut ve Kolektif Pazarlık

Algoritmik yönetim tartışmalarının eksik bırakılan en önemli boyutlarından biri, konunun sendikal örgütlenme ve toplu pazarlık ile olan ilişkisidir. Çalışanlar, algoritmaların "kara kutusu" karşısında bireysel olarak savunmasız kalabilmektedir. Bu nedenle, Avrupa Sendika Konfederasyonu (ETUC) gibi üst kuruluşlar, algoritmik yönetimin sınırlandırılması ve denetlenmesi için sendikalara yönelik rehberler hazırlayarak "kara kutuyu açma" çağrısı yapmaktadır [7].

Algoritmaların kullanımı, işveren ile çalışan arasındaki asimetrik bilgi ve güç ilişkisini derinleştirdiği için, toplu iş sözleşmeleri (TİS) bu gücü dengelemenin en etkili aracıdır. Uluslararası düzeyde, UNI Global Union tarafından oluşturulan veri tabanı, dünya genelinde TİS'lere eklenen yapay zekâ ve algoritma yönetimi klotlarını listelemektedir [8].

Türkiye'de ise 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu, çalışma şartlarının düzenlenmesi kapsamında algoritmik sistemlerin TİS masasına getirilmesine yasal bir engel teşkil etmemektedir. Hukukçular, Türkiye'de algoritmik yönetimin disipline edilmesi için yeni bir

mevzuattan ziyade, mevcut TİS süreçlerine veri şeffaflığı, algoritma denetimi ve açıklanabilirlik maddelerinin eklenmesinin yeterli olabileceğini belirtmektedir [9].

İnsan-Yapay Zekâ İş Bölümü ve Pratik Çözümler

Yapay zekâ destekli yönetim açısından dengeli bir yaklaşım, insan ile algoritma arasındaki iş bölümünün doğru kurulmasını gerektirir. Algoritmalar dar kapsamlı, yüksek hacimli, tekrar eden ve ölçülebilir karar alanlarında güçlüdür. İnsan yöneticiler ise stratejik, sosyal, yaratıcı, etik ve bağlamsal karar alanlarında vazgeçilmezdir. İnsan yönetici, algoritmik çıktıyı kör biçimde uygulayan kişi değil, onu sorgulayan, açıklayan, denetleyen ve gerektiğinde durduran sorumlu aktör olmalıdır. Bu sorumluluğun kurumsal düzeyde hayata geçirilebilmesi için teorik tartışmaların ötesinde somut pratik mekanizmalara ihtiyaç vardır. Kurumların dijital patronluğun yıkıcı etkilerinden kaçınabilmesi için şu mekanizmaları işletmesi gereklidir:

Çözüm Mekanizması

Algoritmik yönetimin yıkıcı etkilerinden kaçınmak ve insan onuruna yaraşır bir çalışma ortamı inşa etmek için teorik tartışmaların ötesinde somut kurumsal mekanizmalara ihtiyaç vardır. Dijital patronluğun sınırlandırılması ve "insan-yapay zekâ" iş bölümünün adil bir zemine oturtulması için işletilmesi gereken temel çözüm mekanizmaları şunlardır:

Algoritmik Denetim (Audit)

İşletmelerde kullanılan algoritmaların, makine öğrenmesi modellerinin ve veri setlerinin; bağımsız üçüncü taraf denetçiler, akademisyenler veya yetkilendirilmiş kurumlar tarafından periyodik olarak teknik ve hukuki testlere tabi tutulmasıdır.

Algoritmaların içine gizlenmiş olabilecek ayrımcılıkları (örneğin; cinsiyet, yaş veya ırk temelli önyargılar) ve mantıksal hataları sistem devreye alınmadan veya ciddi zararlar vermeden önce tespit eder. Çalışanları, algoritmaların "kara kutu" (black box) yapısına karşı korur ve sistemin hukuki mevzuata (KVKK, GDPR) uyumluluğunu teminat altına alır.

Şeffaflık Raporları

Çalışanların performansını, vardiyalarını veya işe alım süreçlerini etkileyen algoritmik parametrelerin periyodik raporlar aracılığıyla şeffaf ve anlaşılır bir dille beyan edilmesidir. Bu raporlar, hangi verilerin toplandığını ve karar alma sürecinde hangi metriklerin (örneğin; hız, mola süresi, müşteri puanı) yüzde kaç ağırlığa sahip olduğunu açıklar. İşveren ile çalışan arasındaki bilgi asimetrisini azaltır. Çalışanların, kendilerini değerlendiren sistemin kurallarını bilmesini sağlayarak kurum içi güveni artırır. Ayrıca, sendikalar ve işçi temsilcileri için algoritmik süreçleri toplu pazarlık (TİS) masasına taşıyabilmeleri adına rasyonel bir veri tabanı sunar.

Kurumsal Etik Kurullar

İnsan kaynakları, hukuk, veri bilimi uzmanları ve çalışan temsilcilerinden oluşan kurulların, yeni algoritmik sistemlerin devreye alınmasından önce etik değerlendirme yapması.

Algoritmaların tasarım sürecini sadece yazılımcıların inisiyatifinden çıkararak sosyal diyaloga açar. Sistemlerin sadece "verimlilik" odaklı değil; psikolojik sağlık, mahremiyet ve işçi hakları ekseninde de değerlendirilmesini sağlar. Olası etik ihlalleri, kodlama (tasarım) aşamasındayken engeller.

İtiraz ve İnsan Müdahalesi Hakkı

Algoritma tarafından alınan kritik kararlara (işten çıkarma, terfi reddi, vardiya iptali vb.) karşı çalışanın insan bir yöneticiye itiraz edebileceği kurumsal kanalların açık tutulması. Yapay zekânın bağlamı (context) kaçırdığı, insani mazeretleri (hastalık, kaza, olağanüstü hâl) algılayamadığı durumları düzeltir. Yönetimsel süreçlerde "Sistem böyle karar verdi, yapacak bir şey yok" argümanını ortadan kaldırarak, nihai ahlaki ve hukuki sorumluluğun her zaman bir insanda (yöneticide) kalmasını sağlar.

Sonuç

Algoritmik yönetim, insan yöneticiyi bütünüyle ortadan kaldırmayan; ancak yöneticinin işlevini karar veren kişiden algoritmik çıktılar yorumlayan, sorgulayan, denetleyen ve etik süzgeçten geçiren kişiye dönüştüren bir yönetim biçimidir.

Bu dönüşüm, yöneticiliğin yalnızca emir verme veya karar alma faaliyeti olmadığını, aynı zamanda veriyle üretilen kararların anlamını, sınırlarını ve sonuçlarını değerlendirme sorumluluğu taşıdığını göstermektedir. Çalışma hakkı, algoritmik çağda veri adaleti, eşitlik ve açıklanabilirlik ilkeleriyle birlikte düşünülmelidir. Algoritmik yönetimin meşruiyeti, yalnızca sağladığı verimlilikle değil; hukuki çerçeveye (GDPR, KVKK) uyumu, sendikal haklara saygısı ve kurumsal düzeyde işlettiği şeffaflık mekanizmalarıyla ölçülecektir. Yapay zekâ çağında iyi yönetim, insanı algoritmaya teslim eden değil, algoritmayı insan onurunun, adil çalışmanın ve kurumsal sorumluluğun hizmetine veren bir model olarak inşa edilmelidir.

Referanslar

[1] Italian Court rules that the Deliveroo Algorithm Discriminates Workers. Eurofound. <https://apps.eurofound.europa.eu/platformeconomydb/italian-court-rules-that-the-deliveroo-algorithm-discriminates-workers-106121>

[2] How Algorithmic Management Shaped Amazon's Antiunion Campaign. SAGE Journals. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/23780231251318389>

[3] On Algorithmic Wage Discrimination. Columbia Law Review. <https://columbialawreview.org/content/on-algorithmic-wage-discrimination/>

[4] Algorithmic Management in the Platform Work Directive. Kluwer Law Online. <https://kluwerlawonline.com/journalarticle/International+Journal+of+Comparative+Labour+Law+and+Industrial+Relations/41.3/IJCL2026002>

[5] Regulating algorithmic management in the Platform Work Directive. Wolters Kluwer. <https://legalblogs.wolterskluwer.com/global-workplace-law-and-policy/regulating-algorithmic-management-in-the-platform-work-directive-correcting-risky-deviations/>

[6] 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu. Mevzuat Bilgi Sistemi. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6698&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

[7] Unions break open 'black box' of algorithmic management in new guide. ETUC. <https://www.etuc.org/en/pressrelease/unions-break-open-black-box-algorithmic-management-new-guide>

[8] A database of AI and algorithmic management in collective bargaining agreements. UNI Europa. <https://www.uni-europa.org/news/a-database-of-ai-and-algorithmic-management-in-collective-bargaining-agreements/>

[9] Algoritmik Yönetim ve Kara Listeye Karşı Yeni Nesil Toplu İş Sözleşmeleri. Forseti Hukuk. <https://www.forseti.com.tr/genel/sendika-algoritmik-yonetim-tis/>

TARİH BOYUNCA TÜRK KARAKTERİ: TÜRK'Ü TÜRK YAPAN ORTAK ÖZELLİKLER

Osman KARAKEBELİ

Giriş

Derin bir öz geçmişi olan Türklerin genel özellikleri ile ilgili bir çalışma bu. Burada Türklerin geçmişten günümüze var olan özelliklerini kaynakları ile bahsetmek isteriz. Bu konu ile ilgili birçok kaynakta bilgilerin verildiğini de öğreniyoruz. Geçmişten günümüze kadar Türk tarihine bütüncül bir bakış açısıyla baktığımızda birçok İmparatorluk ve Devlet kurmasıyla birlikte birçok boya sahip olan Türklerin zaman içerisinde birden fazla değişen şartların etkisiyle de toplumsal karakterinde de bazı etkilerin oluştuğunu öğreniyoruz. Bunların arasında din unsuru, birlikte yaşadığı toplumların etkisi, dünyadaki sistemsel değişiklikler gibi birden fazla unsur da örnek gösterilebilir. Bir de buna ek olarak birçok Türk boyunun da kendisine özgü bir karakteri de olduğunu öğreniyoruz. Bu unsurlara rağmen geçmişten günümüze bütün Türklerin de ortak özelliklerinin var olduğuna da inanabiliriz. Buna örnek olarak Türklerin birçok devlet kurarken mecburi olarak teşkilat kurmasıyla teşkilatçı bir özelliklerinin olduğunu da anlıyoruz. Tabii ki bu özelliğinin dışında da başka özellikler de gözlemlenebilir. Türk'ü Türk yapan konulu bu çalışmamızda tarih boyunca Türk karakterini ele alırken ilgi çekici yönleri ile de karşılaşabiliriz.

Fransız tarihçi Jean Paul Roux'un tabiriyle dünyanın tüm eski halklarının kaderiyle harmanlan bir kaderi olan Türklerin özellikleri arasında maddi ve manevi sağlamlık, yüksek onur, verilen söze sadık kalmak, ihanet edenlere karşı acımasızlık, ırkçılıktan uzak oluş, vurgulu bir askeri anlayış ve buna uygun erdemler, gözü peklilik, savaşanlar arası dayanışma, üste kesin itaat, kendisinin ve başkasının hayatını hiçe saymak, idarecilik ve muhasebe anlayışı, arşivleme becerisi, toplumsal sınıfların çok güçlü bir şekilde yapılandırılmış olması, bilim ve sanat sevgisi, büyük mimarlık başarıları, kadınların toplum içindeki şaşırtıcı ve sağlam konumları, din ve tasavvuf alanında merak gibi konular yer alır. Bunlarla birlikte Türklerde İmparatorluk kurma eğilimi olup yeryüzünün hükümdarı olduğundan da bahseden Roux'un yazılarında Türklerin doğüstü güce sahip olduklarına ya da Tanrıyla ilişkileri olduklarına inandıkları her unsura karşı doğuştan saygılı olup bunlardan çekindikleri bilgisine de ulaşırız. Türklerin dinle ilgili her bir unsura karşı büyük merakları olup Müslümanlık dışında da birçok dini benimsediklerini öğrenirken Türklerde hükümdara itaatin kural olup toplum içinde insan öldürme, hırsızlık, zina, ırza geçmenin suç olduğunu da öğreniyoruz.

niyoruz.

Savaşçı bir toplum olarak ön plana çıkan Türklerin akınlardan önce girecekleri yere casuslar göndererek kendilerini korkunç gösterme taktiğiyle psikolojik savaş taktiğini uyguladıklarını da öğreniyoruz. Bununla birlikte Türklerin savaşta kullandığı korkunç sesler olan "Ur Ah ! Haydi Vur" sesinin batılılarda Hurra ünlemine dönüşmesi de Türkler ile ilgili ilginç bilgiler arasında. Burada da Türklerin savaşçılık özelliği ile ilgili önemli bilgilere sahip oluyoruz.

Eski Türklerin yaşamlarına da baktığımızda önemli bilgilere de sahip oluyoruz. Bunlar arasında Türklerin at üstünde yemek yiyerek bazen de at üstünde uyumalarıyla birlikte Hunların atlarından inmeden beslenebilmek için eyerlerinin iki yanındaki ceplere yerleştirdikleri kurutulmuş etleri yedikleri bilgisi de verilir. Aynı zamanda Türklerde kadınların da toplumsal yaşamda önemli rolleri olduğunu da öğrenirken Avrupalıların, Türk kadınlarının ata binip ok atıp araba sürdüklerini görünce çok şaşırdıkları bilgisi de ilgimizi çekebilir. Son yüzyıllarda futbolun dünyada etkili bir spor dalı olduğunu bildiğimiz gibi Türklerde kadınların oynadığı ayak topu oyununun da geçmişte görüldüğünü de öğreniyoruz. Son cümlelerimiz arasında at ve kadın ögesi ön plana çıkarken Türklerin değer verdiği öğeler arasında At, Kadın ve Silah unsurları ile ilgili bir söz de aklımıza gelebilir.

Eski Türklerle ilgili toplumsal içerikli bilgiler arasında kan kardeşliği ögesi ön plana çıkarken kanı birbirine karıştırıp kan içme yolu ile kan kardeşi olma

konusuna da değinilir. Birden fazla spor dalına da değer verilen Türklere at yarışı, güreş, ok atma, cirit ve hayvan güreşleri yapılan sporlar arasında görülür. Türklere deve güreşlerinin kadim bir gelenek olduğunu da öğreniyoruz. Evlenme, ergenlik ya da erginlenme, elçi kabulleri, antlaşmalar, yeminler gibi durumlarının şölen yapmak için bir bahane olduğunu da öğrenirken burada Türklerin çok konuksever olduklarını da öğreniriz. Bu şölenlerde de bolca tüketilen içeceğin Kımız olduğu bilgisi de verilir.

Konu arasında Avrupa veya Avrupalılar konusu da geçerken bir karşılaştırma yapmak gerekirse Avrupa tarihindeki Engizisyon mahkemelerine karşı olumsuz bir bakış açısı içerisinde olurken Eski Türklere bu Engizisyon meselesinin olmadığını da öğreniyoruz. Türklerin Avrupa kıtasındaki varlıkları ile ilgili olarak geçen bir bahiste Büyük Türkiye'nin parçalanmasıyla Balkan toplumlarına Türklerin danslarının, kumaşlarının, rakı ve alkollerinin, konutlarının bırakıldığı gibi dünyaya da şiş kebab ve yoğurdunu bıraktıkları bilgisi verilir. Avrupa'nın birden fazla konudaki gelişiminde Türklerin tetikleyici rolü olduğunu öğrenirken de Protestanların da hayatlarını Türklere borçlu olduğunu da öğreniyoruz (1).

İlk Türk devlet ve imparatorlukları döneminden başlayarak yakın tarihimize kadar birçok milletin Türkler ile ilgili yazdıklarına da baktığımızda Türklerin özelliklerine dair birçok unsur karşımıza çıkar. Bunlar arasında Asya ve Avrupa'dan Türk olmayan milletlerin de Türkler ile ilgili gözlemlerine dair bilgiler mevcut. Avrupa'nın her türlü milletlerinden Roma dönemine kadar birçok kaynak Türklere bahsederken Arap ve Fars kaynaklarında da Türkler ile ilgili bilgilere ulaşılır.

Türk karakteri arasında kesin anlamda ahlaka dair birden fazla unsurun varlığına dair bilgiler de verilirken sürekli doğru konuştuklarına dair bilgiler de verilir. XVII. Asırda M. Baudier'in Türkler için merhamet, şefkat ve insanlara yardımda bütün milletlerden ve hatta Hristiyanlardan da üstün olduklarını söylediği gibi Avrupalıların Haçlı Seferleri esnasında Rumların materyalist ve hilekarlıklarından şikayet ettiği bilgileri de verilir. Avrupalıların Türklerin kahramanlığına, merhamet ve insanlığına karşı hayran oldukları bilgisi de dikkatimizi çeker. Avrupalıların Türklerin doğruluktan ve iyilikten ayrılmadıklarını, fazla kara tenezül etmediklerini söylemesi de Avrupalıların Türkler ile ilgili verdikleri bilgiler arasında. Buna ek olarak da Türklerin kendilerini bütün milletlerden üstün ve cesur bildikleri gibi Hristiyan ve Yahudileri küçük görüp Avrupalıları da hafif insanlar saydıkları bilgisine ulaşırız.

Eski çağ hükümdarlarının yabancı kavimlere karşı

yaptığı zulüm ve katilleri ile gururla bahsederken Gök Türk kitabelerinde bu türlü öğrenme ve süslemelerden bahsetmediğini de öğreniyoruz. Türkler hakkında Irkçılıktan uzak durulduğuna da dair bilgiler verilirken Gök Türklerin barışı kurmak ve korumak ile öğündüklerini de öğreniyoruz. Haçlı seferleri sırasında Türklerin yardımsever ve şefkatli davranışıyla Müslüman olan Üç Binden fazla Avrupalının Müslüman olduğu bilgisi Türklerle ilgili bir diğer bilgiler arasında. Türklerin bütün dünyaya iyilik yaymaya çalışan insanlar olup dindar, hayırsever, faizci olmayan, alkol kullanmayan, parasıyla oyun oynamayan, nizama düşkün olduklarının Thevenot tarafından dile getirildiğini öğreniyoruz. Türklerde pahalı mal satanların mahkemede cezalandırıldığı, alışveriş yapan çocuğun aldatılmasına cesaret edilmediği bilgisi de verilir. Türklerin temizliğe değer verip sık sık hamama gittiği gibi yaşamak için yediği ancak yemek için yaşamadıkları bilgisi de bizi şaşırtabilir (Thevenot, Relation d'un veyage fait eu Levant, Paris 1665, s. 58, 70, 111,112, 126). Bununla birlikte Türklerin Türklerin hırsızlığı insan haysiyetini yıkan bir fiil olarak bildikleri de geçmişteki Türk ahlakına dair ilgi çekici bilgiler arasında.

Dini konularda hoşgörü sahibi olmasıyla da ön plana çıkan Türklerin kendi dininden olmayan insanların değerlerini de koruduğuna dair bilgilere de ulaşırız. Buna örnek olarak Haça tecavüz eden Emir Karaca'nın 1182'de Ahlat Şahı tarafından Malazgirt de idam edilmesi ilginç örnekler arasında. Tafur'a göre de Türklerin eski binaları mukaddes sayıp hiçbir şeyi tahrip etmedikleri bilgisi ilginçtir.

Türklerin dostluk ve kardeşlik tesisinde kanlarını kımıza akıtıp içmelerine “ and “ veya “ and içme “ adını verdiklerini de öğrenirken duygusal yapıları ve bağlılığa dair insan ilişkilerinde ileri seviyede olan bir toplum olduğunu da düşünebiliriz. Her toplumda farklı toplumlarla ilişkiler sırasında etkileşim oranlarının varlığının söz konusu olduğunu düşünürken verilen bilgilere baktığımızda Türklerin etkileşim oranının da yüksek olduğunu da düşünebiliriz. Buna bağlı olarak da özellikle Avrupa'da birçok Türk boyunun kimliğini kaybederek birlikte yaşadığı diğer toplumlar arasında kaybolduklarını da düşünürken haksız da sayılmayız. Bir dönemden sonra çok uluslu bir yönetim olma konusunda fazlasıyla ileri giden Devlet-i Alliyeye döneminde “ Devletin malı deniz, yemeyen domuz “ sözünün doğması meselesini de Türklerin diğer topluluklarla etkileşimi ile ilgili olduğunu da söyleyebiliriz. Bu durum da aklımıza Aşık Seyrani'nin “ Ermeni'nin Rum'un yağlı ketesi, kaypak Müslümanı dinden çıkarır ” sözü gelir (2).

Bütün bir insanlık tarihinde Türkleri ön pla-

na çıkararak unsurlar arasında da birden fazla konuda “ ilk’ler”e imza atması diyebiliriz. Bu ilkler arasında tekstil, metal, hayvancılık, siyasal ve askeri gibi konulara dokunan birçok unsuru görebiliriz. Mesela Türkistan’da oturan ve çok eski bir zamanda avcılık hayatından hayvanları ehlileştirmeye geçen ilk kavim olarak Türklerin işaret edilmesi bu duruma bir örnek. Bu örneğin içerisinde de atın ehlileştirilmesi ve atlı-çoban ortaya konmasının ilk Türklere bağlanmasını ön plana çıkarabiliriz. Bu konuda “At Türk’ün kanadadır” sözü aklımıza gelirken de yine Türk tarihinden bahsederken yolumuz Atlara çıkıyor. Çinlilerin de ata binmeyi M.Ö. 300 yıllarında Asya Hunlarından öğrendiklerini hatırlatırken S.V Kieselev in tespitine göre savaşçı kavimlerin etrafa hakim olmaya başlaması dünya harp tarihinde 3500 yıllık “ Savaş atı çağı” açan kültür hamlesini de hatırlatabiliriz (3), (4), (5). İlk çağlarda atı kullanan diğer ulusların da Türkler ile ilişki içerisine olduğunu da düşünürken Türk tarihi ile atın kullanım tarihinin aynı güzergahta ilerlediğini düşünüp “ Atın olduğu yerde Türk de vardır” sözünü kullanabiliriz. İlk çağlarda İtalya, Mısır, Ön Asya, Anadolu ve Doğu Avrupa’daki birçok toplumun da at kullandığını öğreniyoruz. Bu durumda eski çağlarda Türklerin sadece Türkistan’da kalmadığı düşüncesi de aklımıza gelirken Hazar Denizi’nin batısında da varlık gösterdiklerini de düşünebiliriz.

Türklerin ilkleri konusunda da bir diğer örneğin de Cumhuriyetimizin ilk dönemlerinde de siyasal öncüler arasında yer almasıyla birlikte bazı milli tarihçileri de yetiştirmesiyle de “ Hocaların hocası” diyebileceğimiz Mehmet Fuat Köprülü tarafından verildiğini açıklayabiliriz. M. F. Köprülü’nün “ Bir Türk Hukuku Yok mudur” adlı eserinde Türklerin ilk siyasi kadrolarının vücuda getirmiş olması ve ilk kanun koyucu millet olması konusuna değindiğini öğreniyoruz (7). İnsanlık tarihinde etkileri ve katkılarıyla birçok ilke imzalarını atan Türklerin birçok topluma göre birçok medeniyet unsurlarını ortaya çıkarıp birçok topluma da ihraç ettiğine inanabiliriz. Bununla birlikte Hind-Avrupalı kavimlerin devlet kuruculuk, teşkilatçılık ve siyasetteki başarılarının bozkırlı unsurlar ile temas etmelerinin sonucu olduğunu da W. Koppers’den öğreniyoruz (4).

Avrupalı birçok toplumlar ile Roma’ya da birden fazla konuda etkisi ve katkısı olan Türklerin tekstile dokunan konular arasında da etkilerinin dokunduğunu öğreniyoruz. Bozkır kıyafetlerinin Roma’da yaygınlık gösterdiğine dair bir bilgiyi G. Feher’den öğrenirken Romalıların gömlek giymesinin Türklerin sayesinde olduğunu da öğreniyoruz. Bununla birlikte Romalıların keten gömlek giydiğini ilk defa Hunlar-

dan gördüğü bilgisini de F. Grenard’dan öğrenirken Justinianus devrinden itibaren başkent İstanbul’da Hun, Bulgar, Avar kıyafet ve traşı moda haline geldiği bilgisi de bize ilginç gelebilir. Romalıların tarihine baktığımızda birçok Türk yönetimleri ile birçok konuda temaslarının olduğunu öğrenirken Hazarlar ile de sıkı bir temasının olmasıyla ilgili ilginç bir bilgi karşımıza çıkar. Hazar prensesi Çiçek’in Bizans sarayına gelin gittiği zaman giydiği Türk tipi imparatoriçelik elbisesinin gittiği yerde moda olması da ilginç çeken bilgiler arasında. Kaşgarlı Mahmut’un Divan-ı Luga’tit Türk adlı eserinde de eski Türklerde elbiseler için ütü kullandıklarına dair bilgi de ilginçtir.

Türklerin karakteristik yapısıyla ilgili bilgilere devam ederken yine yabancı kaynaklar içerisinde Bizans İmparatorları Herakleios ve Leon VI. Phylosophos tarafından hazırlanan Taktika adlı eserde Türklerin Hür insanlar olup servete pek değer vermediği yazılması da önemli bilgiler arasında (13). Hunlarda ve diğer Türklerde de saygı ve ahlak konusunda bazı bilgilere de rastlıyoruz. Bunlar arasında Türklerde saygı alametinin attan inmek, börtük ve başlıkları çıkarmak olduğu bilgisıyla birlikte dizin birini yere koymak suretiyle selamlama adeti için de “ Hun Selamı” adının verildiğini öğreniyoruz (14), (15). Türklerin namus ve iffetine düşkün bir toplum olduğu bilgisine yabancı kaynaklardan da ulaşıldığı bilgisine Afet İnan sayesinde ulaşırken kadınların toplumdaki yeri ile ilgili bazı kaynaklarda da bilgiler verilir. Türk kızlarının manevi zenginliği, temizliği, mücadeleci özelliği, ailesine ve sevgilisine sadakatli oluşunun hayran bırakan yönüyle birlikte kadınların toplumda önemli bir yere sahip olduğunu öğreniyoruz. Gürcü kaynaklarında öfkeli ve birden kızın anlamına geldiği bilgisine ulaştığımız ve bu unsurun da toplumsal karakteriyle ilgili olduğunu düşündüğümüz Kumanlar ile bağlantılı olduğuna dair işaret edilen Kıpçaklarda erkeklerin hanımlara aşırı saygı duymasıyla birlikte kadınların erkeklerden daha üstün oldukları bilgisi verilir. Türklerde kadınların erkeklerle beraber ve hayatın bütün safhalarında var olduğunu da öğrenirken namus konusunda hassas olup zinanın toplumda hiç hoş karşılanmayan bir yönü olduğu da belirtilir. Kıpçak kadınlarının da zaman zaman devlet idaresinde etkili oldukları da verilen bilgiler arasında (17), (18).

Türklerin ahlaki yapısıyla bağlantılı olduğunu düşündüğümüz bir örneği de Prof. Dr. Osman Karatay’dan öğreniyoruz. Bu konunun da biraz argo olan bir söz ile birlikte Türklerin bazı konular da namus kavramı ile ilgili bir olgunun eski Türklerdeki varlığını anlamamızı sağlayacak bir örnek diyebiliriz buna. Eski Türk – İran ilişkileri sonucunda Türklerin

İran da şahit olduğu bir olgunun kendilerinde olmayan ve asla kabul etmedikleri ahlak dışı bir meselenin örneği bu. İran'da ilk komünistler olarak kabul edilen Mazdekilere karşı İran şahı Kavad'ın Ak Hunlardan yardım istemesi ve Ak Hunların İran'ı Mazdeklerden büyük oranda temizlemesiyle birlikte Türklerin Şah ile ilgili şahit olduğu bir konu vardır. Bu konunun da İran Şahı Kavad'ın eşini başkalarına sunan sapıklığı diyebiliriz. Türkler tarafından o gün bu gündür bu sapıklığa şahit oldukça bu İran şahının adını anmasının da bu güne kadar gelen olumsuz bir kelimenin tarihsel kökleriyle ilgili olduğunu da böylece anlıyoruz. Burada da eski Türklerde var olmayan bir ahlak dışı durumun varlığı söz konusu (19).

Gök Türkler dönemi ile ilgili de kaynaklara baktığımızda Türk karakteri ile de ilgili önemli bilgiler verilir. Bu örnekler arasında Gök Türklerin çok dürüst insanlar olduklarına dair Çin devlet adamı P'ei Chü'nün imparatoruna sunduğu rapor ilginçtir. Bu konuda Çin devlet adamı P'ei Chü'nün Türklerin dürüst olmasına rağmen Soğdluların çok zalim, gaddar ve hilekar olduklarından bahsedildiği ile birlikte Soğdların öldürülmesini teklif ettiğini öğreniyoruz. Gök Türkler tarafından kadına verilen önem de ön plana çıkarken Bilge Kağanın annesi hakkında övgü dolu sözleri dikkatimizi çeker. Türklerde cariyeliğin hoş olmayan aşağılayıcı bir durum olduğu gibi cariyeye anlamına gelen küng kelimesinin Çince olduğunu da öğreniyoruz. Bir erkeğin bir kızı sevdiğinde akrabalarından birini kızın ailesine göndererek teklifte bulunması geleneğinin Gök Türkler dönemindeki varlığını da öğrenirken Gök Türklerde kız çocuklarına önem verilip kızın miras hakkının çeyiz olarak koca evine gittiği bilgisi de verilir. Bunlarla birlikte dürüstlüğü karşı verdiği önemle ilgili bir örnek de ilginçtir. Bizanslıların Gök Türkler ile yaptıkları ittifaka uygun hareket etmemesi üzerine Bizans topraklarına giden Türk Şadı'nın Bizans elçisine yalancı olduklarını söyleyerek "on diliniz var ama hileniz birdir" diyerek on parmağını azına sokmasının bu konuda ilginç bir örnek olduğunu düşünüp bu durumun yüksek bir karakter olduğunu da düşünebiliriz (20).

Hun ve Gök Türk mirasçısı olarak kabul ettiğimiz ve özellikle Batı Türkleri olarak anılan 24 Oğuz boylarının Anadolu'daki mensuplarının karakteristik özellikleri ile ilgili de Prof. Dr. Faruk Sümer'in Oğuzlar adlı eserinde de ilgi çekici bilgiler görürüz. Bu eserde Türkistan'daki Türkmenlerin geçmişteki Oğuz kimliğini oluşturan özelliklerini unuttukları bilgisi verilirken günümüzde Oğuz tipini en fazla Batı ve Güney Anadolu'da Yörük adı verilen toplulukların temsil ettiği dile getirilir. Oğuz Türklerinin asıl ve gerçek mü-

messillerini görmek için Türkistan'ı değil Anadolu'yu dolaşmak gerektiğini belirten Prof. Dr. Faruk Sümer bugünkü Anadolu Türklerinin ruhi davranışlarının ataları Oğuz Türklerinininkinden farksız olduğunu öne çıkarır. Anadolu Türklerinin sakin görünüşlü, serin kanlı, duygularını pek belli etmeyen insanlar olup güler yüzlü olmasıyla birlikte Anadolu Türklerinin çabuk kızmayıp birden parlayıp sönmedikleri bilgisini verir. Anadolu Türklerinin ayrıntı kabardı mı kasırga gibi esip önünde durulmadığı ve kin tutmadığı bilgisiyle birlikte öğrenilen duygularının önlenemez bir aşırılıkta olmadığını da söyler. Çabuk barışıp merhamet duygularının kuvvetli olduğu ve latifeden hoşlanıp gerçekçi oldukları, akıllarının hislerine hakim olduğu, öğünme duygularında aşırılık görünmediği bilgisi de dikkate değerdir. Anadolu Türklerinin bir arada yaşamaktan hoşlandıkları, milletlerine bağlı ve yurtsever oldukları, Konuk ve yardımseverliklerinin sadece insan sever olmalarından ileri geldiği bilgisi de önemlidir. Dünya toplulukları arasında asla fark gözetmedikleri de karakteristik olarak belirtilirken düz kara saçlı, ela gözlü, yuvarlak yüzlü, düz burunlu insanlar oldukları bilgisi de fiziksel özellikleri ile ilgilidir. Aralarında mavi gözlü olanların az olmasıyla birlikte pek çoğunun beyaz tenli olup yüz ve ellerindeki esmerliğin güneş yakması ile ilgili olduğu da belirtilir. Boylarının ortadan uzun olup at üstünde heybetli göründükleri bilgisi de değerli bilgiler arasında (21). Böylece de Anadolu'daki Oğuz-Türkmen karakteristik yapısını da değerli bir kaynaktan öğreniyoruz.

Türk'ü Türk yapan öğeler arasında birçok özellik ön plana çıkarken durağan olmayan hareketli bir yaşam tarzının da ön plana çıkarıldığını öğreniyoruz. Öz geçmişi boyunca tabii ki yerleşik hayatta olanların da varlığı söz konusu iken büyük bir çoğunlukla eski Türklerde göçebelik unsuru da ortaya çıkıyor. Türklerin birden fazla kıtada kendisini göstermelerinin ardında hareketli bir yaşam tarzı ön plana çıkarken W. Barthold'un "Türk göçebelikten ayrıldığı vakit, Türk olmaktan çıkıyor" sözü de aklımıza gelir (22). Bununla birlikte göçebe Oğuzların yerleşik hayata geçmiş eldaşlarına küçümseme ile tembel anlamında Yatuk demesi de kayda değer bir durum. Bu bilgilere de baktığımızda Türk'ün karakterini oluşturan unsurlar arasında göçebeliliğin mühim bir rolü olduğunu da düşünürken yerleşik hayatta olanların da varlığını öğreniyoruz.

Türk'ü Türk yapan özellikler arasında Türk dünyasının öncü toplumlarından Oğuzlar ile ilgili olarak da yine Prof. Dr. Faruk Sümer önemli bilgiler verir. Bunlar arasında 10. Yüzyılda Oğuz elinde kadınların diğer Türk ellerinde olduğu gibi erkeklerden kaçmayıp yüzlerini örtmedikleri ve bu hususun Türkiye'de oymaklarda ve köylerde zamanımıza kadar devam ettiğini öğreniyor-

ruz. Fransız araştırmacılarından V. Langois'in Türkmenleri Yakın Doğu'daki en medeni insanlar olarak vasıflandırdığı bilgisini de ek bilgi olarak görebiliriz. Oğuzlarda zina ve gulamparlık gibi geleneklerin olmadığı gibi Türk kadınlarının İslam dünyasında iffetli kadınlar olarak tanındığı bilisi de verilir. Bunlarla birlikte belki ize biraz olumsuz gelse de Oğuzlarda kan davası adetinin de olduğunu öğrenirken aklımıza yurdumuzun Doğu ve Güneydoğusundaki unsurlar da gelebilir (21).

Günümüzde Irak olarak anılıp bir diğer yaygın adıyla Mezopotamya coğrafyası içinde Abbasiler döneminde 777-869 yılları arasında Basra, Bağdat ve Samarra şehirlerinde yaşayan ünlü Arap edibi El Cahız'ın de Türkler hakkında önemli bilgiler verdiğini öğreniyoruz. Menakıbü Cündi'l Hilafe ve Fazailü'l Etrak yani Hilafet ordusunun menkıbeleri ile Türklerin Faziletleri adlı eserinde El Cahız Türk karakteri hakkında verdiği bilgiler ile bizi aydınlatır. Bu eseri de önemli bir kaynak olarak görebiliriz.

El Cahız, eserinde Türklerle ilgili olarak yaltaklanma, övgü, nifak, koğuculuk, yapmacık, gıybet, riya, dostlara iyilik için israf bilmezler cümlesini de kullanır. Bununla birlikte Arkadaşlarına zulmetmez, bidat nedir bilmez ve adetlerine aşırı bağlı olduklarını dile getirir. Çeşitli fikirler onları bozmamıştır, başkalarının malını hile ile saymazlar der. Onların tek ayıbı ve kusuru olarak da vatanlarını sevmeleri ile yağma ve talana düşkünlükleri olduğunu da izah eder. Türklerin bozkırlardaki eğlencelerinden de bahsederken enerjilerinin tamamen sönmelerini istemediklerinden de bahseder. Türklerin kadınlarının da erkekler gibi olduğundan bahseden El Cahız Türkler için Allah yeryüzüne ne kadar özellik vermişse Türklerin ülkesinde toplanmıştır sözünü de kullanır. Türklerin fiziksel özellikleri olarak da bıyıkları sarışın, ciltleri kırmızı ve kafaları büyüktür der.

Yine El Cahız'den Türklerin özellikleri hakkında bilgi vermek gerekirse bir yerde durmayı, uzun müddet kalmayı ve haylazlığı sevmediğini öğrenirken sakinlikten nasipleri olmayan ve bünyelerinin hareket üzerine kurulduğunu da öğreniyoruz. Türklerin Ruh gücünün bedenlerindeki güçten fazla olduğunu belirten El Cahız Türklerin ateşli, hararetlı, uğraşıcı ve kavrayışlı olduğu bilgisini de verir. Hatıraları çok, bakışları keskin olan Türklerin kıt geçimi acizlik ve uzun müddet bir yerde kalmayı da ahmaklık olarak saydığını da belirtir. Rahatı ayak bağı ve gazayı terk etmeyi de zillet sebebi saydıklarını da öğreniyoruz (23).

Sonuç olarak bu verdiğimiz bütün bilgilere dayanarak en eski Türkler ile ilgili bazı boyların da ayrı olarak farklılaşan bazı özellikleri ile birlikte bütüncül bir Türk karakterinin birçok özelliğine dair bilgilere ulaşıyoruz. Bu özelliklere baktığımızda da bütün bir insanlık içerisinde mücadeleci, teşkilatlı, akıllı, ahlaklı, cesur, karak-

terli vb. birçok özelliği ile ön plana çıkan bir yapılarıyla birçok ulusun etkilendiği ve örnek aldığı da öğreniyoruz. Türk karakterini etkileyen unsurlar arasında başka topluluklar ile iletişim ve etkileşim, yaşadığı her türlü alanın iklim ve coğrafi özelliklerinin de etkili olduğunu da hatırlatmak gerekir. Bununla birlikte Türklerin kalıtsal ve fiziksel özellikleriyle de kendine özgü bir özelliklerinin olduğunu da düşünebiliriz. Geçmişten günümüze yeryüzünün birçok yerinde varlık gösterdiğini de öğrendiğimiz Türklerin birçok topluma, birçok konuda öğretmenlik yapmış bir ulus olduğunu da verilen bilgilere göre anlarız. Son yüzyıllara baktığımızda da değişen güç unsurlarının ve değişen sistemin bütün bir Türk dünyasını olumsuz yönde etkilediğine inanabiliriz. Günümüzde bağımsız olmayan Türklerin de var olduğunu bilmek bize üzücü gelmesiyle birlikte bazı Türk olmayan yönetimler içerisinde bağımsız olmayan birçok Türk'ün çok büyük sorunlarla ve acı verici durumlarla da karşı karşıya kaldığını üzülenek öğreniyoruz.

Kaynakça

1. Jean Paul Roux. Türklerin Tarihi, Pasifikten Akdeniz'e 2000 Yıl. Kabalcı Yayınevi, Yedinci Basım Ağustos 2010 Çağaloğlu İstanbul. s. 23, 27, 41, 44, 45, 130, 136, 139, 140, 151, 153, 251, 445.
2. Prof. Dr. Osman Turan Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi Turan Neşriyat Çağaloğlu İstanbul 1969 İkinci Cilt s. 7, 126, 127, 131, 132, 140, 166, 208, 220, 236, 250.
3. W. Schmidt, Rassen und völker ..., II. Luzern, 1946. Bk. DTCF Dergisi V, 3, s. 346 vd.
4. W. Koppers, İlk Türklük ve İlk İndo-Germenlik s.461, 471,
5. T'oung Pao XXIV. S. 263 vd : W. Eberhard Çin kaynaklarına göre Orta Asya'da at cinsleri, s. 189.
6. A. Berthelot, L'Asie ancienne ..., s. 22
7. M.F. Köprülü, Bir Türk hukuku yok mudur ? s. 417.
8. G. Feher, A Bolgar- Törökök..., s. 99
9. F. Grenard Asyanın üstünlüğü ve düşkünlüğü s. 12.
10. B. Szasz, A. Hunok..., s. 543, n. 104
11. Gy. Moravcsik, Die Herkunft des Worter Tzitzakion, s. 176.
12. Divanü Lügat it Türk Tercümesi Çeviren Besim Atalay Türk Dil Kurumu Yayınları Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara 1985 s.. 348.
13. Gy. Moravcsik, Bölcs Leo Taktikaja..., s. 340
14. Fr. Altheim, Geschichte der Hunnen, I, s. 258 IV, s. 304
15. W. Eberhard, TM, VII- VIII, s. 167
16. Afet İnan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi (Ankara) VI, 3, s. 136
17. Doç. Dr. Ahmet Gökbel, Kıpçak Türkleri, Ötügen Neşriyat Beyoğlu / İstanbul s. 187, 188, 189.
18. Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu Türk Milli Kültürü Boğaziçi Yayınları 2. Baskı İstanbul 1983 s. 175.
19. Prof. Dr. Osman Karatay Türklerin Kökeni Kripto Yayıncılık Ankara 2011 1. Baskı s. 235.
20. Prof. Dr. Ahmet Taşağıl Bozkırın Kağanlıkları Kronik Kitap İstanbul 2021 s. 123, 189, 192.
21. Prof. Dr. Faruk Sümer Oğuzlar (Türkmenler) Türk Dünyası Araştırma Vakfı İstanbul 5. Baskı 1999 s. 6, 71, 75.
22. Prof. Dr. Zeki Velidi Togan Umumi Türk Tarihine Giriş Hak Kitabevi 1946 1. Cilt İstanbul s. 33.
23. Cahiz. Türklerin Faziletleri Çeviri : Ramazan Şeşen. Yeditepe Yayınevi 2017, 1. Baskı Eylül 2017 s. 7, 108, 109.